

zarez

” ” ”

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 6. svibnja 2., 4., godište VI, broj 129
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

9 771331 797006
ISSN 1331-7970

**Paolo Virno - Praznik rada:
Proslava općeg intelekta**

Božja Amerika? - Vrcan, Monbiot

Kulturturizam: Pod istim suncem iste rane - Aleksandar Mijatović

Queer Zagreb 2004. - Podrivanje normativnosti

20 godina...

Gdje je što?

Info i najave 2-4
Priredio Milan Pavlinović**Užarištu**

Poziv na neposluh Andrea Dragojević **5**
 Proslava općeg intelekta Paolo Virno **7**
 Razgovor sa Sunčanom Škrinjarić Slavica Jakobović Fribec **8-9**
 Razgovor s Antonom Tomićem i Milem Prodanovićem
 Omer Karabeg **10-11**
 Izvori informiranja Grozdana Cvitan **16**
 Razgovor s Norbertom Mappes-Niediekem Nataša Petrinjak **17**

SatiraZrelost ubija život The Onion **6****Esej**

Bush: svjedok vjerničke privrženosti Bogu ili ispraznog uzimanja imena Gospodnjeg? Srđan Vrcan **12-13**
 Kako zaustaviti Ameriku George Monbiot **14-15**
 Pod istim suncem isti dronci, iste rane Aleksandar Mijatović **18**

Vizualna kultura

Remember November Željko Jerman **19**
 Umjetnik-ulagač i projekt-trošak priredila Silva Kalčić **20**

Glasba

Ispreplitanje kolektivnog i individualnog Trpimir Matasović **29**
 (Raz)otkrivenje glazbe Trpimir Matasović **29**
 Zvuci neodredivih svojstava Luka Bekavac **30**

Kazalište

Teatar u taloru cyber-kavica Nataša Govedić **31**
 Razgovor s Oliverom Frlićem Nataša Govedić **32**

Kritika

Putnici i orkestri duge plovidbe Katarina Luketić **34**
 Zašto se Mona Lisa osmjejuje? Vesna Solar **35**
 Uvod u slavenske ljudozdere za idiote Nino Raspudić **36-37**
 Šteta silaska sa stabla Grozdana Cvitan **37**
 Orgazam u čitanju Darija Žilić **38**
 Iskustvo bez značenja Steven Shaviro **39**

ReagiranjaStevo Đurašković **35****Poezija**Došao sam s drugoga svijeta Nikola Madžirov **40****Proza**

Mali vjetar Samir Raguž **41**
 Neb Webster u magli Velibor Čolić **42-43**

@nimal portal

Razgovor s Janom Bernardom Suzana Marjanović **44**
 Za čisti okoliš i prazne laboratorije Snježana Klopotan **44**

Riječi i stvari

Pesoljubci Željko Jerman **45**
 Andautonia Airlines Neven Jovanović **46**

Svjetski zarezi 47

Gioia-Ana Ulrich

Strip 48

a softer world

TEMA BROJA

Podrivanje normativnosti – Queer Zagreb 2004.
 Priredio Trpimir Matasović

U početku bijaše zebra Trpimir Matasović **21**

Celuloidni anali Mima Simić & Iva Radat **22-23**
 Razgovor s Indrom Windth i Delom LaGraceom Volcanom
 Trpimir Matasović **24-25**

Lisinski u duginim bojam Trpimir Matasović **25**Porno star Biljana Kosmogina **26**Lale Taraleja u ralje ot život Stibor Uzelac Schwendemann **27**

naslovnica: Trg Bana Jelačića, 22. studenog 1996., Zagreb,
 foto Ratko Mavar

impressum

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
 adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
 telefon: 4855-449, 4855-451, fax: 4813-572
 e-mail: zarez@zg.tel.hr, web: www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
 nakladnik: Druga strana d.o.o.
 za nakladnika: Boris Maruna
 glavni urednik: Zoran Roško
 zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
 izvršna urednica: Lovorka Kozole
 poslovna tajnica: Dijana Cepić

uredništvo: Grozdana Cvitan, Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir Matasović, Milan Pavlinović, Nataša Petrinjak, Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

grački urednik: Željko Zorica
 lektura: Unimedia
 priprema: Davor Milašinčić
 tisk: Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a

Tiskanje ovog broja omogućili su:
 Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
 Ured za kulturu Grada Zagreba

info/najave

Kafka u gradu

BACAČI SJENKI: Proces_Grad, III. dio (VJ process-in-progress)

Inspirirano djelom Franza Kafke i Orsona Wellesa

Prema prijevodu Snješke Knežević
 Koncept, dramaturgija i režija: Boris Bakal
 Nastupaju: Katarina Bistrović Darvaš, Damir Klemenčić i Boris Bakal

VJ-ing: Ivan Slipčević, Plakor Kovačević
 Produkcija: Bacaci Sjenki, Dani Hrvatskog Filma, Galerija SC, Kulturni Centar Peščenica, Orchestra Stolpnik (Bologna)

Potpore: Gradski ured za kulturu i Ministarstvo kulture RH

Galerija SC, Savska cesta 25, Zagreb

Subota, 08.05.2004. u 21h

Nedjelja, 09.05.2004. u 21h

Nužne su rezervacije zbog ograničenog broja sjedala, na tel. (od 11-13 i 18-20h) 01-459 35 10 bacaci_sjenki@europe.com

U meduprostoru Kafkina i Wellesova djela pokušavamo porazgovarati o djelu u prostoru i prostoru u djelu, iskopati tunel koji bi nas odveo do onog tajnog i neznanog mjeseta iz kojeg Kafka progovara.

Jedna od osnovnih ideja ovog projekta je obnova bojnog polja – redefiniranje teritorija Kafkina “metafizičkog” ostranjenja unutar konkretnih političkih i filozofskih postavki kojima se on bavio cijelog života. Tražimo ravnotežu “sreće odlaska i sreće povratka” i razumijevanje političke i fantažmičke prirode Kafkinih simulacija.

Interaktivno korištenje videa – VJ-ing ili upotreba slike kao glazbene dinamičke sekvence koja se može obradivati uživo – sredstvo je kojim nastojimo ući u krupne planove priče i njezinih mogućih protagonisti: nas samih. Tako se pred publikom odvija svojevrsni film u realnom vremenu, kompleksno prožimanje fizičke i digitalne radnje koju i publika sama, svojim odabirima pogleda, reze i prošiva.

Ovoga smo puta krenuli od kraja, ne bi li se uputili prema početku. Umjetnost, ili kako želite nazivati ovu vrstu stvaralaštva, jedino je mjestovrijeme u kojem je reverzibilnost moguća i prihvataljiva našoj percepciji.

Koncipiranje i primjena VJ-inga u “procesu_grada” proistječe iz strogog iščitavanja samog Kafkina djela, i nastaje izbjegći zavodljive mogućnosti koje digitalna tehnologija danas nudi u izobilju ad nauseam. Umjesto pukog vizualnog dekora, performera se nudi sredstvo proširenja vlastita izraza i rad na nekoj vrsti trenutne intuitivne refleksije vlastitog scenskog djelovanja.

Tako VJ-ing unutar “procesa_grada” zauzima mjesto ravnopravnog protagonista. Budući da je svaki scenski događaj putovanje kroz realno vrijeme i prostor, u “procesu_gradu” je to putovanje isprepleteno s putovanjem digitalnim teritorijem...

Grad se obavlja oko čovjeka kao slatkasta zmija. Ulice mijenjaju smjer bez prekida.

Optuženi postaje tužitelj i odlazi kupiti kilogram krumpira.

Svaki krevet je sudnica, svaki orgazam smrtna presuda.

Kazna je put, oslobođenje je produžiti.

B.B.

Nije nužno da izadeš iz svoje sobe.

Ostani sjediti za stolom, i osluškuj.

Možeš čak i ne slušati, jednostavno čekaj.

Možeš čak i ne čekati, nauči samo da budeš smiren, miran i sam.

Svijet će ti se ponuditi neposredno, ne bi li se razotkrio.

Neće imati izbora: zavrjet će se u ekstazi pod tvojim nogama.

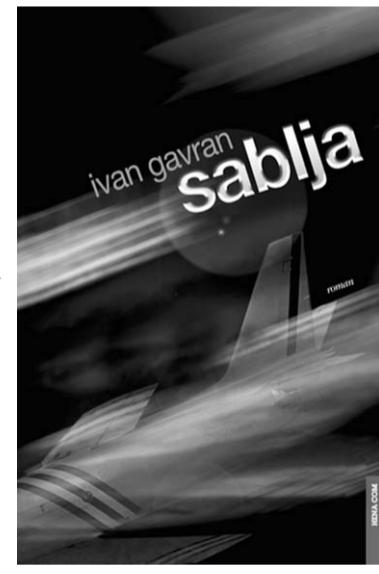
F. K.

Sarajevski tehnō-triler

Roman Sablja Ivana Gavrana dobio prvu nagradu na SFERAKONU

Roman Sablja Ivana Gavrana u izdanju Hena coma na 26. danima znanstvene fantastike SFERAKON 2004. nagrađen je prvom nagradom za najbolji domaći znanstveno-fantastični roman u prošloj godini. U uži izbor za SFeru roman 2003. ušle su knjige Jelene Čarije Klonirana, Borisa Dežulovića Christkind, Ivana Gavrana Sablja i Vanje Spirin Treći nos. U obrazloženju žirija, koje potpisuje Darko Macan, stoji da nije riječ samo o dobro izvedenom akcijskom SF-u jer Sablja ne staje na autorovoj ljubavi za krhke love iz Korejskoga rata, već ona prije svega govori o čovjeku. Bosanski Hrvat Goran Tomašević odlazi u svijet kao dijete balkanskih ratova, ubijene duše, ali ne i srca. Riječ je o priči koja vas može, nakon deset godina, ganuti do te mjere da nad Bosnom pustite suzu. Bez sentimentalnosti i uljepšavanja kakvo se apatridima zna dogoditi, Gavranc opisuje ratno Sarajevo sa željom da ga shvatimo, možda i sa željom da ga sam sebi objasni. Sablja je roman koji smo čekali i sve što bi domaći znanstveno-fantastični roman trebao biti.

Sablja je tehnō-triler koji je moguće čitati i kao alternativnu povijest Zemlje. Surovim zračnim borbama, pričom unutar priče kojom pisac apokalipsu našega planeta vidi kao posljedicu nepravde nanesene bosanskom narodu u ne tako davnom ratu i nesvakidašnjim pripovjedačkim ritmom demonstriranim u romanu epskoga opsega, Gavranc čini se, kandidira da ga suvremena hrvatska književnost prepozna kao značajnu autorsku prinovu. Ivan Gavranc pseudonom je autora rođenog 1953. u Sarajevu. U rodnom gradu diplomirao je strojarstvo na Mašinskom fakultetu. Živi i radi u Splitu kao sistemski inženjer informatike. Roman Sablja njezin je prvijenac. zarez

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ - izrezati i poslati na adresu:

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

10000 Zagreb, Vodnikova 17

Želim se pretplatiti na zarez: 6 mjeseci 120.00 kn s popustom 100.00 kn, 12 mjeseci 240.00 kn s popustom 200.00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu koristiti popust: 6 mjeseci 85.00 kn, 12 mjeseci 170.00 kn

Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,
 za ostale kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

e-mail: _____

vlastoručni potpis: _____

Uplate na ziro-račun kod Zagrebačke banke:

2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću i obavezno poslati na adresu redakcije.

info/najave

Literarno polje

Milan Pavlinović

Poja, časopis za književnost i teoriju, broj 428, glavni urednik Láslo Blašković, Kulturni centar Novog Sada, 2004.

Srpska periodika je prilično rijetka pojava, a časopis *Poja* novosadsko je izdanje koje će čitatelja ugodno iznenaditi i informirati. Naravno, časopis nećete moći pronaći u domaćim knjižarama, ali ovo izdanje i prethodnih osam mogu se "skinuti" s Interneta. Adresa je www.poja.eunet.yu i zaista se isplati prosurftati kroz *Poja* jer je u njima objavljeno mnogo književne teorije te domaćih i stranih autora. Osim toga, u nekoliko brojeva objavljeni su i autori iz Slovenije (Uroš Zupan, Aleš Zupan, Tone Škrjanec...) i Hrvatske (Simo Mraović, Nenad Rizvanović). *Poja* su jednostavno dizajnirana i formatom sliče našim *Mogućnostima* ili *Republici*, s ponekom crno-bijelom ilustracijom i imaju više od stotinjak stranica. U rubrici *Vrt* na zadanu temu desetak pisaca mlađe generacije, između ostalih i oni poznatiji našoj publici, kao što su David Albahari i Zoran Ćirić, objavili su kratke priče. Zanimljive su dvije priče Mihajla Pantića i Davida Albaharija koje povezuje isti lik, a Pantićeva priča prethodi svojom radnjom.

Kako je to učestao običaj kod Imre Kertesz-a i Petera Esterhazija, njihovi tekstovi ide u paketu i oba su autobiografska i oba se igraju žanrovskim granicama. U rubrici *Glasovi* objavljene su tri priče – Margaret Atwood, Viktora Peljevinina i Thomasa Loselyja. Dobra ideja koja je mogla biti i malo opširnija je izbor nekoliko šala, pošalica i napitnika iz pjesmarice Montya Pythona. Michael Palin ima pjesmu o drvosječi homoseksualcu i o mržnji prema strancima, Eric Idle u *Filozofskoj pjesmi* objavljava da su slavni filozofi bili velike pijandure, a Terry Jones ističe da obožava rijeku Jang Ce.

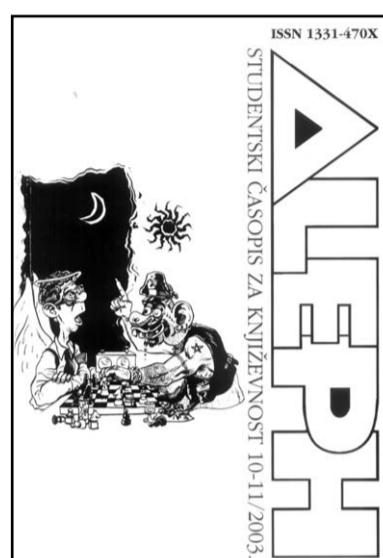
Dva korisna, kritička teksta daju žanrovski, kronološki i poetički pregled srpske prozne produkcije u posljednjih desetak godina s naglaskom na autore koji su dobili *Ninovu* nagradu za roman godine i nagradu za knjigu godine "Meša Selimović". Uz izbor nekoliko srpskih pjesnika i analitičkog teksta o junaku *Dnevnika o Carnojeviću* Miloša Crnjanskog, časopis *Poja* zadovoljava sve standarde ovakvih izdanja, a ne nedostaje mu ni duhovitosti. Naime, u jednom od izdanja kao likovni motiv cijelog broja bile su objavljene fotografije na kojima su prizori razonode i opuštanja iz života pokojnog Josipa Broza Tita (Tito jaše konja, pliva, svira klavir...).

Anđeli i demoni u časopisu bez granica

Iva Udiković

Aleph, 10-11/2003., časopis za književnost studenata hrvatskog jezika i književnosti, glavni urednik Jakov Sablić, Osijek

Aleph je časopis za književnost, pa mu je i glavna uloga promicanje književnosti. Izlazi kao podlistak *Književne revije* jedanput godišnje. Pokrenuli su ga studenti hrvatskoga jezika i književnosti Filozofskoga fakulteta u Osijeku uz stručnu pomoć dr. sc. Helene Sablić-Tomić. Nagrađen je Rektorovom nagradom 1996. Časopis je otvoren svima koji se bave pisanom riječju, tako da pruža mogućnost objavljivanja radova i onima koji to još nisu učinili. U *Alephu* ne objavljaju samo studenti, nego i vanjski suradnici – bivši studenti, profesori i etablirani pisci. Svaki broj časopisa ima glavnu temu kao osnovno polazište autorima u njihovu stvaranju. Takvim pristupom potiče se originalnost i kreativnost mladih autora.

Tema broja 10-11/2003. su *anđeli i demoni u književnosti*. Temat čine eseji, koji zadalu temu prikazuju iz različitih kuteva, počevši od crkvenoga prikaza i pojašnjenja samih anđela i demona, kritike na račun srednjoškolskoga udžbenika za književnost, preko osobnih doživljaja, spomenutih anđela, za kojima autori redovito posežu u djelatinstvo. Tu su, također, intervjuj s Dragutinom Tadijanovićem, Mirom Gavranom i madioničarem (gutačem vatre) Ivicom Lukom Škarom te jedan prijevod.

Kao dio književnoga izražavanja, u *Alephu* su svoje mjesto pronašle drame, priče/fragmenti i ulomci neobjavljenih novih proza, poezije i književna kritika. Većina tekstova pripada postmodernističkim stručama, služeći se intertekstualnošću svjetske i hrvatske književnosti. Dakle, već postojeći tekstovi doživjet će svoje novo suvremeno ruho – poput Leskovarove novele *Misao na vječnost* ili Šenoina *Zlatareva zlata*, Byrona, Odiseja – a dolazi i do utjecaja suvremene kulture (film, glazba) koja služi poput pozadine tim djelima. Zbog toga nema barijera u razumijevanju tekstova.

Osim standardnoga hrvatskog jezika, stranice časopisa prožima žargon i dijalekt. To samo pokazuje svestranost *Alepha*.

Kraj određenoga dijela/poglavlja popraćen je crtežima studenata s Odjela za ilustraciju i umjetnost knjige (osim Pavlovićeve ikone i Marušićeve karikature). Hvalevrijedni upravo su, već spomenuti, studentski uradci, dok su intervjuj nekako kratki. S obzirom na to da je riječ o časopisu za književnost, naglasak intervju trebao je možda više biti usredotočen na informacije u vezi s djelom autora, pogotovo ako je riječ o živućim uzorima kao što je Tadijanović. Pritom mislim na konkretna pitanja koja će studentu književnosti ponuditi mogućnost samostalnoga zaključivanja i nova saznanja na temelju tog intervjuja.

Zbog svoje otvorenosti *Aleph* je časopis koji iskače iz okvira tipičnoga studenskog časopisa. Nema graniča, pravila – sve je dopušteno. Do izražaja dolaze autori, dok čitatelj časopisom može ispuniti svoju dokolicu prepustajući se laganim, lucidnim tekstovima.

anketa

Ubijanje vremena

Delimir Rešicki, književnik

Navedite nekoliko knjiga koje trenutačno čitate ili namjeravate čitati.

– Svi oni koji su u prošloime broju *Zareza* u ovoj anketi čitali Edu Popovića, zasigurno se prisjećaju koliko je samo pohvalnih riječi uputio dugoočekivanoj, drugoj zbirci pjesama Tomice Bajšića naslovljenoj *Pjesme Svetlosti i Sjene*, a koja je ovih dana napokon stigla u knjižare. I ja ћu učiniti doslovno isto i ako netko (pomal) zlobno pomisli kako je riječ o koordiniranoj akciji na relaciji zagrebačke Utrine (tamo živi Edo) i osječki Sjenjak (tu živim ja), bit će potpuno u pravu! Edo i ja, još od vremena prvijenca *Južni križ*, osnovali smo nešto kao fun-club Tomice Bajšića, toga doista unikatnoga, usamljenog talenta mlađe hrvatske poezije. Neću mnogo duljiti i izbjegavati biti posve konkretan – malo je, i u okvirima poetskih granica mnogo širih od onih hrvatskih, ljudi koji su ispisali tako uvjernjive stihove o ratu i autentičnome, osobnome ratnome iskustvu, pisaca kod kojih je stihovna kristalizacija jednoga posve tragičnoga, shizofrenoga, traumatskoga iskustva dovela do takva stupnja poetske (pa i ljudske) samosvjesti... Na posve drukčiji način uživao sam ovih dana i u novoj zbirci pjesama Ivana Hercega *Andeli u koroti*, pisca koji iz knjige u knjigu napreduje, doista i više nego krupnim koracima. Citao sam ovih dana i prozni prvijenac drage prijateljice Tatjane Gromače *Crnac*, a koja iz autobiografske vizure svoje pomalo infantilne pripovjedačice također tematizira, ovaj put civilno ratno iskustvo iz kuta osobe koja je imala tu *povlasticu* vidjeti događaje, kako se to voli frazom kazati, i s jedne i s druge zaraćene strane. No, to je i knjiga u kojoj nas čudni, iznenadni poetski pasaži očekuju na neočekivanim mjestima... Kako me uskoro očekuje osječko predstavljanje, iznova čitam i sjajan roman Daše Drndić *Leica format*. Danas zasigurno ponajbolja hrvatska spisateljica ne boji se pozabaviti onim najopasnijim, izvrgnuti ruglu ono što je palanačko u našem mentalitetu, navikama, gradovima... Bilo bi sjajno da, primjerice, Osijek ima svoju Dašu Drndić ali, nažalost, nema...

Navedite nekoliko internetskih adresa koje osobno volite ili smatrate vrijednim pozornosti.

– Nemam neke posebne Internet stranice na koje svakodnevno spuštam virtualno sidro. Internet mi koristi za ciljane pretrage, ovisno o dnevnim interesima. Ovih sam dana ponajviše, primjerice, tražio podatke o močvarnom području ruskoga Pripjata jer sam počeo rad na romanu o jednoj nevjerojatnoj ljudskoj sudbini koja je svoj tragični put započela ondje, a završila ga u mome zavičaju, u Baranji. Roman se zove *Djeduška* i napisao sam prva poglavljia... Inače, mislim da sam uz one glazbene ponajviše surfao na stranicama posvećenima prošlosti i današnjicima Formule 1, jer sam ovisnik o tome sportu i, još od malih nogu, navijač Ferrarija.

Čime se u posljednje vrijeme osobno bavite, što privlači vašu intelektualnu pažnju ili koje vam se teme u kulturi/javnosti čine zanimljivima?

– Osim spomenutoga romana pišem i knjigu kratkih proza čiji je radni naslov *Priče o ukletoj remizi*. Odmaram se, dakle, malo od poezije jer sam posljednjih nekoliko godina doista zdušno i bez proznih nevjera radio na knjizi *Alzheimerove pjesme*, koja se treba pojavit do kraja 2004. Domaće kulturnjačke teme dio su mojega, već desetljeće i više, svakodnevnoga (uredničko-novinarskoga) posla. Najsretniji sam, dakle, kada o njima uopće ne razmišljam. I balerine tuku, zar ne? □

Nabujala rijeka velikih, važnih pjesama

Goran Pavlov

Veličanstven koncert Lambchopa u Kinu SC-a, 27. travnja 2004.

Kao što svi glazbeni fanatici jednom kad malo odrastu tvrde, iako svi sigurno dobro znamo kako je istina potpuno drukčija, prilično je gluho i površno vući paralele između nečijega glazbenog ukusa i njegovih ljudskih kvaliteta. Modificiramo li, međutim, tu ideju, doći ćemo do zaključka kako se ipak nepogrešivo može utvrditi ljepota nekog benda, ako ga unisono vole mnogi dragi, zanimljivi ljudi. Da kojim slučajem nikad nisam čuo za Lambchop, a da sam u predvečer 27. travnja prolazio kraj Studentskog centra u Zagrebu, definitivno bih poželio ostati na koncertu poglavica americane novoga milenija s obzirom na to da su tamo, među gomilom koja je do kraja ispunila dvoranu kina SC-a, bili Lazić, Visković, Bilanda, Slavonke (Martina je kupila prvu prvečatu kartu), Neno, Krešimir Pintarić, Vedro i Vanja, Marina Blagaić, Vedrana, Velimir i Roberta, Domagoj, Plazmaticki Irena, Ozzy i Natalija, Božo Pavlović, Ivana i Roman Simić, Danijela, Ivana Hush, Nikola Kučar, profesor Bogdan, Goga Perić, Sergio, Bili, Tomo, Tomislav i Maša, Dubravka, Galaxi, Milan Pavlinović, Hrvoje Osvadić, Sanjin Đukić, te još brdo poznatih i simpatičnih faca. Činilo se kao da su svi živi jedva čekali taj veliki trenutak koncerta jednog od najboljih svjetskih bendova u naponu svoje snage, što se u nas ipak prerijetko događa.

Krhka a istovremeno moćna ljepota

Prava istina je, naravno, ta da mi je Lambchop, taj razigrani *alt.country* mikser koji u sebi miješa sve zamislive žanrove tradicionalne i moderne glazbe, i svoj plemeniti posao najčešće radi kako tiho, skoro pa nečujno, jedan od najdražih bendova, baš kao i Mirti i Saši, kojem su Kurt Wagner i ekipa svojim nastupom darovali najljepši rođendanski dar, pa sam se svojim privatnim nestrpljenjem bez ikakvih poteškoća uklopio u atmosferu iščekivanja najboljeg koncerta koji je Zagreb ikad video. Naravno, postoje samo dvije mogućnosti rezultata takve konstelacije snaga, samo što je riječ o dijametralno suprotnim polovima: ili će koncert biti super, ali baš super, ili će biti teško razočaranje.

Samo što je ovo ipak Lambchop. Sjajni, krasni, emotivni, ispunjujući te prijateljski Lambchop. Šarolika skupina po svemu sudeći jednostavno dobro ljudi na čelu s autorskim genijalcem Kurtom Wagnerom, koja u svoju glazbu uspijeva ubrizgati toliku dozu uživanja, velikih emocija i krvke, a istovremeno moćne ljepote, da se valjda svima nama zajedno može bez problema oprostiti pozitivnim predrasudama uvjetovano uvjerenje kako ćemo te večeri doživjeti nešto unikatno. A ako to ipak i jest tek predrasuda slijepog fana, podržat će nas puno činjenično stanje: Lambchop su Zagrebu podarili prelijep koncert.

I to koncert prelijep na način drukčiji od većine drugih koncerata koje smo spremni spremiti u *folder* za pamćenje. Tek nešto sitno nakon najavljenih devet sati, smanjena grupica Lambchop članova (samo osam ljudi!?) popela se na pozornicu, Kurt Wagner sjeo je na svoju stolicu, te odmah prvom pjesmom najavio ugođaj cijeloglavnog dijela koncerta. Repertoar sastavljen isključivo od nježnih pjesama s prigušenog dragulja *Is A Woman* te tako klasičnih, a tako svežih country šlagera novog *Awcmone/Noyoucmone*, pokazao je kako Lambchop nisu nimalo zainteresirani za sviranje greatest hits tipa koncerta, što bi u nas u prijevodu zna-

čilo forsiranje obožavanog *Nixona*, nego da im je većeras u prvom planu stvoriti nezaboravan osjećaj noćnog listanja tuđeg (svojeg?) dnevnika, na čijim bogatim stranicama nisu zapisane samo dragocjene skice, nego i note koje te skice pretvaraju u hrpicu krasnih pjesama. Upravo je ta omamljujuća atmosfera savršenih ljubavnih klasičnih nestvarnog country ljeta poput *The New Cobweb Summer, I Hate Candy, Each Time I Bring It Up It Seems To Bring You Down, The Daily Growl ili About My Lighter* razbila moje početne sumnje o opravdanoći smještanja koncerta u kino dvoranu: stolci su publici itekako trebali! Zavaljeni u polumrak dvorane, u male privatne tvrdave ograđene naslonima sjedala, posjetitelji su se mogli, smjeli i morali prepustiti toj nabujaloj riječi velike, važne pjesme u koju se svirka stopila, bez ikakvih prepreka. Sretni očevici tvrde kako je veliki, simpatični Aleksandar Dragaš, čak i pustio nekoliko suza!

Uživanje u sviranju

Poplavu snažnih emocija povremeno je razbijao tek nasmiješeni pijanist Tony Crow svojim vicevima i upadicama, no i na ostatku momčadi (naravno, uz neizbjegnu dobru vilu benda Deannu Varagonu) se itekako vidjelo kako posebno uživaju te sviraju zavidnom lakoćom, prihvaćeni od publike bez imalo rezerve, s velikom količinom pozitivne energije, često i zborskog pjevušenja. Tako da je nakon odsviranih više od devedeset minuta, bilo logično ne samo očekivati bis nego i nešto više *up-with-people* orijentirano rođanje glasnjih pjesama kojima su Lambchop potvrđili sebe i kao opasnu konkureniju mnogim žešćim bendovima, samo što ih takvo usmjerjenje ipak pretjerano ne zanima.

Moju želju za sviranjem *King Of Nothing Never, šmre!*, nisu prihvatali, no upravo su potaknuti zahtjevima iz publike Lambchop dosegnuli vrhunce koncerta u razvijenoj verziji predivno moćne *Your Fucking Sunny Day* te zajedničkom gospel transu *Up With People*, čime su na pravi način zaključili jednu prekrasnu večer. Bio je to sjajan koncert. Nakon kojeg je uslijedilo nekoliko neizbjeglih pitanja: Kako i zašto sad ići kući? Zašto koncert nije trajao još dulje? Kad će nam Lambchop opet doći u goste?

Ja bih da to bude već sutra. □

Nije O.K.

Milan Pavlinović

**Radionica, broj 4/5, glavna urednica Janka Vukmir,
Institut za suvremenu umjetnost, 2004.**

Učasopisu za suvremenu umjetnost *Radionica* uvodnik koji obećava polemičan sadržaj ilustriran je crno-bijelom fotografijom ljtih papričica. Tih nekoliko feferona i zaključak uvodnika koji glasi *I tko se pravi da je sve O.K.?* dobar je mamac za potencijalnog čitatelja željnog problemski intoniranih tekstova. Naime, iako je *Radionica* specijaliziran časopis, sadržaji tekstova najčešće su intonirani na način da ukazuju na probleme i otvaraju prostor za razmišljanje što izlaze iz okvira kakav imaju takva izdanja. U uvodniku stoji da su problemi koji zasipaju hrvatsku suvremenu likovnu i odnosi u njoj postali jako luti. Zbog toga je *Radionica* zagrizla taj feferon i anketirala protagonistu s domaće (Andreja Kulunčić, Branko Cerovac, Branko Franceschi, Tanja Dabo, Zlatko Kopljari...) i poneke s međunarodne scene (Harrell Fletcher, Jens Hoffmann, John Peter Nielson, Martin Fritz, Ron Sluijk...) o tome što misle kakve bi trebale biti uloge i uvijek promjenjivi odnosi umjetnika, kustosa, institucije i publike.

Grafički prikaz s naslovnice prikazuje da se *Radionica* pozabavila raspodjelom i trošenjem novca u kulturi u Gradu Zagrebu, a provedena je posebna analiza koliko je novca dobila likovna djelatnost. S jedne strane, vrlo zanimljivo je vidjeti koliko sredstava troše poneke institucije, a koliko toga su (ne)opravdale urađenim projektima i, s druge strane, koliko malo su dobili oni koji, unatoč nefinanciranju, rade odlične stvari. Dva uvodna teksta u časopisu bave se Documentom. U prvome je kustos Jens Hoffmann

predstavio svoj projekt *Kustos sljedeće Documente trebao bi biti umjetnik* u kojem je na internetskim stranicama e-fluxa tijekom lipnja i listopada 2003. sudjelovalo 25 umjetnika. Drugi tekst predstavlja Rogera Martina Buergela koji će biti voditelj 12. Documente. *Radionica* je prevela i zanimljiv tekst povjesničara umjetnosti Michaela Brensona *Kamo idemo odatve?* o komplikiranoj borbi kontroverznog dijela američke umjetnosti protiv politike i konzervativne javnosti u posljednjih četrdesetak godina. Nada Beroš analizira i problematizira poziciju kustosa u svijetu suvremene umjetnosti, a u nepotpisanom tekstu *Zanimanja* dolose se različiti opisi nekoliko poslova koji se mogu raditi u likovnoj struci. *Radionica* donosi i tekstove Sandija Vidulića *Carevo novo ruho* preuzet iz *Slobodne Dalmacije* (o ljubavnom odnosu vlasti i Ede Murtića) i Aleksandra Battiste Ilića (o kulturnoj politici i mogućim utjecajima samih umjetnika na njegino provodeњe). Dakle, da parafraziramo kraj uvodnika u časopisu: pročitajte cijeli broj *Radionice!* □

Cijena istine

Nataša Petrinjak

Ovogodišnji dobitnik nagrade Unesco *Guillermo Cano*, koja se dodjeljuje u povodu Svjetskog dana slobode tiska, kubanski je novinar i pisac Raúl Rivero Castañeda koji je u travnju prošle godine osuđen na 20 godina zatvora

Rva je nagrada počast hrabroj i neprekidnoj posvećenosti Raúla Rivere Castañede nepristranom izvještavanju, osnovi profesionalnog novinarstva. Tijekom više godina Raúl Rivero skupo je plaćao tu posvećenost. Nagrada je priznanje neprestanog borbi medijskih poslanika za slobodu govora kao nužnoj komponenti demokracije", izjavio je generalni direktor Unesca Koichiro Matsuura u povodu preporuke međunarodnog žirija da se ovogodišnja nagrada za slobodu tiska *Guillermo Cano* dodijeli Raúlu Riveru Castañedi, kubanskom novinaru i pjesniku, koji se od travnja 2003. godine nalazi u zatvoru Canaletas, 400 kilometara istočno od Havane. Osuđen je na 20 godina zatvora zajedno s još 25 kolega novinara čije se kazne kreću u rasponu od 14 do 27 godina, a osuđeni su temeljem članka 91. kaznenog zakona kojim se za podrivanje "neovisnosti ili integriteta države" predviđaju duge zatvorske kazne ili smrt. Njihovo uhićenje u ožujku prošle godine bio je dio vrlo opsežne akcije kubanskih vlasti prilikom koje je, osim novinara, uhićeno i 50 disidenata. U lipnju iste godine Narodni vrhovni sud Kube odbacio je zahtjeve za poništenjem procesa i potvrdio presude.

Raúl Rivero Castañeda rođen je 1945. nakon studija novinarstva u Havani od 1976. do 1979. radio je kao dopisnik iz Moskve za državnu agenciju Prensa Latina. Po povratku na Kubu postaje urednikom redakcije znanosti i kulture gdje ostaje do 1988., kada napušta medij pod kontrolom države. Od tada je pod neprestanom prismotrom vlasti koja ga je nekoliko puta pritvarala i ograničila mu slobodu kretanja. Godine 1989. istupio je iz Nacionalnog udruženja kubanskih pisaca i umjetnika, 1995. osnovao neovisnu novinsku agenciju Cuba Press, a 2001. godine prvo neovisno udruženje kubanskih novinara. U komentaru odluke žirija Koischiro Matsuura izrazio je veliku zabrinutost za zdravlje Raúla Rivere, koje je – prema svjedočenjima njegove supruge – ozbiljno narušeno, te pozvao kubanske vlasti da oslobole Riveru i druge novinare.

Nagrada Unesca *Guillermo Cano*, u iznosu od 25 tisuća dolara, dodjeljuje se svake godine 3. svibnja na Svjetski dan slobode tiska i ove ju je godine na svečanoj ceremoniji u Beogradu u Riverino ime primio Miguel Angel Sanchez Reyes, sin Riverine supruge. Ustanovljena je 1997. kao priznanje pojedincima, organizacijama ili institucijama za promociju slobode govora bilo gdje u svijetu, a posebno ako taj rad riziku izlaze život onoga koji ga obavlja. Priznanje se dodjeljuje u suradnji s Fondacijom *Guillermo Cano*, osnovane u spomen na kolumbijskog novinara ubijenog 1986. zbog oštreljivosti na račun moćnih kolumbijskih narko-barona. Njegov rad bio je početak surovog obraćuna novinara i mafije u kojem je živote izgubilo stotinu novinara, a njegovo ime postalo je simbolom tragične cijene koju novinari diljem svijeta plaćaju u potrazi za istinom. □

kolumna

Na meti

Poziv na neposluh

Andrea Dragojević

Zbog najavljenog otpora hrvatskih novinara teško je shvatiti što će hrvatske vlasti ovakvim širokim zakonskim odredbama uopće postići. Hrvatski sudovi ni inače nisu pokazali previše zanimanja čak i kad je u pitanju bio ratni zločin kojega je pod imenom i prezimenom u jednom tjedniku svojedobno priznao jedan sudionik likvidacija u Pakračkoj poljani

Nedavno usvojen Zakon o medijima izazvao je javnu raspravu uglavnom o onom njegovu dijelu koji se odnosi na određivanje nedopuštene koncentracije vlasništva, dok druga sporna točka nije posebno komentirana, ni ovih dana, baš kao ni prije šest mjeseci kada je izglasana prethodna verzija tog zakona. Naime, manje-više nezapaženo prošao je članak koji određuje ograničenje slobode medija. Dva stavka spornog članka 30. glase ovako: "Na zakonu osnovani interes za ograničenje zaštite izvora informacije postoji kada je to ograničenje nužno radi interesa navedenih u članku 3. stavku 3. ovoga zakona. Sud može naložiti novinaru da iznese podatke o izvoru objavljene informacije ili informacije koju namjerava objaviti, ako je to nužno radi zaštite javnog interesa, a riječ je o naročito značajnim i ozbiljnim okolnostima i neprijeporno je utvrđeno:

– da ne postoji razumna alternativna mjera otkrivanju podataka o izvoru informacije ili da je osoba ili tijelo iz stavka 4. ovoga članka koje traži objavu podataka o izvoru informacije tu mjeru već iskoristilo i

– da na zakonu osnovani interes javnosti za otkrivanje podataka o izvoru informacije jasno prevladava nad interesom zaštite izvora informacije".

Također, u spomenutom trećem članku Zakona o medijima taksativno su nabrojeni svi javni interesi koji su preći od slobode medija. Dakle: "Slobode medija dopušteno je ograničiti samo kada je i koliko je to nužno u demokratskom društvu radi interesa nacionalne sigurnosti, teritorijalne cijelovitosti ili javnoga reda i mira, sprječavanja nereda ili kažnjivih djela, zaštite zdravlja i morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprječavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti samo na način propisan zakonom."

Adio demokracijo!

Na ovaku formulaciju ipak se oglasila strukovna udruga. Tako se u priopćenju Hrvatskog novinarskog

"Savjetujem novinarima da u slučajevima kada sud od njih zatraži da otkriju izvor informacija, pokažu građansku neposlušnost", kaže Lučić, dodajući da tako širokih odredbi nema u svim europskim zakonodavstvima, kao što je to tvrdila vlast

građanina i države – princip izračunljivosti – bitno smanjuje. Odnosno, očito je da je intencija zakonodavca da neizračunljiv element političke moći ojača na račun izračunljivih ograničenja vlasti. Jer, tko, recimo, može utvrditi što je interes javnog reda i mira? Uglavnom, policija.

Neki interpretatori novog rješenja kažu da je namjera ovog zakona slanje poruke onima iz redova državne uprave i političke vlasti koji bi iz nekih razloga mogli imati interes postati informatori. Dakle, opet se ispostavlja da se zakonom štiti sama država.

Ne tako davno razmišljalo se i o tome da se u Zakon o radu uvede klausula o tzv. zviždačima, zaposlencima koji iz općeg interesa prokazuju čelninstvo vlastite tvrtke ili, ako su državni uposlenici, čelninstvo ustanove u kojoj rade, zbog korupcije ili nezakonita poslovanja. Najpoznatiji naš zviždač bila je, dakako, Ankica Lepej, a na njezinu slučaju bjelodano se pokazalo što znači ne imati zakonsku regulativu vezanu uz tu problematiku. Konkretno, to znači gubitak posla. Ovakav medjinski zakon, koji novinare pod prijetnjom sankcija tjeran da otkriju svoje izvore, pa onda i zviždače, praktički uništava tu važnu demokratsku formu samozaštite građanskoga društva, koja u nas, uostalom, nije još uspjela ni zaživjeti.

Istina, u Zakonu o medijima ne piše ništa o tome što će se dogoditi novinaru koji odbije otkriti svoj izvor čak i ako mu sud to naredi, no pretpostavlja se da bi sud u takvim slučajevima mogao izricati razne kazne: u slučaju blažih sudaca manje novčane, do najstrožih koji bi neposlušne novinare bacali u zatvor.

Zbog najavljenog otpora hrvatskih novinara vrlo je teško shvatiti što će to hrvatske vlasti ovakvim širokim zakonskim odredbama uopće postići. Uostalom, hrvatski sudovi ni inače nisu pokazali previše interesa čak ni kad je u pitanju bio ratni zločin kojega je pod imenom i prezimenom u jednom tjedniku svojedobno priznao jedan sudionik likvidacija u Pakračkoj poljani. Tada nije bilo potrebe otkrivati izvor jer je on govorio pod imenom i prezimenom, no za sud to novinsko priznanje nije bio dokaz.

Ovakav restiktivni zakon u obzir ne uzima ni svetost novinarske tajne, svetost koju inače uživaju druge profesije koje u svom kodeksu poznaju institut tajne. To su, zna se, odvjetnici, liječnici, svećenici i sl.

Odredba za Pukanića?

I za kraj još nešto. Neki su čak upozoravali da je ovakva odredba uvrštena u Zakon samo da bi se Ivu Pukaniću, jedinog hrvatskog novinara koji je kontaktirao s odbjeglim Antonom Gotovinom, prisililo da otkrije tko mu je pomogao da dođe do generala. Vjerujemo da to ne bi mogla biti namjera zakonodavca, među ostalim i zbog zabrane retroaktivne primjene zakona, zbog koje naš kolega ne bi mogao biti pozvan na sud zbog intervjuja objavljenog prije godinu dana, a po odredbama zakona donesenog prije tri-četiri dana. Bumo videli! □

Zakon protiv novinarske tajne

Inače, zbirka javnih interesa koji su ispred slobode govora zapravo nas upozorava da se jedno od temeljnih pravnih načela u odnosu između

Zrelost ubija život

The Onion

Postanite ozbiljna, odgovorna i predana osoba, i na najboljem ste putu da svima zagorčite život

Djevojka preobličila muškarca u osobu koja joj je posve nezanimljiva

CHARLOTE, NC – Nakon dvije i pol godine prodika i manipulacija, Jill Nickles napokon je svog dečka Brendana Eilera uspjela preoblikiti u tip muškarca koji joj je posve nezanimljiv.

Kad sam upoznala Brendana, svirao je gitaru u lokalnom rock bendu The Heavy Petters i ludo sam se zaljubila, rekla je Nickles (28). Svaki četvrtak odlazila sam u klub Tramp's kako bih ga vidjela na pozornici. Nije bio najzgodniji čovjek na svjetu, ali odasao je nekakvom mističnošću i činio se nekako opasnim. Bio je stvarno uzbudljiv. Šteta što više nije takav.

Nakon što ga je nekoliko mjeseci promatrала iz gomile, Nickles se upoznala s Eilerom nakon koncerta održanog u rujnu 1998. Ubrzo su počeli hodati.

Brendan je bio sve što sam željela od muškarca, rekla je Nickles. Bio je nepredviđljiv, pametan i strastven. Znala sam da nije savršen, ali bio je stvarno zabavan – što se sada za njega ne bi moglo reći.

Nakon nekoliko tjedana veze, Nickles je počela zamjećivati promjene.

Počelo je vrlo rano, rekla je Nickles. Umjesto da bude divljak kakav je bio, počeo je sve češće ostajati kući poput klade, čak i kada bih mu rekla da smije izaći.

Četiri mjeseca nakon njihova prvog izlaska, Nickles je uselila u Eilerov jednosobni stan. To je samo ubrzalo promjene.

Ubrzo nakon što smo počeli živjeti zajedno, Jill je postala nervozna jer je stan bio prenali, rekao je Eiler. Neprestano se žalila kako više nema prostora za sebe. Onda je zaključila kako bismo trebali unajmiti veći stan, ali si ja to nisam mogao priuštiti jer sam ionako jedva preživljavao radeći kao konobar u kafiću Mickey's. Sviđalo mi se konobarenje jer mi je ostavljalo mnogo slobodnog vremena za probe i nastupe s bendom. Ali Jill mi je jasno dala do znanja da, kao 25-godišnjak, više ne mogu živjeti od dana do dana.

Na zahtjev Nicklesove, Eiler je prekinuo posao konobara i zaposlio se u SFR Solutions, tvrtki za dizajniranje web stranica u okolini Charlottea. Godišnja plaća bila je gotovo 4000 dolara viša od konobarske, što je paru omogućilo da se preseli u veći stan.

Zbog cijelodnevnog posla i života s djevojkicom, Eilerov odnos sa članovima benda ubrzo se pogoršao.

Oni su htjeli sve više nastupati, a ja sam mislio da bih – ako želimo sklopiti dobar ugovor s izdavačem – trebao ostati kući i raditi na kvalitetnim novim materijalima, rekao je Eiler. Čak je i Jill prestala dolaziti na naše nastupe jer su joj dosadile iste pje-

sme – a ona je bila naš najveći obožavatelj. Na kraju su mi rekli da moram pronaći više vremena za nastupe ili će angažirati novoga gitarista. Rekao sam im: "Ko vas šiša" i otišao. Jill je naglasila kako bend ionako nije imao budućnost i kako mi je bolje da uopće nemam bend nego da sviram s gomilom neambicioznih propalica.

Nakon napuštanja benda, Eilerov životni stil dodatno se promjenio. U rujnu 2000. godine ošišao je dugu kosu ne bi li bio promaknut u pomočnika direktora dizajnerskog odjela u SFR Solutions. Nickles ga je uvjerila da postane vegetarijanac i proda svoju prema mjeri izrađenu kožnu jaknu kako bi platio polog za novu Toyotu Camry.

Kad smo počeli hodati, Jill je stalno govorila kako u kožnjaku izgledam savršeno, rekao je Eiler. No nekoliko mjeseci kasnije rekla je da sam prestar za takvu odjeću. Uz to, nošenje kože kosilo se s mojim novostečenim vegetarijanskim uvjerenjima. Tako sam, uz svesrdnu pomoć Jill, odlučio raskrstiti s prošlošću.

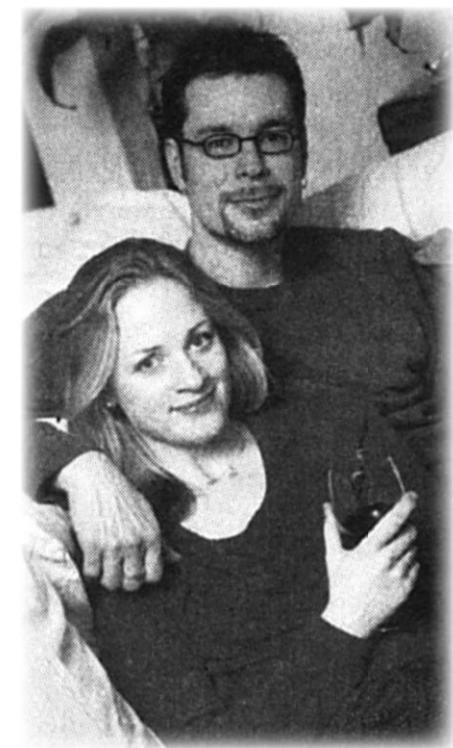
Kao deklarirani papučar, Eiler tvrdi kako doista uživa u kućanskim poslovima.

Da ste mi prije dvije godine rekli da će razmišljati o braku, kući s bijelom drvenom ogradi i djeci, rekao bih vam da ste ludi, izjavio je Eiler. Važni su mi bili samo izlasci s prijateljima i dobar provod. Čini se da te ljubav dobre žene doista može promijeniti nabolje.

Iako je Nickles uspješno preobličila Eilera u *materijal za brak*, njezina zaljubljenost sve je više kopnjela.

Razlog zbog kojeg sam pala na Brendana jest taj što je bio potpuno različit od muškaraca s kojima sam hodala, rekla je Nickles. Imao je prekrasnu dugu kosu i bio je vrlo pametan i ciničan. Sada me podsjeća na mog dosadnog bivšeg dečka Kevina koji radi kao računovođa u Releighu

Iako je Nickles uspješno preobličila Eilera u *materijal za brak*, njezina zaljubljenost sve je više kopnjela. *Razlog zbog kojeg sam pala na Brendana jest taj što je bio potpuno različit od muškaraca s kojima sam hodala, rekla je Nickles. Imao je prekrasnu dugu kosu i bio je vrlo pametan i ciničan. Sada me podsjeća na mog dosadnog bivšeg dečka Kevina koji radi kao računovođa u Releighu*

jim bivšim prijateljima leži, prema Davidovim riječima, u činjenici da njihovi prijatelji ne žele razgovarati isključivo o roditeljskim temama.

Otkako mi se rodio sin, moji stari prijatelji počeli su se ponašati vrlo čudno, rekao je David, grijući kašicu. Evo primjera. Neki dan otišao sam s Jasonom Nieringom na tenis za koji više jednostavno nemam vremena. Kad smo stigli na teren, počeo sam mu pričati kako je tog jutra Tyler ležao na ledini, ručicama hvatao gležnjeve i podizao nožice do glave i kako je to vrlo važno jer ga Diane i ja nikad prije nismo vidjeli da to radi.

Nakon četverominutne stanke tijekom koje je promijenio pelunu, očistio Tylerovu upaljenu guzu, našao vlažnu maramicu, nanio puder, stavio novu pelenu i posvetio se grijanju sadržaja boćice, David je nastavio: *I tako sam ja njemu pričao možda pet minuta, kad me Jason zaustavio i rekao: "Zašto ti to meni pričaš? Daj, molim te, serviraj!" Stvarno to nisam očekivao. Nije mi jasno što ga je roliko iznerviralo.*

Henkins i Niering nisu jedini prijatelji od kojih se David "udaljio".

Ja i Tony Lake stalno smo se družili jer su nas obojicu zanimali automobili, rekao je on. Sada više ništa nije isto. Kad god se nademo, on priča samo o autima.

Diane je također primijetila da se udaljila od svojih starih prijateljica. U proteklih nekoliko mjeseci često je napominjala kako niti s jednom od njih više nema zajedničkih interesa. *Zbog nedostatka komunikacije sa ženama moje dobi povremeno se osjećam usamljeno, rekla je Diane.*

Uza sve moje obvezne vezane uz Tylera, rado bih povremeno provela vrijeme s odralima, rekla je Diane svojoj majci između dviju anegdota o Tyleru tijekom dugog telefonskog razgovora. Mislim da sam zrela osoba koja ima mnogo različitih interesa: zanima me koje su najbolje škole u okolini, kada je najbolje nabaviti kućnog ljubimca, kako naučinkovitije štedjeti za studij, rasprave o cijepljenu – gomila tema.

Koliko god se činila patetičnim i poražavajućim, problemi Huberovih, prema mišljenju stručnjaka, vrlo su česta pojava.

Nije neobično da se roditelji novorođenčeta osjećaju izolirano, jer im zahtjevan roditeljski posao ostavlja vrlo malo vremena za druženje s prijateljima, rekao je ugledni obiteljski psihijatar dr. Eli Wasserbaum. Riječ je, međutim, o problemima s kojima je moguće izaći na kraj. Sve što Huberovi moraju učiniti jest pronaći nekoga – bilo koga – s kim će se moći družiti bez djeteta i pritom satima razgovarati isključivo o djetetu, a da toj osobi ne zagorče život. To je sve.

S engleskoga preveo Višeslav Kirinić

Novopečeni roditelji očajnički traže druge roditelje za druženje

BETHESDA, MD – Novopečeni roditelji David i Diane Huber, oboje 28-godišnjaci, žrtve su očajničke potrage za drugim roditeljima s kojima bi mogli razgovarati isključivo o djeci, podizanju djece i prelijepom osmomjesečnom sinu Tyleru, naveli su izvori u ponudjeljak.

Unatoč nekolicini ohrabrujućih znakova napretka – poput otkrića internetske stranice za novopečene roditelje, kratkog razgovora s novopečenim ocem u pedijatrijskoj čekaonicu i mogućeg sastanka s Marcom i Allison Wofford, novopečenim roditeljima koje su upoznali preko tetke lokalnog pastora – potraga Huberovih izrazito je spora.

Rob i Kim bili su mi jako simpatični. A tebi?, Diane je upitala Davida, misleći na par kojem su Huberovi uspješno od-

sjekli odstupnicu kraj ljudiščki u parku Bethesda, ugledavši mlade roditelje s kolicima. Slažući sitne odjevne predmete, Diane je dodala: Mogli bismo se povremeno naći s njima. Čini mi se da imamo mnogo toga zajedničkog. Diane o paru ne zna ništa osim da imaju dijete.

Trebalj bismo otici na večeru, odgovorio je David. Zapravo, možda je bolje da ih pozovemo k sebi na večeru, s obzirom na to da još nisam spremam ostaviti dijete nekome na čuvanje.

David i Diane zaključili su kako bi bilo izvrsno kada bi spomenuti par, čije prezime nisu uspjeli upamtiti, donio svoje dijete.

Prijatelji i susjedi ne vjeruju u uspješan ishod potrage Huberovih; potraga je, naime, otkrila malen broj potencijalnih kandidata za roditeljsko druženje s obzirom na to da u širem krugu njihovih poznanika nema mnogo novopečenih roditelja.

Svaku nedjelju David je išao na kuglanje s prijateljima u Bumper's Bar and Grill, rekla je njegov bivši prijatelj Carl Henkins. Uvijek smo se dobro slagali zbog zajedničke ljubavi prema brodom. Uz to, ja sam veliki ljubitelj Philadelphia Eaglesa, a David je završio koledž u Phillyju. Sada je sve družiće. Kad god navrati na kuglanje, razgovor teće otprilike ovako: "Kad se radio, Tyler je bio težak gotovo kao ova kugla" ili "Kad već govorimo o iznajmljivanju cipelice, moram ti reći da smo prošli tjedan Tyleru kupili prekrasne cipelice".

Mislim, u redu, i ja imam petogodišnju djevojčicu, rekao je Henkins. Ali to ne znači da nisam sposoban povući razliku između obiteljskog i kuglačkog života.

Osnovni razlog zbog kojeg Huberovi nisu sposobni održati odnos sa svo-

esej

Proslava općeg intelekta

Paolo Virno

Nakon Seattlea i nakon Genove, Prvi svibnja ponovo se u vrtoglavom skoku vraća onomu što je bio potkraj devetnaestog stoljeća: privilegirani trenutak u kojemu izranja *nova vrsta* – društvena i proizvodna

Prvi svibnja iz još jednog mučnjeg razloga priziva Prvi svibnja devetnaestog stoljeća. U obama slučajevima ključno pitanje ovako zvuči: kako organizirati pluralizam (zanimanja tada, *društvenih individualaca* danas) koji se trenutačno doima fragmentarnim, konstitutivno izloženim ucjeni i jednom riječju nemogućim za organiziranje?

Zgušnjavanje autonomne kooperativne snage

Neprjeporno je da intelektualna masa ima muke s pretvaranjem svoje proizvodne moći u političku moć. Još ne uspijeva utjecati na stopu profita, još nije u mogućnosti napraviti paniku u upravama tvrtki. Zbog toga ima potrebu sazivati vlastite redove na koordinaciju, na donošenje odluka. Prvo pitanje na dnevnome redu pod proljetnim suncem 2004. su oblici borbe. Lud je tko vjeruje da je utvrđivanje modaliteta suk-

Kaže se da poslijefordovski kapitalizam mobilizira i stvara profit iz temeljnih sposobnosti naše vrste: misli, jezika, sjećanja, osjećaja, smisla za estetiku itd. Ako sve to stoji, sukob na radnome mjestu ne može a da ne obuhvati cijelokupnu životnu formu. Da biste bili pobjednik u zahtjevnom sporu, morate pribjeći onoj urbanoj mreži odnosa koja svakoga od nas čini društvenim pojedincem, jednoga od "mnogih" od koji se sastoji mnoštvo. Na taj se način zgušnjava autonomna kooperativna snaga, na taj se način obavlja razmjena informacija, skupljaju se veze i učvršćuju prijateljstva

te društvene organizacije vremena i prostora. Sve, dakle, ovisi o nepristranom izmišljanju novih načina zaustavljanja štrajkolomaca i novih *internih dogovora* koji će biti na visini opće fleksibilnosti modela akumulacije zasnovan na općem intelektu.

Nadalje, izlazak iz organizacijskih šablona dvadesetog stoljeća koje kude oni koji su danas nenasilje uzdigli na razinu fetiša nalazi ovdje, u pitanju oblika borbe, svoj stvarni trenutak istine. Da se razumijemo: prevladavanje forme-partije jednako je tomu kako su migranti, honorarci, radnici na određeno vrijeme otvorili najbolje načine ucjenjivanja vlastitih ubičajenih ucjenjivača. Velik problem pronalaženja odgovarajućih oblika borbe također je velika prigoda. I te poteškoće i te prigode proizlaze iz brojnih stavki koje danas uključuje proizvodni proces. Kaže se da poslijefordovski kapitalizam mobilizira i stvara profit iz temeljnih sposobnosti naše vrste: misli, jezika, sjećanja, osjećaja, smisla za estetiku itd. Ako sve to stoji, sukob na radnome mjestu ne može a da ne obuhvati cijelokupnu životnu formu. Da biste bili pobjednik u zahtjevnom sporu, morate pribjeći onoj urbanoj mreži odnosa koja svakoga od nas čini društvenim pojedincem, jednoga od "mnogih" od koji se sastoji mnoštvo. Na taj se način zgušnjava autonomna kooperativna snaga, na taj se način provodi razmjena informacija, skupljaju se veze i učvršćuju prijateljstva.

Samo ta mreža koju iz jednostavnosti nazivam *skupom intelektualne mase* može podržati sukobe u pojedinim proizvodnim odjelima. No, oživjeti skup intelektualne mase znači stvoriti nove demokratske organizme. Eto, i u tome velike poteškoće koja je također velika prigoda. Zahtjev za više novca implicira sada i ovdje osmišljavanje koncepta nepoznatih oblika samouprave, eksperimentalnu konstrukciju političkih institucija mnoštva, uvođenje na velika vrata jedne javne sfere koja će napokon raskrstiti s mitovima i ritualima državne suverenosti. ■

in memoriam (1931. – 2004.)

Sunčana Škrinjarić

Lukavstvom do ozbiljne književnosti

Nakon užitka gledanja koji nam je pružio prikazani film, počinimo ovaj razgovor s užitkom čitanja koji su mi pružile Vaše knjige. Spremajući se za razgovor ponovo sam pročitala Ulicu predaka, Kazališnu kavanu i Ispit zrelosti, dakle Vašu žensku trilogiju, te roman Pisac i vrijeme, i priznajem da sam u tom dječjem romanu najviše uživala. Sintagma u naslovu – pisac i vrijeme – potakla me je na promišljanje pojma pisac i njegova višestrukog značenja. Naime, danas prečesto pisca percipiramo samo kao osobu koja nam literarnim jezikom posreduje neku povijesnu zbilju a premaši kao onog koji potiče našu kreativnu imaginaciju. A Vi ste za mene spisateljica upravo u potonjem značenju koje ste tako dobro iskazali u susretu Pisača i Čudesnog zmaja iz Drakonjine spilje.

No, dok smo dogovarale tribinu, na Trećem programu Hrvatskog radija emitiran je Ispit zrelosti kao radio-roman. Taj se roman, objavljen prethodne godine, nadovezuje na Ulicu predaka objavljenu prije dvadesetak godina. Kako ste zadovoljni recepcijom romana? Kako radijskom izvedbom, odnosno scenarijem? Kad bi Vam netko ponudio ekranizaciju Vaših romana biste li sami napisali scenarij?

– Teško je na to odgovoriti. Vrlo je teško autoru odreći se svojih likova i nekih svojih postupaka i radnji, i mislim da je autor prilično neugodan kao scenarist. Režiseri manje-više nisu baš zadovoljni kad su autori i scenaristi, jer ipak je film nešto drugo. Evo, za ovaj film ja sam dobila scenarij od Lidije Dujić i nisam imala nikakvu primjedbu jer sam shvatila da je to njezino djelo i njezin izbor. Ja sam napisala scenarij za Čudesnu šumu, za dječji animirani film. Pa ne mogu reći da sam bila zadovoljna jer sam to drukčije doživljavala, drukčije likovno, jer ne mogu baš reći niti da volim Disneyja. Mislim da je Disney mnoge priče za djecu, i to one klasične priče za djecu, svojim postupkom uništio. Možda, kad bih imala nekog redatelja koji bi mislio slično kao i ja, bih to pokušala, ali bilo bi dobro kad bih imala uz sebe još jednu osobu. Inače, Ludwig Bauer je to napravio korektno, što se tiče adaptacija za radio. Inače, i ja sam dobila ponudu da to sama

napravim, ali sam se bojala jer sam mislila da to nikako ne mogu skratiti, uvijek mi je to bio problem. Mislim da je on to napravio dobro jer on je okrutan, on to gleda drukčije, gleda kao scenarij a, na kraju, ta emisija ima i svoju minutažu i mora se nešto izbaciti. A ja bih toliko premisljala i na kraju od toga ne bi bilo ništa. Prije toga, dvije adaptacije mojih romana radila je Meira Vindakijević, i bila sam super zadovoljna...

No, možda se nije dovoljno pisalo, mislim analitički, o romanima, ali u to vrijeme su se pojavljivali neki drugi romani koji su izazivali skandale, pa vi onda padnete u drugi plan.

Zapis o Zofki

Poznato je da Vam je kći, Sanja Pilić, književnica. Manje je poznato da je i Vaša baka, Zofka Kveder, također bila književnica. Objavljivala je još početkom stoljeća dok je živjela u Pragu. Upravo je u tisku njezin Misterij žene (prvi put objavljen 1900.). Zofka je kasnije živjela u Zagrebu gdje je pokrenula i uređivala časopis Ženski svijet (1915.-1919.) koji je 1919. promijenio naziv u Jugoslavenska žena. Kakav je u djetinjstvu bio Vaš odnos prema njoj a kakav je danas? Naime, ona je prepoznata i kao feministkinja koja je još davne 1919. vodila žestoke polemike s Krležom zbog njezina literarnog odnosa prema ženama kao prema niže vrijednim bicima, za razliku od Cankara koji je žene opisivao kao ravnopravna ljudska bića. Je li Vam poznat taj podatak?

– Za mene potpuno neочекivano! Da, da. Da, ona je bila feministkinja. Ja sam nešto i napisala o tome nedavno u Vijencu. Iako sam stavila naslov Zapis o Zofki oni su ga promijenili u Baka koja sja. Što sam tamo napisala? Pa ona je umrla prije nego sam se ja rodila, umrla je mlada, s 48 godina. Dakle, samo na temelju njenih knjiga, pa prema pričama moje majke koja je isto bila mlada (bilo joj je samo 15 godina kad je Zofka umrla), dakle samo po čuvenju, to su sve bile neke priče. Zatim pisci koji su dolazili k njoj – a oni su bili skloni izmišljanju (kao svi pisci!). Dakle, teško sam mogla napisati nešto autentično, nego sve ono što sam čitala o njoj. Prvo sam

Slavica Jakobović Fribec

U Zagrebu je, u noći s 20. na 21. travnja 2004. godine, u 73. godini preminula književnica Sunčana Škrinjarić. Ovaj je razgovor održan dva mjeseca prije u Kulturno-informativnom centru (Tribina Višeglasne gošće – Gospodarica rečenice: Sunčana Škrinjarić, KIC, 25. veljače 2004.). Na tribini je bio prikazan i polusatni film Sunčana Škrinjarić – stanovnica kuće riječi, u režiji Marije Jović, prema scenariju Lidiye Dujić

čitala (kao dijete) te stvari koje su se tamo mogle naći u stanu, pa još na slovenskom, a ja nisam razumjela slovenski, onda sam mislila da je to neki začarani jezik, i to začaran namjerno, a kako sam odrastala shvatila sam da nije i sve sam više razumjevala. Ali ona je pisala i na hrvatskom, pa, konačno, i uvrštena je kao hrvatska književnica, a ne samo slovenska. Ali to je bilo vrijeme kad su se žene morale osvijestiti, tu su bila i pitanja ženskih prava – pravo glasa, pravo na rad, bile su još prije sufražetkinje i to je bilo vrijeme da se moralno time baviti, sasvim drukčije vrijeme nego danas. Danas kad kažete feminizam to nekako ostaje visjeti u zraku, jer se u stvari ne prepoznae njegovo pravo značenje i mnogi misle da su feministkinje žene koje samo mrze muškarce. Mislim da danas to nije nekako definirano, mislim da danas postoje sasvim drukčiji problemi i vjerojatno je to postalo previše ekskluzivno – to se u nekom malom krugu žena vrti, a to nije dobro.

Omalovažene književnice

Malo je poznato da je u Zagrebu od 1937. do 1939. postojalo Društvo hrvatskih književnica kao udružba koja je štitila i promicala profesionalne interese spisateljica. Društvo je izdavalо vlastiti časopis (Almanah Društva hrvatskih književnica) i objavljivalo njihova literarna djela. Među članicama su bile književnice Božena Begović, Ivanka Laszowska, Zdenka Jušić-Seunik, Mila Miholjević, Dora Pfanova, Mara Schwel-Gamiršek, Zlata Kolarić-Kišur i niz drugih. U socijalističkoj Jugoslaviji većina tih književnica pala je u zaborav ili se održala tek kao dječji pisci. Kritička izdanja izabranih djela priredena su im tek negdje sedamdesetih godina u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti. Jeste li čitali njihova djela ili osobno poznavali koju od tih književnica?

– Koga sam poznavala? Pa ja nisam sudjelovala u književnom životu dosta dugo. Živjela sam neko vrijeme u Splitu, tamo sam radila u Domu narodnog zdravlja, pa sam radila u Zavodu za statistiku, pa sam

bila udana. Imala sam jedan period kad nisam sudjelovala u književnom životu, ali objavljivala sam priče za djecu. A više sam počela sudjelovati u književnom životu kad sam počela raditi na Radio Zagrebu. To je bilo oko 1958... Tada sam počela upoznavati neke poznate književnike, a među njima je bila i Zlata Kolarić-Kišur. O njoj sam čak sama pisala scenarij za jednu emisiju na televiziji, pisala sam i o nekim njenim knjigama, dolazila sam joj često, stanovala čak jedno vrijeme u njezinoj blizini. To je bila jedna jako fina osoba i bila je već jako stara, jer ona je dugo živjela, 96 godina...

Napisala je jednu odličnu dramu – Povratak, koju je režirao Gavella, a dobila je i nagradu na jednom anonimnom natječaju. Međutim, imala je nesreću da je ta drama izvedena 1940., dakle prije samog početka Drugog svjetskog rata i na ovim prostorima, a kako je to bila jaka protuturna drama koja a priori osuđuje rat (mada je tematika bila Prvi svjetski rat), drama je skinuta s repertoara već početkom 1941. i poslije nje više nikada izvođena, osim na radiju. Zato je Zlata Kolarić-Kišur bila nezadovoljna, kao i kritikom Branka Hećimovića. Jednom mi je pokazala kritiku koja je izašla odmah poslije premijere, koja mora da je bila odlična, jer su igrali vrhunski glumci i mislim da je čak igrala Vika Podgorska. Ona mi je rekla: pa vidiš, oni su pripisali režiji ono što sam ja napisala. Jer ona je u didaskalijama navela neke stvari, a kritičar je to previdio i smatrao je da je to isključivo ideja režisera. U svakom slučaju, htjelo se učiniti njezin talent. I ona nakon toga zapravo nije pisala drame, koliko ja znam, i pisala je uglavnom za djecu i po tome je ostala poznata. Pa mislim da je imala i dalje osjećaj da je ignoriraju, i da se i to što se piše za djecu smatrao uvjek nekako manje vrijednim... Onda je napisala svoja Sjećanja na Lehrmannu i tu su je omaložavali.

Zagorku nisu cijenili!

A sad bih željela još ispričati nešto o Zagorki. U to sam vrijeme bila honorarna suradnica Borbe, zagrebačkog izdanja, i onda sam dobila

in memoriam (1931. – 2004.)

zadatak da idem nešto napisati, jer netko je javio u redakciju da je upravo umrla Marija Jurić Zagorka. A to vam je bilo negdje 29. ili 30. novembra, dakle na ondašnji državni praznik (Dan Republike). U redakciji skoro nikog nije ni bilo, pa su meni dali taj posao, jer ja vam tada nisam bila neki značajni novinar, već više neko lijevo potrkalo. Ali ipak sam to prihvatile. I sva sretna otišla na Dolac br. 8 i došla sam tamo gdje je bilo puno čudnih ljudi i meni potpuno nepoznatih. Tamo je bio neki mali čovjek, čovječec, tako sam ga i opisala, no kasnije sam saznala da je njemu ostavila sva autorska prava. Dakle, Zagorku sam vidjela mrtvu, to sam htjela reći. A ona je bila sitnog rasta i samo se sjećam da je imala bujnu kosu. A ta kosa je bila savijena u nekoj pletenici i nekoj pundi i dosta raskošno je izgledala. I sjeda, prosjeda... Ona je ležala na nekom malom stolu. I bila je odjevena u neku damastnu haljinu i bilo je sve sređeno. I ona je na tom odru izgledala kao nekakva lutka i meni je sve to bilo vrlo potresno. Ja sam onda odjurila i napisala u redakciji tekst, ali sam ipak prije obišla knjižare da iskopam i napišem nešto više – jer, znate, ja nisam čitala Zagorku. Cijenila sam je, ali ona ipak nije pripadala nekom mom književnom krugu i nisam nalazila neke dodirne točke s njom; meni to nije bilo zanimljivo i možda je nisam čitala u pravo vrijeme svog odrastanja.

Jeste li ipak čitali Gričku vještici koja je tada izlazila u svečićima?

– To je prvo izlazilo u *Jutarnjem listu*, a to su kupovali moji roditelji i čak stajali u repu i kupovali te novine; to su ljudi kupovali k' ludi. Novine su dizale tiražu sa Zagorkom. A ja sam onda napisala kako je ona silno popularna i da je bila prva žena novinarka.

A sad da vam kažem – od sve moje pisanje na punе dvije kartice, u novinama su ostala samo – dva reda: da je umrla Marija Jurić Zagorka i da je ona bila pučki pisac. Eto, to je bilo to. Naime, hoću reći da je apsolutno nisu cijenili. Ništa. Nažalost je tako.

Strast, a ne spol

Sve Vas to pitam zato jer ste često izjavljivali da ste samotnica i da ne pripadate niti jednoj književnoj generaciji. Vi ste se 1970., nakon što ste dugo živjeli od pera (bili ste radijska novinarka) odlučili živjeti za pero, to jest odlučili ste se za samostalan književni status. Čini mi se da je dodat postojao društveni kontekst vrlo nesklon umjetničkom izražavanju žena, unatoč ideološkom konceptu o novom čovjeku koji, kako izgleda, nije podrazumijevaо i promjeni tvrdih patrijarhalnih obrazaca u odnosima među spolovima. Što mislite, je li to bila tabu tema u novoj hrvatskoj književnosti – sve do pojave ženskog pisma? Pisali ste o tome u Kazališnoj kavani, još više u Ispitu zrelosti, a 1996. izjavili ste da je žensko pismo možda samo zgodna izmišljotina ali pokriva mnogo toga, između ostalog i potrebe spisateljica i citateljica?

– Vi ste svakako u pravu, i to je točno. Samo sam željela reći da se pod tom sintagmom ženskog pisma krije puno toga jer se ne može tu sve svrstati. U prvom redu – žene toliko različito pišu, i ja kad uzmem knjigu u ruke ne razmišljam o tome piše li muškarac ili žena. Mislim da ima genijalnih spisateljica kao što je Margaret Atwood koju sad upravo čitam – *Gazela i kosac*; knjiga je genijalna i žena bi trebala dobiti Nobelovu nagradu. Teško mi je prihvatići činjenicu da žene pišu drukčije ili da žene pišu više autobiografske stvari.

Da. Ali Vaše romane Ulica predaka, Kazališna kavana

i Ispit zrelosti ipak vidim kao sagu o ženstvu. Poetika u njima obuhvaća niz literarnih toposa ženskoga pisma: traumatičan odnos majke i kćeri u građanskoj obitelji, žensku adolescenciju u patrijarhalnom okruženju, žensko prijateljstvo, žensko iskustvo vlastite seksualnosti, otpor su-bordinaciji muškog autoriteta – i na seksualnom i na duhovnom planu. Primjerice, u Ispitu zrelosti govorite o takozvanim muškim autoritetima kroz likove pisaca Slaveka i Hanibala koji podjednako obezvredjuju Tajanine književničke ambicije jer žele samo seksualni odnos s njom. Prikazali ste ih kao antipode tzv. velike muške literature – jedan je mimetičar zbilje, a drugi pornograf i kao takvi nikako ne mogu biti Tajanini književnički uzori. Njoj je ipak uzor, a danas bismo rekli role-model, Vlasta, i kroz to žensko prijateljstvo ona se izgrađuje kao pisac, to jest ona prihvata jedan treći, vlastiti put...

– Mora se priznati da Hanibal nije napravio karijeru, a Slavko je. Time sam sve rekla. Ali da se ne bi poistovjećivali s nekim Hanibalima ili Slavkima, jer oni su izmišljotine, dočim je Vlasta doista postojala. To znaju oni s kojima sam išla u gimnaziju. Ona je bila genijalna matematičarka i meni je jako imponirala jer sam ja bila loš matematičar. Ali kad je to ona pročitala, bila je jako nezadovoljna i – vidite kako je to individualno. Hoću reći, kad čovjek piše ne može misliti na neku određenu osobu nego stvara fiktivni lik. Slavko mi je drag kao lik. On je prototip onoga kako se trebalo ponašati da bi se uopće uspjelo, da bi se ušlo u neke krugove. A ja sam radila na radiju i mogu reći da ja kao pisac koji je pretežno pisao za djecu, da kad sam htjela napisati nešto što

nije bilo u žanru te dječe književnosti, onda sam se morala služiti kojekakvim lukavstvima. Uglavnom sam tako radila da sam slala pod šifrom i onda sam nekoliko puta dobila nagrade i to vrlo visoke nagrade. Dobila sam baš za jednu moju radio-dramu, koju mislim da bi trebalo čuti jednog dana. Ta je moja drama vrlo ironična prema novinarskom staležu, zove se *Konferencija za štampu ili ponovno sužavanje*. Kad sam čula da sam dobila nagradu, odnosno kad sam se tamo pojavila i rekla da sam to ja napisala, nisam doživjela od svojih kolega, muških, nikakve čestitke, već to da su se čudili da sam to stvarno ja napisala i nisu mogli vjerovati zašto sam to napisala. Eto, nikačko nisam mogla prodrijeti u te neke krugove pa sam se i pomirila s tim. Na kraju krajeva, uvijek se može nešto objaviti, ako čovjek želi i ima svoju strast, moram reći baš strast, onda to ipak uspije.

Mračna strana S. Š.

Hoćemo li uskoro ugledati Vašu novu knjigu eseja ili radio-drama?

– Knjiga radio-drama je u tisku i zbog toga sam jako sretna jer mi je to jako važno. A inače tih igrokaza i radio-drama koje sam pisala za djecu – to je objavljeno. Ova nova knjiga će izaći za dva mjeseca i tu ćete upoznati mračnu stranu Sunčane Škrinjarić, kako je to jedanput zgodno napisala Vesna Kesić. Mislim da je to bilo u jednom članku u *Startu* i baš se zvalo *Mračna strana Sunčane Škrinjarić* što mi je jako zgodno i duhovito. I to se može razabrati i u mojim pričama, a pogotovo u *Noći s vodenjakom* koja je prekrasno snimljena u filmu Marije Jović. Ta močvara, ti zvukovi, to je trebalo znati snimiti. □

Ante Tomić i Mleta Prodanović

Kultura je kao voda, uvijek nađe put

Stiće se utisak da se srpsko-hrvatske kulturne veze iz dana u dan sve više normalizuju. Nema više nacionalističkog varničenja, odbijanja gostovanja, podcenjivanjačkoga govora o kulturi drugog naroda, što je bilo karakteristično za ratne i poratne godine. Dijelite li to mišljenje, gospodine Prodanović?

— **Mleta Prodanović:** Što se mene lično tiče, ja sam se trudio da tog prekida nikada ne bude, ali sam od početka bio svestan da spadam u manjinu. Naravno, stvari su se promenile. Recimo, činjenica da se *Feral Tribune* već duže vreme kupuje na kioscima u Beogradu je velika stvar. Međutim, knjige *Feral Tribune* ne dolaze u Srbiju ili dolaze teško, jer su se, pored političkih prepreka, isprečile i carinske. Meni je zaista čudno da su, recimo, u Beču tokom devedesetih postojale knjižare, ne jedna, nego dve, a postoje i sada, u kojima je bilo mogućno nabaviti sva izdanja, uključujući i najnovija, od Triglava do Strumice. Koliko znam, takva knjižara postoji i u Sarajevu, dok se u Beogradu hrvatska izdanja, izuzev na Sajmu knjiga, mogu naći samo izuzetno. U Beograd ponekad stigne zagrebački časopis za kulturu *Zarez*. Čini mi se da ova sredina ili nema energiju ili nema sposobnost da tako profesionalno upakuje tu vrstu časo-

visa, kao što to čini redakcija *Zareza*. Pomenuo bih još i *Sarajevske sveske* i *Balcanis*, koji pokrivaju ceo prostor bivše Jugoslavije i koji su važna karika u međusobnom razumevanju.

— **Ante Tomić:** Mnogo toga se promjenilo. Prije dvije godine imali smo možda četiri-pet minuta "štofa" da razgovaramo o ovoj temi, sada ga već imamo za pola sata razgovora, a za dvije-tri godine trebat će nam tri sata. Mislim da se stvari lijepo otvaraju i da čak i oni najzagriženiji nacionalisti polako shvaćaju da stvari naprsto moraju funkcionirati. Krajem pretprošle godine ja sam se, s nekoliko izuzetaka, posvadio s cijelim glumačkim cehom, a povod je bio suradnja kazališta Zagreba i Podgorice. Dio glumaca je rezolutno odbio suradivati s crnogorskim kolegama. Ja sam napisao nekakav novinski komentar koji je njih strašno razjario, da bih pola godine kasnije video da se ti isti ljudi, koji su bili najvatreniji u odbijanju bilo kakve suradnje, slikaju s beogradskim i crnogorskim glumcima. Vidim da se stvari jako pomiču. Ako i nemamo iste jezike, kako bi to politika kazala, činjenica je da se ne trebamo međusobno prevoditi, pa evo nas trojica sasvim lijepo razgovaramo. Ja sam optimist i mislim da su ružna vremena iza nas.

Nacionalisti u defenzivi

Gospodine Prodanoviću, što se desilo s onim piscima, glumcima, kulturnim radnicima, koji su u vrijeme rata i nakon njega bili, da tako kažem, Miloševićeva udarna pesnica?

Ante Tomić:
Kulturni doprinos
Močvare je vrjedniji
od doprinosa
Ministarstva
za europske
integracije

Omer Karabeg

U emisiji *Most Radija Slobodna Evropa* o srpsko-hrvatskim kulturnim vezama razgovarali su Spličanin Ante Tomić i beogradski pisac i slikar Mleta Prodanović

— **Mleta Prodanović:** Ni to nije tako jednostavno. Ko su to uopšte srpski pisci? Relevantni srpski pisci su Borislav Pekić, Bora Čosić, Filip David i čitava plejada pisaca moje generacije koja se pojavila negde osamdesetih — David Albahari, Dragan Velikić i drugi. Niko od dvadesetak pisaca koji su, po meni, jedini relevantni, nije ušao u Miloševićev tim.

Da ne spominjem imena, ali bilo je pisaca koji su duvali u Miloševićeve ratne trube. Imam utisak da su sada ponovo na javnoj sceni u Srbiji. Eno ih na televiziji, eno ih u novinama i vrlo su glasni.

— **Mleta Prodanović:** Oni mogu biti glasni, ali ih je kao pisce oduvao novi trend. Pogledajte kakve ne-normalne tiraže ima Ljiljana Habjanović-Đurović. To je književnost drugog ili trećeg reda, vrlo banalna, ponovo na nacionalne teme, ogoljeni kič, ali se prodaje u ogromnim tiražima, a ti ljudi na koje mislite i koji se pojavljuju u medijima više nisu aktuelni. Meni je žao što, recimo, u kulturnim rubrikama nije došlo do neke vrste pročišćenja i lustracije. Isti ljudi, koji su pisali pre pet-deset godina, pišu i sad. Naravno, malo su promenili ugao, ali, ako uzmete Politikin subotnji dodatak, videćete skoro isključivo one ljudе na koje mislite.

Gospodine Tomiću, što se desilo s hrvatskim piscima, režiserima i glumcima koji su bili u službi Tuđmanovog režima?

— **Ante Tomić:** Pa oni tu negdje funkcioniraju. Vjerojatno funkcioniraju kako su funkcionalni i prije, pišu neke besmislene knjige

koje imaju nekakve tiraže i neku svoju publiku. Nemam nikakav problem s njima, odnosno s lošim knjigama i s publikom koja čita smeće. Iskreno rečeno, ne vidim osobit problem u tome ako neko želi čitati nešto što je nacionalističko smeće. Ipak, mogu reći da je nacionalistička štampa u defenzivi. Nakon ponovnog dolaska HDZ-a na vlast radikalna desnica je, što je pomalo absurdno, postala skoro pa ridikulozna, zato što se HDZ okrenuo — oni su to, naravno, učinili iz golog oportunizma — prema toj nekoj proevropskoj, liberalnijoj politici. To je ono Sanaderovo čestitanje pravoslavnog Božića i tako dalje. Dakle, ekstremna desnica je ostala na uskoj margini društva. Prije tri godine strašno smo se pribojavali povratka mržnje i sljepila, a onda se to odjedanput povuklo i to u vrlo kratkom vremenu, čime smo bili pomalo i zatečeni. Tako da mi se čini da se Hrvatska malo uljudila, što je, po meni, dosta lijep znak.

Mleta Prodanović: Sve dok te smotre i susreti, kojih je zaista bilo i u kojima sam i ja učestvovao, imaju obrise individualnog, oni su meni zanimljivi. Krug ljudi kojem ja pripadam navikao je da ne bude i ne želi da bude deo neke reprezentacije

razgovor

Alternativni i individualni putevi

U Tuđmanovo i Miloševićovo vrijeme bio je trend da se hrvatska i srpska kultura promatraju kao potpuno odvojeni korpsi, kao entiteti koji su biljadama mija udaljeni jedan od drugog. Gospodine Tomicu, kakav je danas pogled na srpsku kulturu iz hrvatskog ugla? Doživljava li se ona kao srodnna ili kao nešto što je već postalo tude?

– **Ante Tomić:** Mislim da se doživljava kao srodnna. Možda nije sasvim domaća, ali ne mislim da se doživljava bitno drukčije nego što se doživljavalala prije dvadesetak godina. Mislim da se u videotekama srpski filmovi uzimaju češće nego hrvatski, jednostavno zbog činjenice da su hrvatski filmovi u zadnjih deset godina jednostavno grozni. Nama fali još mnogo informacija o srpskoj kulturi i srpskim piscima, ni ja mnogo toga nisam čitao, ali mislim da se stvari razvijaju u dobrom pravcu.

– **Mileta Prodanović:** Ja nijednog trenutka nisam sumnjao da će doći do povezivanja. Naravno, u svemu tome važan je društveni kontekst. Ja sam sebi tamo neke 1992.-93. godine prosto onako cinično rekao: "Ovi koji sada govore da ni mrtvi neće tamo otići, otići će prvi kad im država to kaže". Meni je, recimo, pre tri godine izašla knjiga u Zagrebu u izdanju Arkzina – to je jedan mali izdavač i ne verujem da je moja knjiga imala baš neku naročitu recepiju – ali ja sam otišao u Zagreb. To je tada bilo neko čudo, neki izuzetak, da bi kasnije krenuo talas poseta i gostovanja.

– **Ante Tomić:** Cijelo vrijeme govorimo o nekakvim oficijelnim kulturnim politikama, o državama koje uspostavljaju veze. Meni se čini da je to pomalo krivi diskurs. Kultura je kao voda, ona uvijek nađe nekakav put. Nešto se događalo čak i u vrijeme najgore mržnje među nama. Mogli ste naći srpske filmove negdje u videotekama, ispod pul-tova, dolazile su nekakve srpske novine, časopisi, knjige. Djeca znaju srpsku muziku. Znaju i najgrobniju srpsku muziku. Zastrašujuće je što su sve uspjeli naći. Recimo, u Zagrebu postoji jedan mali klub pokraj Save koji se zove Močvara, gdje redovito dolazi muzika iz Srbije, gdje gostuju srpski glazbenici i gdje bude jako lijepo. A to sve rade nekakvi malí pankeri za svoj guš. Sve se to, dakle, događa mimo institucija, mimo ministarstava kulture, društava književnika ili nekakvih drugih kulturnih organizacija. Kulturni doprinos Močvaru je vrjedniji od doprinosa Ministarstva za europske integracije.

– **Mileta Prodanović:** I u najgore vreme, kada su bili

zabranjeni institucionalni kontakti, dolazili su ljudi iz Zagreba na Beogradski sajam knjiga. Naročito moram da istaknem Sašu Dracha i druge ljude iz knjižare Moderna vremena. U poslednje dve godine država Hrvatska ima svoj stand na Sajmu, ali ja mnogo više cenim taj neki individualni trud ljudi koji ide mimo države.

Što je jugonostalgija?
Je li zaustavljeni udaljanje srpskog i hrvatskog jezika koje je naročito uzelo maha u ratnim i poratnim godinama?

– **Mileta Prodanović:** Mislim da bi moj sagovornik o tome mogao više da kaže, jer ovde nije bilo oficijalnih lingvističkih intervencija. Ovde se periodično javlja val za zaštitu cirilice, ali kada vidite ko vodi tu priču, onda vam je jasno da su to ljudi koji su jedva pismeni. Sto se mene lično tiče, pitanje pisma u srpskoj kulturi je za mene uvek bilo pitanje pismenosti, a ne pitanje ideologije.

– **Ante Tomić:** Mislim da se to dogodilo ili da se makar događa. Naravno, još se osjeća represija u jeziku, ali ranije je bila tako strašna da su se ljudi bojali govoriti. Međutim, čini mi se da je došlo do nekog oslobođanja, ljudi se odvajaju govoriti, više ih nije sramota reći, recimo, hiljada, što je nekad bilo strašno zazorno. Ja, recimo, volim u kafiću zatražiti da mi donesu kiselu vodu i konobari koji su svi odreda lingvisti sve manje osjećaju potrebu da me ispravljaju i da mi kažu da ja zapravo hoću mineralnu vodu. Čini mi se da se ta histerija malo primirila.

Kako se danas u Srbiji gleda na područje bivše Jugoslavije? Je li se ono još uvijek doživljava kao jedinstveni kulturni prostor?

– **Mileta Prodanović:** Mislim da ne. Ipak je sazrela svest da na području bivše Jugoslavije sada postoje samostalne, suverene države sa nekim svojim kulturama. Naravno, ljudi poput mene, koji su odrasli u tom zajedničkom kulturnom prostoru, zista su imali mučan osećaj početkom devedesetih. Meni je tako značajna mediteranska komponenta u našoj zajedničkoj kulturi. Ja sebe rađe određujem kao mediteranskog čovjeka nego kao pripadnika nacije. Ali, koliko god vi ne pristajali na sadašnju situaciju, godine zatvorenosti su, ipak, učinile svoje. Današnji klinci, recimo, o Dubrovniku ne znaju ništa. Oni tamo nikada nisu bili, za njih je Dubrovnikisto što i Rimini, možda malo više, neki grad u nekoj državi u koju se doskora nije moglo ići, a sada se može, ali nema para.

Ante Tomić:
Čujte, ja ne očekujem da mi država išta riješi. Mislim da se ljudi mogu susretati i bez visokog pokroviteljstva predsjednika republike ili ministarstava kulture. Bojem se da kultura, kojoj ja želim pripadati, nema mnogo veze s državnim ustavovama

Mileta Prodanović:
Nijednog trenutka nisam sumnjao da će doći do povezivanja. Naravno, u svemu tome važan je društveni kontekst. Ja sam sebi tamo neke 1992.-93. godine prosto onako cinično rekao: "Ovi koji sada govore da ni mrtvi neće tamo otići, otići će prvi kad im država to kaže"

Gospodine Tomicu, kako se sada u Hrvatskoj gleda na nekadašnji jedinstveni kulturni prostor?

– **Ante Tomić:** Ljudi to više ne doživljavaju svojim prostorom, naročito mlađi. Oni možda čuju nekakav tonim u pjesmi Električnog orgazma ili Discipline kičme, ali nikada nisu bili tamo i nemaju ni maglovitu predodžbu o tome.

Ima li termin jugonostalgicar još uvijek negativnu konotaciju u Hrvatskoj?

– **Ante Tomić:** Ne znam što bih rekao. Možda manje nego ranije. Ljudi shvaćaju da im nitko ne može oduzeti pravo na uspomene. Oni su osjetili da im je netko ukrao uspomene na njihov život, na njihovu mladost. Žele o tome govoriti, jer između 1945. i 1990. ipak nismo bili u crnoj rupi. Tako da više nije zazorno reći jugonostalgicar, taj termin je izgubio politički kontekst. Riječ je zapravo o jednoj velikoj podvali nacionalista. Nacionalisti su, naravno, ljudi koji vole državu. Oni strašno "briju" na državu i, ako i ti ne "briješ" na državu, ako ti nije jako stalo do nekakve vojske, granica i carinske službe, onda oni misle da je tebi stalo do neke druge države, vojske, carine i po-reznika. Ali ljudi su na kraju shvatili da ne smiju pristati na tu podvalu. Jer, kad govorimo o jugonostalgiji, mi ne govorimo o Saveznoj skupštini, Jugoslavenskoj narodnoj armiji, ni o nekakvima institucijama, nego o životu koji nam je bio zajednički i koji je uvijek veći od politike. Govorimo o nečem čega se s veseljem sjećamo, za razliku od uspomena na institucije koje su nam uglavnom neugodne. Ljudi su shvatili da imaju pravo na svoj bivši život u nekadašnjoj Jugoslaviji.

– **Mileta Prodanović:** U Srbiji pojам jugonostalgija nikada nije imao negativnu konotaciju. Ali bojem se da iz te, da tako kažem, pozitivne kodiranosti polako ulazimo u zonu ravnodušnosti. Međutim, naravno da postoji taj komad zajedničkih memorija. Muzej grada Beograda je svojevremeno, ne čak ni tako davno, predio izložbu koja se zvala *Beograd šezdesetih*. Ta izložba govorila o počecima potrošačkog društva, fascinaciji prvim fićama i Koka-kolom. Bilo bi možda interesantno prikazati tu izložbu i u Zagrebu, bar osamdeset posto tih fascinacija su nam zajedničke. To je prosti jedan komad vremena koji je teško izbrisati.

Susreti bez predsjedničkog pokroviteljstva

Biste li u bliskoj budućnosti mogli zamisliti filmski ili pozorišni festival ili nekakvu likovnu smotru koja bi okupila umjetnike s područja bivše Jugoslavije?

– **Ante Tomić:** Ja sam na jednoj takvoj smotri i sudjelovao, i to nekoliko puta. Bio sam na Festivalu A književnosti ili FAK-u i u Novom Sadu, i u Beogradu, i u Zagrebu, i u Osijeku. Svuda smo nastupali zajedno s kolegama iz Srbije. Tako da ne moram zamišljati, to sam već doživio.

Ali to je neka vrsta alternativne scene.

– **Ante Tomić:** Čujte, ja ne očekujem da mi država išta riješi. Mislim da se ljudi mogu susretati i bez visokog pokroviteljstva predsjednika republike ili ministarstava kulture. Bojem se da kultura, kojoj ja želim pripadati, nema mnogo veze s državnim ustavovama. Ali i države sve bolje surađuju i ne isključujem mogućnost da će se odazvati i njihovom pozivu. Mislim da su te smotre zapravo vrlo izgledne.

– **Mileta Prodanović:** Sve dok te smotre i susreti, kojih je zaista bilo i u kojima sam i ja učestvovao, imaju obrise individualnog, oni su meni zanimljivi. Krug ljudi kojem ja pripadam navikao je da ne bude i ne želi da bude deo neke reprezentacije. Ja, naravno, ne isključujem ni tu mogućnost, ali ipak zadržavam određeni stepen skepsi i uvek se više radujem susretima koje iniciraju sami umetnici. Kad se umetnici sami organizuju, onda je u centru ono što oni stvaraju. Ako to treba da bude nešto sa fanfarama, onda, bojem se, tu umetnici često mogu da budu samo neka vrsta dekoracije.

Znači, mislite da ne bi mogli da se obnove, recimo, Pulski festival ili Sterijino pozorje?

– **Mileta Prodanović:** Ne, naprotiv. Nemam ništa protiv toga. Ali u onim domenima u kojima stvaram ja više volim susrete možda malo kamernijeg tipa. Kao što je bilo na FAK-u, kao što je bilo i na drugim susretima te vrste. Mi danas, recimo, nismo pominjali pojma kritične mase. Setite se koliki su tiraži bili u vreme Druge Jugoslavije, a koliki su danas. Ovde se smatra velikim uspehom ako se proda tiraž od hiljadu primeraka, a to je za okvire nekadašnje Jugoslavije, čak i za domaće pisce, bilo smešno.

Ja mislim da će tržište sve više povezivati kulturu na prostoru bivše Jugoslavije.

– **Ante Tomić:** To se zapravo i događa. Evo, ja sam upravo završio scenarij za film koji radim s Rajkom Grlićem, po mom drugom romanu. To je film koji će se snimati u Makedoniji, u kojem će sudjelovati slovenski i srpski glumci, a bosanska kuća Refresh je glavni producent. Takvi i slični projekti se događaju upravo u vrijeme dok mi govorimo i tome se trebamo, naravno, veseliti. □

Bush: svjedok vjerničke privrženosti Bogu ili *ispraznog uzimanja imena Gospodnjeg?*

Srđan Vrcan

Nedavno je predsjednik Bush izjavio da ono što on radi u politici i svjetskim razmjerima odgovara Bogu i Božjim nakanama. Time je samo još jednom, sada javno, potvrdio ono što je rekao prije početka napada na Irak nadbiskupu Lozani, koji je kao posebni izaslanik Ivana Pavla II. došao u Washington da bi mu prenio Papino protivljenje pripremanom američkom oružanom napadu na Irak. Dakako, to je sada potvrdio ne više u prijašnjem upitnom nego u još odlučnijem obliku. Naime, predsjednik Bush je tada upitao Papina izaslanika kako on može pretendirati da zna za sigurno da ono što Bush radi nije u skladu i u doslihu s Božjom voljom. Sada od te eventualne upitnosti nije ostalo ništa. Naravno, time se obnavlja ono što je karakteriziralo pokretače starih križarskih ratova, to jest uvjerenje da treba ratovati protiv nevjernika ili inovjernika, jer to ni manje ni više nego sam Bog izričito želi (*Deus vult*). Time se pokazuje da Bushevo pozivanje na križarske ratove odmah nakon 11. rujna nije bilo slučajno, te da tadašnja upotreba engleskog termina *crusade* nije bila samo slučajna jezicha omaška nego je bila samo znakovit izraz Busheva uvjerenja da ono što se on tada spremao raditi i što sada radi i u Iraku nije za njega u osnovi ništa drugo nego provodenje Božje volje. I to volje ne bilo kojeg i kakva boga, nego upravo kršćanskog Boga. To je, dakako, znakovito, te može poslužiti kao poticaj da se razmotre barem dva velika pitanja i dvije dileme opće naravi.

Prvo pitanje i prva dilema bi se mogli opisati na sljedeći način: je li to primjer samo striktnog i dosljednog štovanja imena Božjeg, ili je pak to primjer svojevrsne blasfemije, to jest primjer *ispraznog uzimanja imena Gospodnjega* u providne političke svrhe? Druga dilema bi se mogla ukratko izraziti u obliku pitanja o odnosu između tzv. mekdonaldizacije svijeta i tzv. jihhadizacije u svjetskim razmjerima.

Vjera ili blasfemija

U slučaju prve dileme Busheve izjave bi jednostavno predstavljale samo znak striktnog i do kraja dosljednog štovanja Božjeg imena u skladu s prvom zapovjeti Božjom *Ja sam Gospodin Bog tvoj i ne imaj drugog boga pored Mene*, ali i više od toga. To bi, naime, bilo i svjedočanstvo posvemašnje vjerničke spremnosti da se osobno založi da se ovdje i sada ne samo načelno Bog štuje nego i da se djelatno ostvaruje Božja volja. U tom smislu to bi trebalo značiti da je posrijedi gotovo najveći mogući izraz posvemašnje vjerničke odanosti predsjednika SAD-a kršćanskom Bogu kojega on ne samo osobno štuje i ljubi nego i svjesno pridonosi da se Njegova volja ostvaruje ovdje i sada. I to znajući da Bog nema drugih ruku osim ljudskih za ostvarivanje svoje volje u ovozemaljskom svijetu. Na toj podlozi bi predsjednik Bush trebao biti gotovo uzor suvremenog pravog, do kraja uvjerenog, ali i djelatnog kršćanina koji ne samo što vjeruje u Boga, što se stalno Bogu moli i obraća Bogu i što redovito upražnjava vjerske obrede, nego je i spremjan u teškim ovozemaljskim prilikama slijediti Božju volju i učiniti je zadnjim temeljem i svojih državničkih opcija i konkretnih političkih odluka.

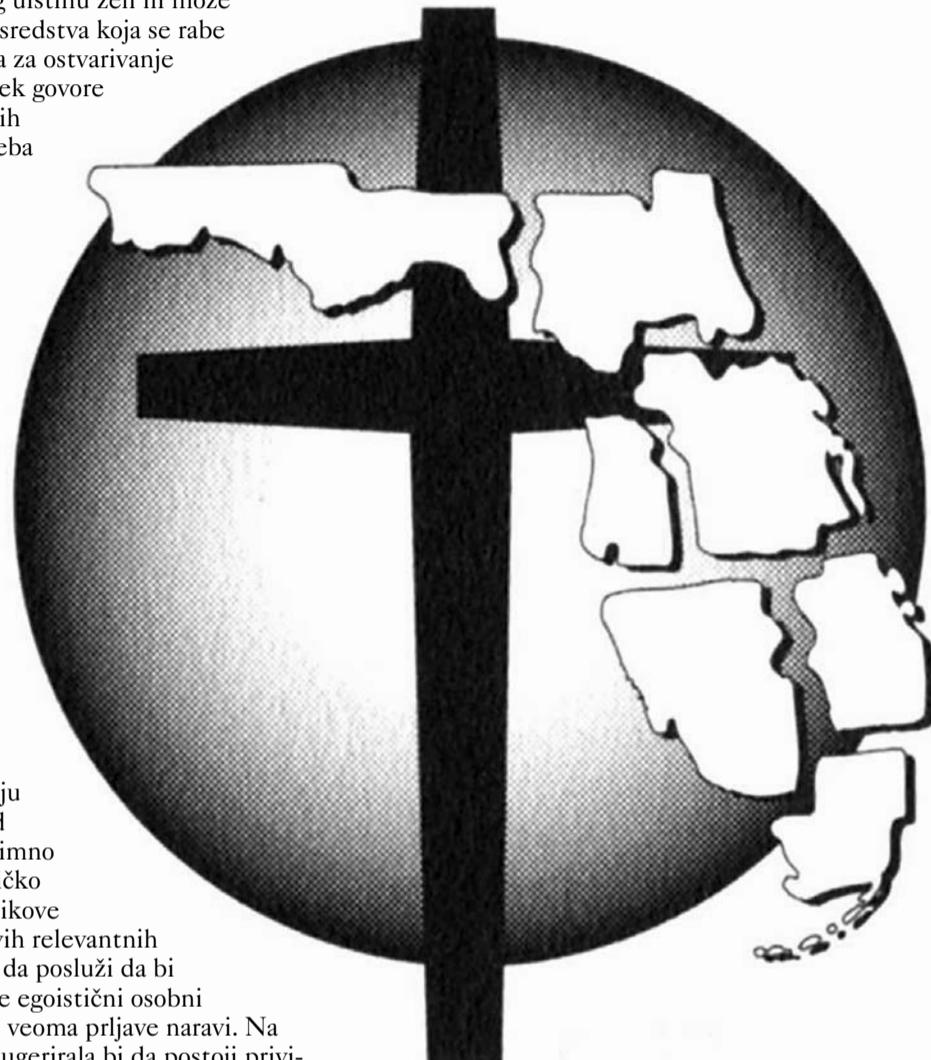
U istom slučaju, ali u suprotnom smislu, Busheve izjave se može razložito čitati kao klasični primjer blasfemije koja ide protiv one Božje zapovjeti koja kaže *ne uzmi isprazno ime Gospodnje*. Naime, ispravnost Busheve upotrebe imena Gospodnjega bi se očitovala višestruko. Prvo, time što se ime Gospodnje rabi u posve prizemne političke svrhe u implementaciji kojih se praktično i nužno upotrebljavaju i gruba nasilna sredstva za koja bi bilo veoma upitno smatrati

da mogu ikad biti legitimna sredstva za ostvarivanje onog što kršćanski Bog uistinu želi ili može uopće željeti. Naime, sredstva koja se rabe ili kojima se pribjegava za ostvarivanje određenih ciljeva, uvijek govore ponešto i o naravi samih ciljeva. Stoga bi upotreba grubih nasilničkih sredstava bacala ozbiljnu sjenu na samu narav Božjih nakanata. Nadalje, ispravnost takve upotrebe imena Gospodnjega očitovala bi se i tako što se pozivanje na Božju volju svjesno rabi za opravdavanje jednog kontroverznog političkog pothvata kojega inače mnogi drugi javno osporavaju, smatrajući, uz ostalo, da je kršćanski veoma upitan. A to znači da bi se pozivanje na Božju volju rabilo i da se unaprijed obezvrijedi inače legitimno unutarkršćansko političko osporavanje predsjednikove političke volje i njegovih relevantnih političkih odluka, ali i da posluži da bi se njime pokrili i posve egoistični osobni ili kolektivni interesi i veoma prljave naravi. Na kraju, Busheva izjava sugerirala bi da postoji privilegirani odnos između Boga i trenutačnog predsjednika SAD-a, koji se stalno poziva na njega. I to da bi upotrebom imena Gospodnjega opravdavao svoje političke odluke, te bi povećao njihovu kredibilnost, ali da bi se predočio kao političar s posebnim i to Božjim poslanjem. Naime, očita je pretenzija da Bush jedino ili najbolje zna što Bog uistinu želi u zapletima današnje svjetske politike. A što pritom drugi kršćani – uključivši i rimskog Papu – o tome drukčije misle i što se u prilog svojih mišljenja pozivaju na kršćanska vjerovanja i kršćanske vrijednosti zapravo ne bi značilo ništa, jer to ili nisu pravi kršćani ili su samo trenutačno kratkovidni kršćani te ne znaju prepoznati pravu Božju volju, ili su pak *zablude kršćanske ovce*.

U tome se, dakako, otkriva značenje načelnih razlika između katoličanstva, koje naglašava da u interpretaciji kršćanske vjere i kršćanskih svetih knjiga ključnu ulogu ima Crkva i crkveno učiteljstvo i protestantizma koji negira takvu ulogu Crkve, te prepusta samim vjernicima interpretaciju Svetog pisma i ključnih stava kršćanske vjere.

Sukob grešnika i grešnika

Naravno, s jednog drugog, čisto svjetovnog stajališta to se može pročitati ponajprije kao najnovije znakovito svjedočanstvo. I to, prvo, kao uvjerljivo suvremeno svjedočanstvo da transcendentno i sveto (onostrano, nadnaravno, božansko) mogu biti ponekad zarobljeni da bi poslužili navodno višoj – u osnovi numinoznoj – legitimizaciji političkih ciljeva s nacionalnim ili socijalnim predznakom, uključivši tako i legitimizaciju čisto ratnih ciljeva, ili pak onih političkih ciljeva koji se postižu ili se mogu ostvariti u uvjetima današnjeg svijeta samo uz sustavnu primjenu grubog nasilja. I, drugo, kao upozorenje o velikim rizicima, koji su u igri kada se ime Gospodnje koristi izravno u političke svrhe i poglavito kad služi za dodatno legitimiziranje političkih poduhvata. I to s

Bushevo političko ponašanje i način kako ga on ideološki određuje i opravdava ukazuje da je posrijedi i nastojanje stvoriti dojam da on vodi pravi sveti rat u svjetskim razmjerima. Iz toga bi se moglo zaključiti da mekdonaldizacija svijeta i njegova jihhadizacija nisu danas izravno suprotstavljeni suvremeni trendovi globalne naravi koji se uzajamno isključuju

esej

Iz Bushevih izjava mogla bi se izvesti jedna velika poruka za vjernike: prerizično je prebrzo miješati ime Gospodnje u suvremene političke podjele i sukobe; prerizično je prebrzo povjerovati da samo vi ovdje i sada znate što je uistinu Božja volja kad su posrijedi politički sukobi i prerizično je ne biti ponizan kad se spominje u političkim podjelama i sukobima Božje ime, jer možda imaju pravo oni protestantski teolozi koji načelno ističu da ovozemaljske političke podjele i politički sukobi nisu nikad podjele i sukobi između grešnika i prokletnika te pravednika i nevinih, nego su to po pravilu podjele i sukobi među grešnicima

rizicima koji se nužno pojavljuju kad je politika uopće posrijedi, jer to barem ponekad može dovesti i do toga da se ime Gospodnje praktično upravlja dvojbenim ovozemaljskim ljudskim interesima i težnjama. No, treće, tu su i rizici da pojedinci ili grupe nastupe u konkretnim, ali i složenim i protuslovnim društvenim prilikama kao da oni jedini uistinu znaju što Božja volja jest a što nije, te gdje Bog navodno stoji u spornim i kontroverznim političkim podjelama i sukobima, to jest da samo oni predstavljaju Božju stranu, te da su u onome što oni rade samo svojevrsno sredstvo za ono što Bog sam hoće i želi. Na taj način prividno na Boga prebacuju dio povijesne i društvene odgovornosti za svoja djela. I, četvrto, to je svjedočanstvo koje pokazuje kako se danas unutar različitih nacionalnih država i kulturnih okvira religijske poruke i religijske tradicije kao kulturne činjenice ne čitaju i politički ne interpretiraju u skladu s nekim čvrstim i jednoznačnim smislenim načelima univerzalne naravi nego na način koji je kontingenčno uvjetovan lokalnom poviješću, stjecajem situacijskih konvergenacija, te konkurirajućim načinima gledanja na konkretne stvari pojave, kao i konkurirajućim načinima djelovanja.

Cini se da bi se iz Bushevih izjava mogla razložito izvesti i jedna velika poruka za vjernike općenito i kršćanske vjernike ponajprije, koja bi mogla glasiti: prerizično je prebrzo miješati ime Gospodnje u suvremene političke podjele i sukobe; prerizično je prebrzo povjerovati da samo vi ovdje i sada znate što je uistinu Božja volja kad su posrijedi politički sukobi i prerizično je ne biti ponizan kad se spominje u političkim podjelama i sukobima Božje ime, jer možda imaju pravo oni protestantski teolozi koji načelno ističu da ovozemaljske političke podjele i politički sukobi nisu nikad podjele i sukobi između grešnika i prokletnika, na jednoj strani, i pravednika i bezgrešnika te nevinih, na drugoj, nego su to po pravilu podjele i sukobi među grešnicima.

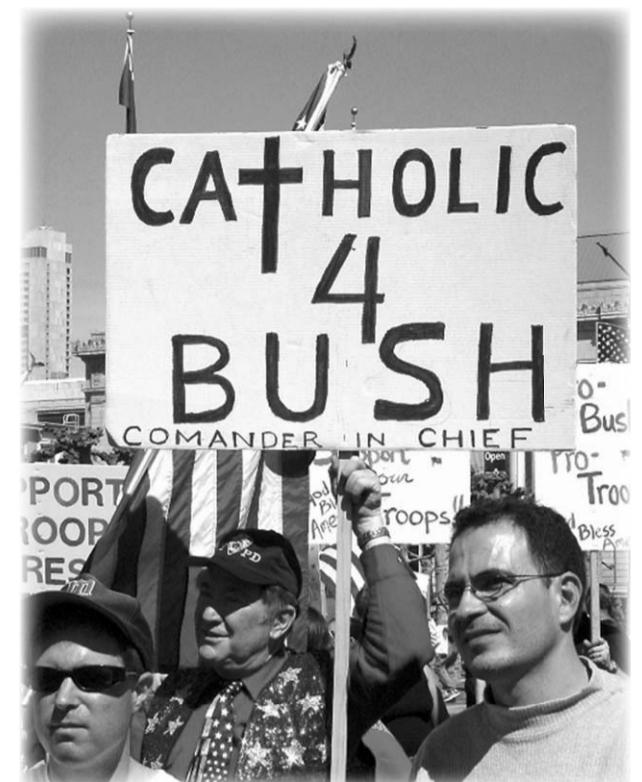
Izabratи izmeđу jogurta i jogurta

Drugo veliko pitanje i druga velika dilema je ona na koju ukazuju neke riječi predsjednika Busha, te se može opisati u znaku pitanja o odnosu između onoga što je Benjamin Barber opisao u terminima *svijet McDonalda ili svijet jihhada*.

Vrijedi se prisjetiti se da je prije desetak godina američki sociolog Benjamin Barber sugerirao da su na djelu dva trenda globalne naravi koja navodno karakteriziraju suvremeni svijet. To bi bili trendovi, koji mogu biti simbolički označeni, kao trendovi mekdonaldizacije svijeta i jihhadizacije društva, ali su i obrasci društvenog ponašanja u masovnim razmjerima koja podjednako vode svojevrsnoj kulturnoj homogenizaciji i uniformizaciji današnjih društva, no s različitim kulturnim i simboličkim predznacima i različitim političkim učincima.

Prvi trend bi se mogao interpretirati kao karakterističan za

suvremeni visoko razvijeni svijet potrošačkog kapitalizma s kršćanskim religiozno-kulturnom i simboličkom pozadinom, ali i za one dijelove suvremenog svijeta u kojem potrošački kapitalizam snažno tek prodire. Drugi trend bi bio ponajprije svojstven suvremenim društвима s islamskog religioznom i kulturnom pozadinom a koji se odupire prodoru tih obrazaca ponašanja. Pritom bi se ta dva trenda i dva obrasca ponašanja mogla promatrati kao alternativni društveni trendovi i alternativni obrasci ponašanja koji se, stoga, uzajamno isključuju. I to tako što bi prvi bio izrazito svjetovne naravi, te ne bi uključivao i ne bi računao s društvenom, te najmanje s mobilizacijom religijskih resursi smisla i religijskih simbola u političke svrhe, kao što ne bi imao strukturalnu potrebu za transcendentnim i svetim utemeljenjem. To bi bio navodno trend koji bi se oslanjao po pravilu samo na učinkovito rješavanje gorućih egzistencijalnih problema na razini fakticiteta i u okviru fakticiteta, za što je navodno danas sposoban samo potrošački kapitalizam, pa ne bi imao strukturalno uvjetovanu potrebu za stalnim intervencijama politike, ali ni za povremenim i neizbjеžnim prijelazima iz svijeta društvenog fakticiteta u svijet društvenog imaginarija ili za prigodnim, ali nužnim *skokovima u vjeru*. Isto tako, taj trend bi djelovao spontano, te ne bi ni trebao ni tražio neku političku sustavnu potporu, a najmanje potporu prisile koju bi mu pružila državna vlast. Osim toga, taj trend bi djelovao i prodirao u različita područja civilnog društvenog života bez potrebe za masovnom i emocionalno pregrijanom političkom mobilizacijom, pa bi prosperirao u uvjetima relativno niske političke participacije i rastuće depolitizacije i deideologizacije društvenog života. Za taj trend suvremena bi država funkcionirala samo kao tzv. minimalna država ili *država noćobdija* koja samo osigurava i jamči nužne opće

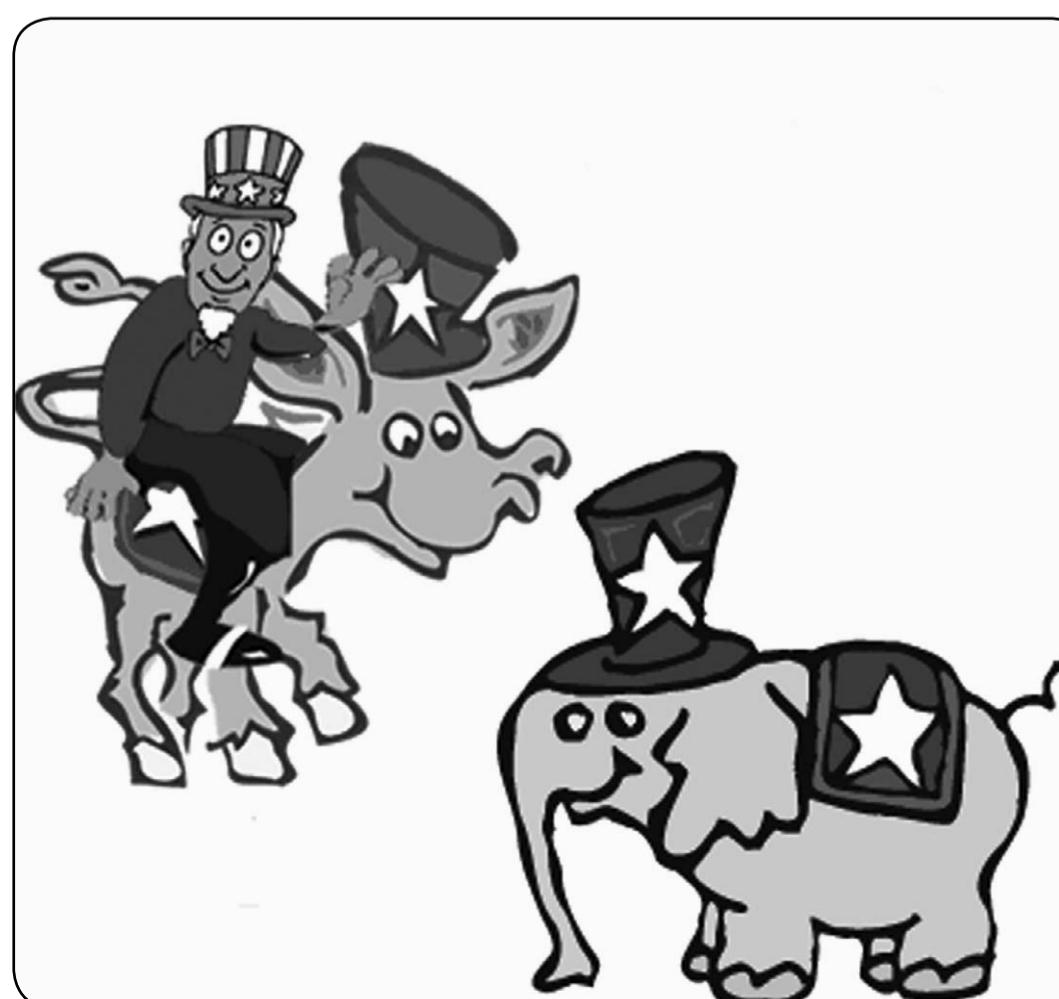

okvirne uvjete za normalno funkcioniranje slobodnog tržista, i koja regulaciju društvenog ponašanja prepушta slobodnom kretanju ponude i potražnje na posve slobodnom i posvemašnjem, ali i sve globalnijem tržistu. Taj trend bi navodno spontano generirao i izvjesne kulturne sklopove i kulturnu klimu koja bi bila po svojoj naravi obilježena trezvenošću, racionalnošću, svjetovnošću, demokratičnošću i antiautoritarnošću te miroljubivošću. To jest prepostavlja i traži samo slobodne razborite i odluke pojedinaca na temelju njihovih procjena njihovih mogućih prednosti ili eventualnih gubitaka, ali mogući izbor u osnovi svodi samo na izbor između hamburgera i hot-doga, odnosno *između jogurta i jogurta*, kako je nedavno naveo Ulrich Beck u svojoj knjizi *Sloboda ili kapitalizam*.

Svijet McDonalda i svijet jihhada

Drugi bi trend pak bio izrazito religijske naravi i prepostavlja bi stalnu političku mobilizaciju religijskih resursa smisla i religijske simbolike kao što bi tražio svoje transcendentno utemeljenje i svoju svetu legitimizaciju, te isto tako uporabu religijskih resursa smisla i religijske simbolike za masovnu i emocionalno pregrijanu političku mobilizaciju ljudi. Taj trend bi nužno generirao kulturne sklopove i kulturnu klimu koja nužno generira sukobe i ratove, te ratovima pridaže svojstva pravih svetih ratova ili epizoda u vjekovnim ratovima takve naravi, kao što je izrazito nedemokratske i autoritarne naravi, pogodne za ekspanziju krajnje nerazboritosti i iznimno zaoštrenog fanatizma.

Bushevo političko ponašanje i način kako ga on ideološki određuje i opravdava ukazuje da je posrijedi i nastojanje stvoriti dojam da on vodi pravi sveti rat u svjetskim razmjerima. Iz toga bi se moglo zaključiti da mekdonaldizacija svijeta i njegova jihhadizacija nisu danas izravno suprotstavljeni suvremeni trendovi globalne naravi koji se uzajamno isključuju. Suprotno tim se pokazuje da jihhadizacija svijeta nije alternativa mekdonaldizacije nego da se one ne uzajamno prepostavljaju tako da izraziti manjak smislenosti života, koji proizvodi mekdonaldizacija praktički višak smislenosti života koju generira jihhadizacija, već obje nastupaju i međusobno povezane. A to bi značilo da vođenje svetog rata i mekdonaldizacije svijeta idu dobro zajedno, pa su tako *jihad i McWorld* samo dvije strane iste medalje, te je *jihad već Mcjihad*, kako to tvrdi Slavoj Žižek. Vrijedi se usput prisjetiti i jedne druge mogućnosti na koju je ukazao još 1945. godine ugledni britanski filozof povijesti Arnold Toynbee, a koja je u međuvremenu zaboravljena. To je mogućnost da u uvjetima kraha komunizma u svjetskom okviru, islam postane jedina djelatna ideologija proletarijata u svjetskim razmjerima.

Kako zaustaviti Ameriku

George Monbiot

Amerika će raditi što je volja, ma koliko to potkopavalo strane vlade. Druga mogućnost je poderati Povelju UN-a, odbaciti pravo veta Sjedinjenih Država i pokušati stvoriti novi globalni demokratski ustroj, suprotan željama hegemonije – pravi novi svjetski poredak s planetarnim parlamentom. Taj je pristup stvarima nedavno bio nezamisliv. Danas mu je teško odoljeti

Predsjednici Roosevelt i Truman bili su pametni igrači. Znali su da se hegemonija Sjedinjenih Država ne može održati bez aktivnog odobravanja ostalih država. Zbog toga su se, prije i nakon Drugoga svjetskog rata, bacili na posao kako bi stvorili globalni politički sustav koji će uvjeriti ostale sile da i one imaju udio u vlasti.

Kad je Franklin Roosevelt pregovarao o konačnom obliku povelje Ujedinjenih naroda, zahtijevao je da SAD ima moć zaustaviti bilo koju odluku koju UN želi donijeti. No, jednako je tako dopustio i ostalim pobjedničkim silama u ratu, a poglavito svojim saveznicima – Sovjetskom Savezu, Ujedinjenom Kraljevstvu, Kini i Francuskoj – jednako pravo na veto. Kada su se stvarali Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka, kojima je u osnovi cilj bio održavanje finansijske moći SAD-a, Roosevelt je ostale moćne zemlje zadovoljio dodjeljujući im znatan udio u glasačkome tijelu. A zapravo se, iza očiju javnosti, pobrinuo da za donošenje važnih odluka obje navedene institucije trebaju 85-postotnu većinu, te da SAD u MMF-u posjeduju sedamnaest, a u Svjetskoj banci osamnaest posto glasova.

Razumijevanje funkcioniranja moći

Harry Truman se snažno zauzimao za osnivanje globalnoga trgovinskog poretka koji bi omogućio nesmetani razvoj ekonomije SAD-a i koji ne bi od njegove zemlje udaljio države o kojima je taj razvoj ovisio. Pokušao je nagovoriti američki Kongres da odobri rad Međunarodne trgovinske organizacije koja će slabije razvijenim zemljama dopuštati zaštitu njihovih industrija u razvoju, prebacivati tehnologiju u siromašne zemlje i spriječiti stvaranje monopolja globalnih korporacija. Kongres nije podržao taj prijedlog. Sve do gužve u Seattleu 1999., kada su siromašne zemlje odbile besramne prijedloge koje su iznijeli SAD i Europska unija, činilo se da administracije koje su ga naslijedile shvaćaju koliko je nužno dopustiti vodama ostalih zemalja da se barem pretvaraju pred svojim građanima da pridonose nastanku globalnih trgovinskih pravila. Sustav stvoren četrdesetih godina, čiji je cilj bio osigurati SAD-u vodeći položaj globalne sile, činio se donedavno neupitnim. Nikakvo zakonito sredstvo kojim bi se SAD mogao zaustaviti nije postojalo: Amerika je mogla staviti veto na odluku da joj se oduzme pravo veta. No ipak, takav se sustav ostalim državama nije učinio dovoljno neugodnim da bi ih natjerao da mu se suprotstave. Bilo je manje rizično prihvatići svoj mali udio u vlasti i podupirati *status quo*, nego uzneniravati i izazivati bijes te velesile. Činilo se sve do ožujka 2003. da je jedino što imamo – hegemonija SAD-a.

Međutim, ljudi koji su trenutačno na vlasti u SAD-u su pohlepni. Ne razumiju zašto bi svima trebali praviti ustupke. Žele neposrednu globalnu moć i žele je sada. Kako bi je dobili, spremni su uništiti institucije

koje su prvotno zamisljene kako bi podržavale njihovu vladavinu. Preispituju iznose koje SAD mora uplatiti na račune MMF-a i Svjetske banke. Uvođenjem carina na čelik i odobravanjem subvencija korporacijskim farmerima, zaprijetili su opstanku Svjetske trgovinske organizacije. A vođenjem rata čiji je jedini cilj ostvarivanje njihova autoriteta nad cijelim svijetom osakatili su UN.

Mnogo je toga napisano o tome da je George Bush pametniji no što smo si mi dopustili vjerovati. No, jasno je da njegova administracija nema nimalo onog profinjenog razumijevanja funkcioniranja moći koje su utemeljitelji sadašnjeg svjetskog poretka imali. Najočitiji primjer toga je napad na SAD-ov temeljni instrument međunarodne moći – Vijeće sigurnosti. Ulaskom u rat bez odobrenja Vijeća, i u suprotnosti sa željama triju stalnih članica Vijeća i većine njegovih trenutačnih članica, Busheva se administracija prestala čak i pretvarati da igra prema pravilima. U učinku je Vijeće sigurnosti možda izgubilo i svoj preostali autoritet i moć obuzdavanja drugih država. Zbog toga vođe ostalih zemalja svijeta imaju samo dvije opcije.

Izgrađivanje novoga globalnog sigurnosnog sustava

Prva je prihvatići činjenicu da je globalni sigurnosni sustav srušen i da će se nesuglasice među zemljama u budućnosti rješavati bilateralnom diplomacijom poputrotem oružanim snagama. To znači da će SAD izravno upravljati svijetom. Utjecaj njegovih saveznika – zalog zbog kojeg je Tony Blair žrtvovao svoju reputaciju – pokazat će se nepostojećim. Amerika će raditi što je volja, ma koliko to potkopavalo strane vlade. Te će vlade sve teže svojim građanima objašnjavati volju SAD-a, pogotovo kada njegovi interesi dođu u izravan sukob s njihovima. Također će biti svjesni činjenice da je sustav izravnog upravljanja svijetom bliži ratu nego miru.

Dругa mogućnost je poderati Povelju UN-a, odbaciti pravo veta Sjedinjenih Država i pokušati stvoriti novi globalni ustroj, suprotan željama hegemonije. Taj je pristup stvarima nedavno bio nezamisliv. Danas mu je teško odoljeti.

Evo nekoliko novijih presedana. Potvrđivanjem Sporazuma iz Kyota o klimatskim promjenama, ostale nacije su se, usporedivši cijenu svijeta kojim bezobrazno upravlja Amerika i cijenu neposluha, suprotstavile super-sili i njezinu uspostavljanju svjetskog poretka u kojem uopće ne sudjeluje. Izgrađivanje novoga globalnog sigurnosnog sustava bez uplitavanja Sjedinjenih Država mnogo je opasniji projekt, no tome možda nema alternative. Nitko se od nas ne bi trebao začuditi ako se dozna da Rusija, Kina i Francuska o tome već u tajnosti raspravljaju.

No, ako dođe do stvaranja novog sustava, trebalo bi se potruditi da on ovaj put ne brani isključivo interes utemeljitelja. Nikad nije bio prikladniji trenutak za razmatranje mogućnosti sustava koji bi se temeljio na pravdi i demokraciji, te pritisku na neposlušne vlade kako bi ga provodile.

Interesi svih stanovnika na Zemlji

Jasno je da je trenutačno stanje loše. Nije samo loše to što pet stalnih članica Vijeća sigurnosti mogu nadglasati sve ostale zemlje članice, nego i to što Opća skupština nema veću zakonodavnu moć od Gornjeg doma britanskog parlamenta. Mnoge članice same nisu demokratske države. Čak i one vlade koje su na vlast došle izborima rijetko ispituju javno mnjenje svojih građana prije nego što odluče kako će glasovati u međunarodnim vijećima.

esej

Sadašnji je sustav također pun izbornih jedinica bez dovoljnog broja birača. Kao što mnogi građani SAD-a primjećuju, dovoljno je loše to što petsto tisuća ljudi u Wyomingu može izabrati jednak broj zastupnika u američkom Senatu kao i milijun ljudi u Kaliforniji, a u Općoj skupštini UN-a deset tisuća stanovnika pacifičkog otoka Tuvalu ima jednak broj zastupnika kao i milijarda ljudi iz Indije. Svaki stanovnik Tuvalua, znači, ima sto tisuća puta veće pravo glasa od svakog Indijca.

Čak i kada ne bi bilo te oprečnosti, UN ne uspijeva položiti osnovne testove demokracije iz jednostavnog razloga što njegova struktura nije dorasla zadacima koji bi se trebali provoditi. UN je na sebe preuzeo odgovornost za tri zadatka. Dvije od te tri dužnosti su međunarodne: posredovati između država suprotstavljenih interesa te obuzdavati postupke vlada svojih članica prema njihovim građanima. Treća obveza nosi globalnu odgovornost: zastupati zajedničke interese svih stanovnika na Zemlji. No, UN je konstituiran tako da može obavljati samo prvu od navedenih dužnosti.

Mjerenje demokracije

Članice UN-a brzo se slože kada treba osuditi nepravilno ponašanje određene zemlje. No, oprezno obilaze nepravde u kojima gotovo sve sudjeluju, kao što je korištenje novca – koji bi trebao biti potrošen na zdravstvo i školstvo – na nepotrebno naoružanje. Neće učiniti ništa da bi zaštitile zajedničke interese čovječanstva ako se ti interesi suprotstavljaju zajedničkim interesima država. Gotovo sve vlade danas provode politiku prihvatljuju tržištu kapitala; one su, kao posljedica toga, zapravo predstavnici globalnog kapitala. Zbog straha građana od moguće reakcije tržišta na izbor radikalnih opozicijskih stranaka, one ne bivaju izabrane. Pa, iako ponovno nametanje nadzora kapitala koje bi nas riješilo mnogih oblika špekuliranja odgovara interesima gotovo svih, malo je vjerojatno da će vjeće država oslobođiti svijet od te napasti. Preamble Povelje UN-a počinje riječima: *Mi, narodi Ujedinjenih naroda*. Točnije bi bilo kada bi njezin početak glasio: *Mi, države*. Svima koji ne razumiju zašto bi se pitanjem demokracije trebale baviti države same za sebe, jasno je da bi Vijeće sigurnosti trebalo raspustiti i njegove ovlasti prenijeti na tijelo koje će zastupati sve nacionalne države. Također je očito da Opća skupština, ovako konstituirana, nije dorasla svojim zadacima. Predlažem da se glas svake države mjeri brojem ljudi koje predstavlja i stupnjem demokratizacije. Tada bi vlada Tuvalua, koja predstavlja deset tisuća ljudi, imala mnogo manje pravo glasa od kineske vlade. No, nasuprot tome, Kina bi imala mnogo manje glasova nego u slučaju da ima vladu izabranu demokratskim putem. Rigorozne postavke mjerena demokratizacije razvijaju institucije poput *Democratic Audit*.

Ne bi bilo teško, koristeći njihove kriterije, sastaviti globalni indeks demokracije. Vlade bi, unutar takva sustava, dobile snažan poticaj demokratizaciji: što bi demokratske postale, veći bi bio njihov utjecaj na svjetska događanja.

Moralni autoritet novog svjetskog parlamenta

Nijedna država ne bi imala pravo veta. Za donošenje najvažnijih odluka – poput one da se kreće u rat, na primjer – bila bi potrebna velika većina glasova u Skupštini. Vlade jakih država koje bi htjele pridobiti njima nesklone vlade bile bi prisiljene potkupljivati ili ucjenjivati većinu zemalja svijeta kako bi odluke okrenule u svoju korist. Države čije bi glasove za to trebale bile bi one koje je najteže potkupiti. Ali takav sastav UN-a ne bi mogao sam nadzirati način na koji se zemlje članice odnose prema vlastitim građanima ili predstavljati zajedničke interese svih građana našeg planeta. Za to je potrebno još jedno pravno tijelo, sastavljeni od zastupnika koje izravno izabiru svi građani svijeta. Svaka odrasla osoba na svijetu imala bi pravo glasa.

Implikacije koje bi to imalo na globalnu nepravdu očite su. Stanovnik Ouagadouga imao bi jednak potencijalni utjecaj na odluke ovog parlamenta kao i stanovnik Washingtona. Narod Kine imao bi šesnaest puta više glasova od Nijemaca. To bi bila revolucionarna Skupština.

Stvaranje svjetskog parlamenta nije isto što i stvaranje svjetske vlade. Time bi se stvorilo tijelo u kojem bi, kada bi sve funkcionalo kako treba, zastupnici svih ljudi raspravljali o odlukama. Barem u početku, parlament ne bi zapovijedao vojskom, policijom, sudovima, raznim odjelima ili uredima. Ali ono što bismo na taj način dobili bilo bi tijelo s nečim što nijedna druga globalna ili internacionalna organizacija nema: legitimnost. Naš parlament, u koji bi se zastupnici birali izravnim putem, pod izravnim utjecajem stanovništva, imao bi moralni autoritet koji nedostaje svim ostalim tijelima. Sama ta činjenica, djelotvorno postavljena, predstavlja izvor moći.

Globalna demokracija ili globalna diktatura najjačih država

Najvažniji bi zadatak bio pozivati ostale sile na odgovornost. Ovaj bi parlament razmatrao međunarodne odluke pojedinačnih vlada, velikih monetarnih institucija i tijela poput reformirane Opće skupštine UN-a, te Svjetske trgovinske organizacije. Raspravljanjem i konzultacijama temeljio bi različita načela prema kojima bi ostala tijela trebala djelovati. Proučavao bi odluke koje ona donose i iznosio ih javnosti. Kada bi bio pravilno konstituiran, taj bi ih naš parlament, kao jedino tijelo koje ima pravo zastupati interese svih ljudi na svijetu, prisiljavao da ga poslušaju. Samim tim ostale bi institucije potvrđivale njegov autoritet, povećavajući mu sposobnost da ih u budućnosti pozove na odgovornost.

Nedemokratske bi države nesumnjivo željele spriječiti biranje globalnih zastupnika na njihovu području. Ali, ako bi Opća skupština bila rekonstituirana na način koji sam predložio, bile bi snažno potaknute da dopuste takve izbore, s obzirom na to da bi to povisilo njihov indeks globalne demokracije i tako povećalo njihov utjecaj u Općoj skupštini. Zauzvrat, sposobnost parlamenta da razmotri odluke koje donosi Opća skupština učvrstila bi njegov demokratski autoritet.

Možemo očekivati prebacivanje važnosti s neizravno izabranog tijela na ono izravno izabranje. Drugim riječima, bismo svjedoci početka razvoja dvodomnog parlamenta planeta koji bi obavljao neke od glavnih dužnosti vlade. To možda ne zvuči privlačno, ali samo ako svi zaborave da se vladanje svijetom događa sudjelovali mi u njemu ili ne. Ne možemo birati između demokratske svjetske vlasti i nikakve vlasti, nego između globalne demokracije i globalne diktature najjačih država.

Borba za globalnu demokraciju

Ništa se od toga neće dogoditi samo po sebi. Možemo prepostaviti da će države koje tragaju za novim oblikom globalne suradnje ovo pokrenuti zbog vlastitih interesa, baš kako su to učinile i zemlje pobednice nakon Drugoga svjetskog rata. Ako želimo novi svjetski poredak (kojega je parlamentarni sustav nužno samo mali dio), moramo ga zahtijevati snagom i upornošću jednakom ono koja je uzrokovala suprotstavljanje novoga globalnog pokreta za pravdu starom. Države koje žele stvoriti novi sigurnosni sustav spoznat će da se legitimnost njihova plana povećava usporedno s njihovim demokratskim statusom. Ako je točno da na svijetu postoje dvije velesile – vlada SAD-a i globalno javno mnenje – onda će te zemlje učiniti dobro ako za svoju borbu protiv prve regutiraju drugu. Sada je vrijeme da naše borbe usmjerimo protiv svjetskog poretka koji se brine smoza bogatstvo, huška ratne sukobe i uništavanje planet, te ih ujedinimo u borbi za globalnu demokraciju. Moramo postati čaristi i sufražetkinje dvadesetprvog stoljeća. Njima je bilo jasno da je za mijenjanje svijeta potrebno i predlagati i opirati se. Oni su demokratizirali našu naciju, sada se mi moramo boriti za demokratizaciju svijeta. Naš cilj nije srušiti globalizaciju, nego zarobiti je i upotrijebiti kao sredstvo za prvu globalnu demokratsku revoluciju čovječanstva. □

Engleskoga prevela Lada Furlan

Pod naslovom *How to stop America*
objavljeno u e-časopisu *nthposition*,
lipanj 2003., www.nthposition.com

kolumna

Daljinski upravljač

Grozdana Cvitan

Možda na kraju jeftiniji telefon, uz sav strah građana od prisluskivanja, ostane jedini medij na kojem će živjeti slobodno novinarstvo i puna informacija.
Demonopolizacija zagarantirana, a informatora previše da bi policija sa svima izašla na kraj razgovarajući o činjenicama i mišljenjima

Uozračju velikih stranačkih derneka na kojima su najbrojnije hrvatske stranke pokazale svu svoju demokratičnost (reformirani i transvestirani komunisti) ponešto su mogli naučiti i liberali, ako ih u Hrvatskoj još ima. A to je činjenica da postoje oni koji su uvjereni da su nezamjenjivi – u HDZ-u je to svaki i najmanji funkcionar, i zamjenjivi – u SDP-u su to mnogi. I jednima i drugima nezamjenjiv je samo vođa. Liberali, koji su se Hrvatima dugo sviđali, imali su ponešto obrnutu praksu: njima je zamjenjiv bio samo vođa. Zato postoje glasovi da bi se mogla dogoditi još koja liberalna stranka.

Ivica Račan, koji četiri godine nije uspio naći nikoga tko bi se ispričao za neke stvari ili odradio neke poslove koje su glasači očekivali, uspio je eutanazirati dvojicu koji su se u samom početku činili odlučnjima: ministre Ivaniševića i Kovačevića. Sada opet nije našao nikoga tko bi konkurirao njemu osobno. Bandić je baš nekako bio zauzet psovanjem Pavićkine mame i otvaranjem prostorija za masovno psovanje, tj. za navijače, a ostali želete još manje odgovornosti nego što su prakticirali dosad. Iako vlada mišljenje da su još manje zanimljivi ako bi na odgovornost pristali.

Sloboda preko žice

U međuvremenu se Sabor trudio raspraviti i ostale zakone posljednji put usvojene prošle godine. Nakon što su se u petak poslijepodne okupili na završnoj tjelovježbi (minimalan rad ruku) u velikoj

dvorani Sabora, zastupnice i zastupnike saborski je predsjednik Šeks zamolio da ruke drže u zraku dok mu živi brojači ne signaliziraju da su prebrojili glasove. Očito je još važnih zakona za interes vladajućih koje ne treba prepustiti slučaju ili eventualno stranačkoj nedisciplini, pa će do daljnog elektronička oprema skupljati prašinu i služiti za ukras ako takav možda propisuje Europska unija ili neka druga prilika u kojoj dokazujemo pravnu i urednu državu. A vjerotajno predsjednik Sabora voli kad dvorana pred njim drži ruke u zraku. Još kad bi nekako postigao da dignu obje ruke – to bi mu vjerotajno bio vrhunac karijere i ispunjenje svih podsvjesnih želja.

Nakon amandmana o denunciranju informatora, možda treba razmisliti o mogućnostima svjesnog i podsvesnog u dalnjem medijskom traženju istine. Do tada, oni koji nisu dobili božićne grafike za demokraciju malo treniraju strogoču. Pa se naglo zalažu za demonopolizaciju odnosno rascjepkano medijsko tržiste. Što više ne zanima neke lijeve poslanike jer su opet zbrinjavali članove obitelji. Koji bi u slučaju EPH monopolizma imali valjda veću plaću. Nakon principijelnog proklizavanja Nenada Stazića, ostaje pitanje koliko pisani mediji još zanimaju vladajuće. Jer elektronički su vjerotajno razdijeljeni pametnije nego se to da zaključiti iz zasad refleksivnih i ustaljenih razmišljanja. Nakon toga Stazić se zauzeo za građane koji bi bez problema platili onoliko telefonskog računa koliko su potrošili, ali ne onoliko koliko se HT-u učinilo po slobodnoj procjeni. Možda na kraju jeftiniji telefon, uz sav strah građana od prisluskivanja, ostane jedini medij na kojem će živjeti slobodno novinarstvo i puna informacija. Demonopolizacija zagarantirana, a informatora previše da bi policija sa svima izašla na kraj razgovarajući o činjenicama i mišljenjima.

Trla baba lan...

Čini se da ni otvaranje pustih telefonskih linija kako bi vlast malo čakulala s narodom ne znači previše u praksi.

Pučki pravobranitelj ima sve više posla, a imao bi ga još više kad bi mu zastupnici u Saboru omogućili i bolje uvjete rada. To zasad nije izgledno – mijenjaju se zastupnici i vlade, ali pravobranitelj jednakako kuka čekajući bolja vremena. Ne zatežući pretjerano štrik u reizbornoj godini. Pa proziva državne organe da popisu državne stanove. Jer, primjerice, ima onih koji bespravno drže i tri, četiri takva stana u Kninu. Oni koji to rade u Zagrebu mogu i dalje biti mirni. Pučki pravobranitelj, dalo se čuti, nivo je za sirotinju ili, kako reče zastupnik Gajica, za male ljude iz prizemlja. A da se razlikuju i prizemlja pokazale su nove demonstracije pravne države. U najnovijem pokušaju provjere građevinskih dozvola minirani su objekti s više katova. Neki iz raskošnih prizemnica i niskogradnji na obroncima Medvednice i dalje se ne vide s vidikovca pravne države.

I taman kad se učinilo da je najnovija runda saborske tjelovježbe sretno privredna kraj, dogodilo se nekoliko omanjih incidenta. Ante Klarić prigovorio je Miloradu Pupovcu koji u novinama govori ovo i ono, dok mu u Saboru replicira otrplike: Možda, ali redoslijedom ono i ovo, a... Onda je Letica da ne izgubi običaj pohvalio sebe (premijera je ishvalio dan ranije) i napao Žarka Pušovskog. Jer Pušovskog tamо nema, pa nema straha ni od odgovora. A onda je HSP-ov (Šeksu se učinilo SDP-ov) Pero Kovačević, razočaran zbog tretiranja generala Markača i Čermaka u Haagu i zbog ničim izazvanog povjerenja u obećanja ministricе, zatražio objašnjenje Vesne Škare-Ožbolt zašto ona nije Carla del Ponte i ukupni haški tribunal u jednom. Vesne nije bilo, a odgovoriti je pokušala – informacijom bez spominjanja informatora – državna tajnica učestalog prezimena Bagić. To se, pak, nije dalo slušati nikome, pa se odlučilo nekoliko tjedana pričekati Vesnu. U međuvremenu su umirovljenici, nezaposleni i svekolika sirotinja proslavili praznik rada zajedno s onima koji su ih u to stanje doveli. □

Zagreb - Cultural Kapital 3000

SIMPOZIJ GRUPNE DINAMIKE
GROUP DYNAMICS SYMPOSIUM

06. - 09. 05. 2004.
Kino Lika, Ilica 10, Zagreb, Croatia

Međunarodni interdisciplinarni simpozij Grupne dinamike tematizira vidove istraživanja i prezentacija vezanih za fenomen umjetničkih grupa te različitih oblika kolektivnog rada i kolektivitet. Simpozij je zamišljen kao započinjanje jednog dugoročnijeg bavljenja pitanjima organizacije i samoorganizacije, grupiranja, kolektiva i odnošenja unutar šireg polja kulturne proizvodnje. Kako je riječ o vrlo heterogenom fenomenu odlučili smo pozvati na sudjelovanje niz eminentnih teoretičara kazališta, ali i teoretičara s polja filozofije, arhitekture, povijesti umjetnosti te umjetnika koji djeluju unutar specifično organiziranih grupa.

Teme:
 afekti i odnose u grupnom radu
 samoorganizaciju i nehierarhijske oblike javnih pojava
 političnost grupe
 grupu kao događaj
 kolektivizam
 grupne utopije
 proizvodnju zajedničkog
 grupu kao tržiste interesa

The international interdisciplinary symposium Group Dynamics explores the aspects of research and presentation connected to the phenomenon of artist groups and different aspects of collective work and collectivity. The symposium is conceived as a commencement of long term addressing of the issues of organization and self-organization, grouping, collectives and relating in a wider field of cultural production. As this is a very heterogeneous phenomenon, we have decided to invite a number of eminent theatre scholars, but also theoreticians from the fields of philosophy, architecture, art history, and artists who practice in specific types of organized groups, to participate in the symposium. Topics:
 affects and relations in group work
 self-organization and non-hierarchical forms of public presence
 group politicality
 group as an event
 collectivism

group utopias
 production of common
 group as a market of interests

četvrtak | 6. svibnja 2004.

Thursday | 6. May 2004

16:00 Gob Squad

17:00 Ric Allsopp: "Itinerant Pages"

David Williams: "other/wise"

18:00 Márten Spångberg: "A half-second delay"

21:00 united dancers of ZUGA "Walking Home Solo" – izvedba / performance

21:00-24:00 **Community Art:** Filmovi kao posljedice grupnih dinamika – poziv na projekciju i razgovor / Films as a consequence of group dynamics - invitation to screenings and discussion

* grodanje - A / V team

petak | 7. svibnja 2004.

Friday | 7. May 2004

10:00 Alan Read: "Proxy Performance: The Politics of Props"

11:00 Bojana Kunst: "Group Jouissance: Organisation of Happiness and Exhaustion"

12:00 Hans-Thies Lehmann: "Spaces of 'communitas' in postdramatic theatre and performance practice"

16:00 Charles Esche: "Friendly Enemies"

17:00 Andrea Kulunić: "Distributive Justice"

Georg Schoelhammer – moderator diskusije / moderation of discussion

18:00 Bojana Cvejić, Emil Hrvatin: "Collect-if"

21:00 k. o. / ex OBEPYU: "Private in Vitro" – izvedba / performance

22:00 OOUR: "orangeCut" – izvedba / performance

21:00-24:00 **Community Art:** Filmovi kao posljedice grupnih dinamika – poziv na projekciju i razgovor / Films as a consequence of group dynamics - invitation to screenings and discussion

* grodanje - A / V team

subota | 8. svibnja 2004.

Saturday | 8. may 2004

10:00 Adrian Heathfield: "Hearing Others"

Ric Allsopp, Alan Read, David Williams – diskusija /

discussion
 12:00 **Nebojša Jovanović:** "Collective and Creativity: Diversion of Identification"

13:00 **Miran Mohar:** "East Art Map"

16:00 **Tomislav Medak:** "Incommunicado"

17:00 **Bojana Cvejić, Ana Vujanović (TKH)**

18:00 **Alan Read, Platforma 9,81** – live interview

21:00 **BADco.** Ivana Sajko: "RibCage" – izvedba / performance

21:00-24:00 **Community Art:** Filmovi kao posljedice grupnih dinamika – poziv na projekciju i razgovor / Films as a consequence of group dynamics - invitation to screenings and discussion

* grodanje - A / V team

nedjelja | 9. svibnja 2004.

Sunday | 9. May 2004

10:00 Oda Projesi

11:00 Dragan Živadinov: "Postgravitational Art"

12:00 Aldo Milohnić, Marin Blažević, Goran Sergej Pristaš, Tomislav Medak, Ivana Ivković – diskusija / discussion

20:00 **Gob Squad** "Room Service Help Me Make it Through the Night" – izvedba / performance

(Hotel Laguna, Kranjčevićeva 29)

* dio ex UrbanFestivala / a part of the ex

UrbanFestival

instalacije / installations:

Goran Petercol: GOVOR / SPEECH, 2004.

Vlatka Horvat & Tim Etchells: Insults & Praises, 2003.

k. o. / ex OBEPYU: work-in-progress - Roland Barthes: Lovers' discourse

Zagreb – Cultural Kapital of Europe 3000 takes place in the framework of relations

relations is a project initiated by Kulturstiftung des Bundes

(Federal Cultural Foundation, Germany)

www.projekt-relations.de

Kontakt. The Arts and Civil Society Program of Erste Bank Group in Central Europe.

Simpozij podržali / symposium supported by:

In jeder Beziehung zählen die Menschen

Gradski ured za kulturu Grada Zagreba

Ministarstvo kulture RH

British Council

Goethe Institute

razgovor

Norbert

Mappes-Niediek

Obračuni kod OK Balkana

Qkrugom stolu pod nazivom *Između devijacije i normalnosti – odnos sistema spram korupcije i organiziranog kriminala* koji se u organizaciji Heinrich Böll Stiftunga nedavno održao u Zagrebu prisustvovao je i austrijski novinar Norbert Mappes-Niediek, čija je knjiga *Balkanska mafija* o povezanosti i utjecaju kriminalnog miljea na zbivanja na Balkanu devedesetih izazvala veliku pozornost i hrvatske javnosti. Jer, koliko god se opirala svrstavanju u balkanske svjetove i Hrvatska je bila i još jest premrežena kriminalnim skupinama koje se ravno-pravno s ostalima, iz koje god zemlje Balkana, bore za područja interesa.

Premda je vaša knjiga već predstavljena u hrvatskim medijima, možete li za čitatelje Zareza ukratko reći o čemu je riječ?

– To je knjiga o politici i zločinima na prostoru bivše Jugoslavije. Osnovna poruka knjige je da politički događaji devedesetih ne mogu biti objašnjeni samo političkim razlozima i djelovanjima, nego se političkim analizama mora dodati niz djelovanja koji su bili daleko od politike. Postojali su konflikti koji se ne mogu i ne smiju promatrati odvojeno od kriminalnih prošlosti njihovih aktera. To ne znači da postoji istina iza istine ili neka druga istina, ali kriminalni aspekt pratio je političke razloge sukoba od samog početka, a ponekad su uveliko i dominirali.

Protiv izjednačavanja zločina

Koliko vam je u praćenju "kriminalnog traga", osim novinarskog iskustva, pomogao rad u uredu Yasushija Akashija, što se ističe u svim vašim biografijama?

– Tada se time uopće nisam bavio. To je diplomacija koja ne može postojati bez fikcije da su sve strane predane svojim političkim uvjerenjima. Zato se diplomacija teško i snalazila jer je, na primjer, Karadžića tretirala kao državnika. Premda sam već znao da se zbiva nešto što nema nikakve veze s politikom, imao sam prigodu posjetiti Pale, bio sam u Posavini, u Kladuši,

za vrijeme rada u uredu nisam se time bavio.

Kakve su bile reakcije njemačke i austrijske javnosti na objavljivanje ove knjige prošle godine, koliki je uopće interes za kaos na Balkanu?

– Pa mogu slobodno reći da je ova knjiga otvorila temu. Zanimanje za događanja u ovom dijelu Balkana postojalo je za vrijeme neposrednih ratnih sukoba, osobito tijekom rata u Hrvatskoj i Bosni, ali tada je dominirala idealistička predodžba da je riječ o narodima i nacijama, o problemima multikulturalnih zajednica, nacionalnim mržnjama. Potom je, od 1999., nastupilo neko razdoblje zatišja. Ustalilo se mišljenje da su zapravo svi ljudi na Balkanu isti, vole se boriti jedni protiv drugih, teško se razaznaje tko je dobar a tko loš. Knjiga je ponovo oživjela interes, jer pokazuje da se mogu razaznati dobri i loši momci, da se zna i može doznati tko je što radio.

Zaštićeni kriminalci i politički pritisci

Knjiga se temeljno bavi povezanošću politike i kriminala tijekom ratova. Koliko su kriminalni milje povezani s "ostacima" ratova, skrivanjima baških optuženika, na primjer, koji su bolne točke svih novonastalih država?

– Ta je povezanost sasvim očita. Možda najbolje na primjeru Karadžića koji je vrlo dobro povezan sa svojim zaštitnicima u Republici Srpskoj i još ima velik utjecaj.

No, premda se danas više-manje sve zna, kako objašnjavate činjenicu da se usprkos velikom broju UN-ovih vojnika gotovo ništa ne događa?

– Mnogo je objašnjenja, ali ne vjerujem ni u jedno. Iskreno, ne znam. Nadam se da ćemo jednog dana doznati koje je objašnjenje istinito. Ponavlja se na neki način priča o Srebrenici, Žepi, Posavini, kada su također svi sve znali, a nisu sprječili ubijanje tolikog broja ljudi. No, ne bi bilo točno ni tvrditi da se baš ništa nije promijenilo. Od 1999., 2000. godine unutar samih društava novonastalih država

Nataša Petrinjak

Nedavno gostovanje u Zagrebu bila je prigoda za razgovor s autorom knjige *Balkanska mafija* koja je prevedena na hrvatski u izdanju nakladnika Durieux

kao i u Europskoj uniji pokrenuti su procesi koji su pridonijeli stabiliziranju situacije i danas je sasvim izvjesno da će sve novonastale države, jednoga dana, postati članicama Europske unije.

Na okruglom stolu izrazili ste slaganje s osnivanjem institucije europske policije koja bi po vama mogla pridonijeti boljem razrješavanju slučaja povezanosti politike i kriminala?

– Da, mislim da bi se institucijom nalik na američki FBI lakše otkrivala korumpiranost, sprega organa državnih vlasti i mafije. Zasad je riječ o ideji, tek se o tome raspravlja, ali mislim da bi posebno balkanske države mogle biti zainteresirane za takav model. Naime, u Hrvatskoj i u Srbiji postoje sjajni policijski profesionalci, doista to mislim, ali istrage se niti ne pokreću zbog jakog političkog pritiska.

Muške igre i žene bez zaštite

Raspisava se vodila s pozicije da je korupcija u Hrvatskoj sekundarni problem države kao što je to, uostalom, i u većini drugih zemalja. No, teško se oteti dojmu da je korupcija često izbijala u prvi plan, da dominira mnogim segmentima državne uprave, što je pak prouzročilo opću malodrušnost, nedostatak nade da su promjene moguće?

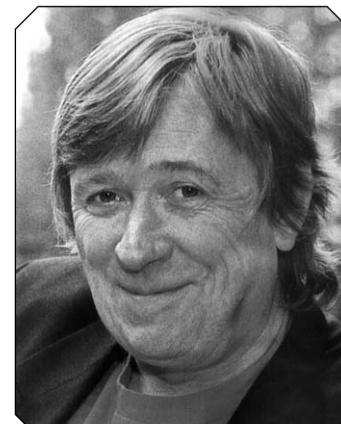
– Mislim da nade ima. U Hrvatskoj postoje ljudi koji vrlo dobro razumiju i prepoznaju korupciju. Hrvatska nije Indija, gdje je cijelo društvo organizirano po obiteljskom modelu, gdje se korupcija ne smatra nemoralnim činom. Ma koliko da je prisutna, u Hrvatskoj se korupcija osuđuje. U novinama se o tome stalno piše, najviše što se može, ljudi smatraju da je nemoralna, koalicija je na prošlim izborima izgubila, ne samo, ali i zbog toga što se nije oduprla korupciji i kriminalu u mjeri u kojoj je društvo to od nje očekivalo. I u drugim zemljama ove regije ljudi mrze političare upravo zbog korumpiranosti i povezanosti s kriminalom.

Vaša knjiga pokazuje još jednu vrlo važnu karakteristiku kriminalnog miljea o

Postojali su konflikti koji se ne mogu i ne smiju promatrati odvojeno od kriminalnih prošlosti njihovih aktera. To ne znači da postoji istina iza istine ili neka druga istina, ali kriminalni aspekt pratio je političke razloge sukoba od samog početka, a ponekad su uveliko i dominirali

kojoj gotovo nitko ne govori, a to je da je riječ o djelovanju u kojem kao aktivni sudionici rijetko kada sudjeluju žene. Ali da ih se korupcija i kriminal i te kako tiču jer su mahom i njihove najveće žrtve.

– Točno. To su muške igre. U knjizi sam možda dva ili tri puta spomenuo neku određenu ženu blisku kriminalnim krugovima, poput Cece Ražnatović, kada su one u svojstvu pratiteljica djelovanja muškaraca. Jer ih u aktivnim krugovima doista nema. Sukobi, rat, kriminal javnu su sferu početkom devedesetih učinili važnom i moćnom. Žene su svjesno gurane s javne scene, njima nije dopušteno da participiraju tamo gdje se odvija raspodjela moći i, točno, najlakše postaju žrtve onog što nazivamo *slaba država*. □

Pod istim suncem isti dronjci, iste rane

Aleksandar Mijatović

Ususret turističkoj sezoni donosimo članak o strategijama kulturnog turizma

Dite tamo gdje se nešto događalo: dodite i obiđite povijest na Jadranu, parafrasirajmo reklamu pensilvanijskog ureda za turizam, ali parafrasirajmo dalje Henrika Lefebvre iz *Kritike svakidašnjeg života*: kakva li razočaranja za naivnog putnika koji boravi na bajoslovnem Jadranu, u slavnim gradovima. Lefebvre piše o raspadu prvobitne raznolikosti i autentičnosti svakidašnjice koju strani putnik želi upoznati. No, od starih kazivanja i prvobitnog svakodnevnog života u stranoj zemlji, ostaju njezina umrtyljena ljepota i prošlost onako kako je vide muzeji, festivali i turistički vodiči. Te atrakcije ne provode užitak, nego izazivaju strahopštovanje i divljenje kako se i pristoji pred velebnim zdanjima pojedinih kultura. Male tu imaju posebnu draž. Stoga, eto, spajanje kulture i turizma obnavlja jednu davno zaboravljenu psihologiju estetskog doživljaja. Ali samo zato jer su dispozitivi tržišta užitak ravnomjernije rasporedili diljem tijela: ne samo po koži koja skuplja sunce i ruke masera te spolnim organima. Nego i u oku koje pamti inscenacije folklora po otočkim gradićima i unutar drevnih zidina. Ali da zaključimo s Lefebvreom: "Napulj, Bagdad, Kalkuta", dodajmo i Jadran, "pod istim suncem isti dronjci, iste rane."

Grijeh zabave i dokolice

U zagrebačkom Institutu za turizam kažu da turizam specifičnih interesa, u koji spada kulturni, zamjenjuje masovni turizam te razgrađuje masovnog potrošača prebacujući ga iz strogo komercijalnih odnosa sa zemljom u koju se došao odmarati, u razrađeniji sklop odnosa. No, trivijalna je činjenica da turist nije samo potrošač. Njegova potrošačka figura se oblikuje stalnim kadriranjem i prebacivanjem sklopa odnosa s turističkim odredištem iz prvog

plana u pozadinu, i obrnuto. Tako, umjesto da se subjekt prebacuje u strogo komercijalne odnose, radije se ne-komercijalni odnosi komercijaliziraju. Stoga im i subjekt može pristupiti dvojako: kao komercijalnim i kao ne-komercijalnim. Upravo u tom svjetlu treba tumačiti podatak da se 2002. ostvarilo oko 700 milijuna međunarodnih putovanja, od čega 37 posto obuhvaća neku vrstu kulturnih aktivnosti. U nas je tek 7,5 posto od ukupnog broja koji je 2002. pohodio Hrvatsku izrazio da ovdje dolazi i zbog razgledavanja kulturnih znamenitosti. Ali važno je, ističu u Institutu, da ih više od pola, kad su već jednom na terenu, pokaže interes za kulturu Hrvatske. Zašto je u društvu koje ima tako razigranu matricu zabave i dokolice odjednom postalo grijeh zabavljati se i dokoličariti? Užitak donedavno ispršen od svake spoznaje sad postaje ispršen upravo od samog uživanja. Predmeti i radnje uživanja zamjenjuju se i nadomještaju predmetima i radnjama koji posreduju užitak, a imaju sasvim drugčije svrhe.

Kulturni turizam kao histerija

Nekad je, do devedesetih, Jadran bio poprištem erotskih i hedonističkih pripovijesti koje su bile izraz čistog užitka nesputanog strogim pogledom višestoljetnih zgradurina, muzeja, koncerata. Danas bi se, nakon pražnjenja agresije, kao trebalo uzdizati samo kulturno dok se tom produhovljenom turistu iza leđa odvijaju perverzne kopulacije i flertovi ministarstava turizma i kulture. Ako se kultura ranije konfekcionirala za potrošnju, sad se sama potrošnja zaodijeva u moralnu prispolobu o čistoći i korisnosti odmora koji preuzima mandat pr(a)vog puta. Odmor tako postaje najčišći oblik rada kojem je prije bio samo produžetak, kako su to na ovaj ili onaj način znali formulirati pripadnici frankfurtske škole. Hrvatska se sa svojom strategijom kulturnog turizma ponaša poput histerika: daje turistu objekt želje, ali mu uskraćuje uživanje u njemu. Da bi to bilo moguće, iz kulture se mora iscijediti dionizijski zanos i isušiti rableovske tjelesne kaljuže te se prepustiti trijeznom pogledu Apolona, a taj je, ni kriv ni dužan, bog Sunca. Zemlja nesigurna u svoj kulturni identitet i njegovu ulogu u tvorbi etničkog identiteta mora privoljeti Drugog da svoj izgubljenu cjelinu nalazi u uvježbanim svjedočanstvima originalnosti.

Kulturni turizam je sve samo ne strategija turizma: on je prije artikulacija svih predrasuda, od ekonomskih do xenofobičnih, o turistu i turizmu

Turist između muza i sirena

Kulturni turizam možemo shvatiti u svjetlu razlike između Muza (a vođa im je bio Apolon) i Sirena: dok prve nadahnjuju na spoznaju, makar i umjetničku, potonje mame na užitak. Kažemo makar, jer kad umjetnost omogućuje spoznaju ona uskraćuje užitak i obrnuto: kad omogućuje užitak, uskraćuje spoznaju. Nije važno koliko ovo zvuči pojednostavljeni, važno je što želimo reći, da u svakom slučaju umjetnost sprječava susret s realnim. Upravo ta asimetrija između spoznaje i užitka jest temeljni odnos između kulture i zabave, u ovom slučaju kulture i turizma. Adorno i Horkheimer koji su se bavili sirenским zovom u *Dijalektici prosvjetiteljstva* opisali su ovo prelamanje užitka kroz spoznaju kao produhovljenje zabave, njezino spašavanje od banalnosti i naivnosti. Prema njima, riječ je o uspješnom uvodenju kulture u sferu potrošnje koja, ako već i deprivira umjetnost u robu, barem produhovljuje zabavu. Ali izmiče nam kratki spoj između spoznaje i užitka jer dok je odmor iz zlatnih dana Jadrana bio izravno spojen s užitkom, danas se između njih umeće spoznaja koja, istaknuli smo, uvodi objekt želje, ali onemogućuje njegovo uživanje. Isti um koji je nekoć kulturu promatrao kao mjesto za odabранje, danas tužno uzdiše i uzdiže obrve nad njezinom komercijalizacijom. Ali, pa što ako kultura i postaje robom. Jer dok su muze pohodile samo određene, sirense su svoj pjev upućivale bez razlike: i mornarima i umjetnicima. Nai, Adorno i Horkheimer nisu propustili naglasiti parodoksalan karakter porobljavanja kulture: jednom zatečena u polju potrošnje, kultura biva tako podređena zakonu razmjene da se prestaje razmjenjivati; tako se troši u uporabi, da se više ne može ni rabiti.

Multikulturalnost – konzerva s kulturnim filetimi

Davanje komercijalnog lica kulturi samo po sebi nije loše kad ne bi bilo političko-ideološkog naličja tog tržišnog tkanja. Jer ako je tržišna emancipacija kulture doista i uistinu njezina ekonomska liberalizacija, s druge je strane ona i njezino političko konzerviranje, i ta konzerva s kulturnim filetimi zove se *multikulturalnost*. Danas se svi kreću zemaljskom kuglom imajući predrasudu da nemaju predrasude, gonjeni libidom za upoznavanjem stranih kultura po modelu naučite za 15 dana. Ali ono što ostaje skriveno i što proizvodi iluziju jest da konzerviranje pretodi konzumiranju. Ljudi obično jedu

ribu iz konzerve kao da je konzerviranje nusprodot, ne uviđajući da je upravo to što jedu – nusprodot. Ljudi, isto tako, govore obnašajući iluziju da vladaju govorom utiskujući u njega izvornost svoje subjektivnosti. Slično i turist kad dolazi u stranu zemlju zanemaruje da po prirodi stvari taj kraj vidi prvi put. I taj prvi put nadomješta mu užitak u onom izgubljenom početku i cijelovitosti što mu ga uskraćuje rodna gruda. Stoga užitak u toj originalno-

vizualna kultura

Hrvatska se sa svojom strategijom kulturnog turizma ponaša poput histerika: daje turistu objekt želje, ali mu uskraćuje uživanje u njemu

sti treba ovjekovječiti utjelovljenjem u kulturi turističkog odredišta. Ona, naime, postaje jamicem originalnosti i prvočnosti njegova iskustva odavanju užitku u zamišljenoj autentičnosti bez konzervansa.

Turistički rituali i turistički libido

Promjenu smjera turističkog libida sa čiste, sirove tjelesnosti na onu oblikovanu i produhovljenu, možemo razmotriti iz perspektive Lacanova određenja libida kao irealnog organa. Irealno nije imaginarno nego, piše on, ono što se određuje artikuliranjem realnog na način koji nam izmiče, što uvjetuje da njegovo predstavljanje bude mitsko. Irealan organ se može otjeloviti i kao oblik takve materijalizacije Lacan navodi tetoviranje. Takva mitska utjelovljivanja turističkog libida podvrgnutog tržišnom moralu iskravaju kao ozbiljenja prošlosti kao prošlog nadanja, držanja prošlosti na životu, da se poslužimo sintagmama Adorna i Horkheimera. Naime, kako objašnjavaju sociolozi turizma, prošlost posredovana turizmom postaje nadomjeskom za sadašnjost, umjesto njezinim nastavkom. Turist nastoji proniknuti u autentičnost svakidašnjice života koja je njemu nepovratno izmknula s ikustvenog horizonta vlastite zemlje. Njegova spoznaja je površna i ograničena, ali ne samo zato što on boravi kratko u stranoj zemlji ili nastoji steći panoptičku prevlast nad njom, nego zato što mu se strana zemlja isporučuje, treba naglasiti, otvoreno namješteno. Ali tako da se turistički ritualni okviri povlače u slijepu pjegu, stoga on ne može prozreti namještenost i umjetnost njihovih sadržaja. Utoliko turist ne dopire do, recimo, stvarnih Dalmatinaca – jer oni, s jedne strane, svoja biološka tijela stavljaju u pogon projiciranja kulturnih slika, a s druge jer on slika ma ne može pristupiti drukčije nego razgledavanjem, nikako ne izravnim dodirom. Stoga je kulturni turizam sve samo ne strategija turizma: on je prije artikulacija svih predrasuda, od ekonomskih do ksenofobičnih, o turistu i turizmu.

Remember November

Željko Jerman

Oba su umjetnika na originalan i svojstven način radovima u ovoj mapi dosegla izuzetnu razinu autoidentifikacije s najbitnijim refleksima OSNOVNIH STVARALAČKIH NAPORA, svaki na osoban način unutar svog medija

Boris Demur i Vlado Martek: grafička mapa Remember November, izdavač Galerija S; urednik edicije Marijan Špoljar

Sudbinski vezani od rođenja, kroz djetinjstvo i ludo tinejdžersko doba kada počinje njihova zanimacija za umjetnost, kada se krajem šezdesetih prošlog stoljeća transformiraju u dugokose i otkačeno obučene buntovnike, Boris Demur i Vlado Martek polovicom sedamdesetih uzbiljuju svoj artistički rad; kako kroz školovanje, tako unutar djelovanja u Grupi šestorice autora i samostalnim nastupima. Tijekom godina prolaze kroz različite faze, no unutrašnja STVARALAČKA NUŽNOST ostaje cijelo vrijeme njihova prijeka potreba sve do današnjih dana, do pedesetih godina življena. Jednako i uzajamna DRUŽIDBA koja i dalje teče i traje bez obzira na izrazitu individualnost svakog ponaosob, a koja uz prijateljstvo podrazumijeva i umjetničko zajedništvo u provedbi izvjesnih projekata. Nedavno su tako predstavili u zagrebačkoj Modernoj galeriji grafičko-poetsku mapu REMEMBER NOVEMBER (27. travnja) pripremanu pet godina, a izdanu 2003. u Koprivnici (izdavač Galerija S, urednik edicije poznati teoretičar s vremenem umjetnosti Marijan Špoljar). Pored 11 serigrafskih Demurovih listova ovdje nalazimo isti broj Martekovih pjesama, te popratne tekstove već spomenutog M. Špoljara o likovnom djelu, dok o poetskom piše Zvonimir Mrkonjić.

Redukcija i elementarno slikarstvo

Interesantno je da se ovom mapom inače često interdisciplinarni stvaraoci predstavljaju unutar svojih izvornih medija – Demur već dvadesetogodišnjom *opsesivnom* problematikom spiralnog predznaka, koju

Nakon postslikanja – postpoezija

Pjesnik je pak spoznavši i *savladavši* predpoeziju poslije *Elementarnih procesa u poeziji* i stvaranja *predpoezije* došao do pojma POSTPOEZIJA, što bi se donekle moglo komparirati sa Demurovim eruptivnim *postslikanjem...* (ovde konstruiranim pojmom!). Martek, kako kazuje Mrkonjić; u predpjescama je bio više usredotočen na metapoetski govor, a u postpoeziji rabi "mnogo rahliji slog koji izmiče terminologiji i točnosti pojmovnog pjesništva". Jednostavno rečeno: njegovi su sloganji pomalo *van pameti*, vrlo neobični, začudno (ipak) dojmljivi i unatoč otkačenosti i "logičkim mutnoćama" (Z. M.) izrazito senzualni. Uzmimo, onako na buf, uzorak iz jedne od tiskanih postpjescama, samo kraj:

"Lubav može i mrtva – biti. / Ali ona je baš kako sam / napisao; Dovoljno je suza u mojoj hrabrosti da je sve / namireno; šutnji sam dao / zašutjelog sebe. U mom / području sam snažan. / To je – a drugo nije; naime / napuštanje koje ne razumijem, / dočim ga srce preuzima i / opet / Ne treba na ničemu inzistirati / povodom mrtve ljubavi.

E, tom intimnom poetskom tragu (pečatu!) u mapi se pridružuju i skladno (na)dopunjaju Demurovovi spiralni tragovi kažiprsta koji, od početne prepoznatljivosti permutiraju uvećavanjem, do (u završnoj varijanti) gubitka organizirane forme... što M. Špoljar uzima kao "Temelj i početak te plave simfonije... primarne samoidentifikacije..."

Da, oba su umjetnika na originalan i svojstven način radovima u ovoj mapi dosegla izuzetnu razinu autoidentifikacije s najbitnijim refleksima OSNOVNIH STVARALAČKIH NAPORA, svaki na osoban način unutar svog medija.

broj 96 • travanj 2004 • 20 KN • 3,5 EU • 7 KM

ZAPOSELENA ZA USPJEŠNU ŽENU

MODA
DIOR/GALLIANO

RAČUNALA
UREDNO I SIGURNO

LJEPOTA
VODIČ
I LIJEPU KUĆU

ŽENA I PROFESIJA
KAKO NAĆI
POSAO...

INTERVJU
JELENA ČARIJA
DUNJA KNEBL
IVA LETILOVIĆ & MORANA VLAHOVIĆ

FEM
GENETIČKI
MODIFICIRANA
vs. ORGANSKA
HRANA

ISSN 1330-6642
9 771330 664002

KOLUMNE: TENA ŠTIVIČIĆ • BOJAN KARIVAN •
GORDANA KNEŽEVIĆ • NATAŠA PETRINJAK

Umjetnik-ulagač i projekt-trošak

priredila Silva Kalčić

Stjecanje osobnog, ali istodobno i društvenog iskustva je u temelju ovog najnovijeg projekta. Materijal iz kojeg projekt nastaje je novac. Ovo zvuči prilično obično jer svaki pothvat, pa i umjetničko djelo, danas nastaje i opstaje uz pomoć novca, no u ovom slučaju novac je tema, cilj i medij projekta

Dalibor Martinis, Krajolik promjenjivog rizika (Variable Risk Landscape), od 1. siječnja do 31. prosinca 2004.

Na dan 2. siječnja 2004. Dalibor Martinis je uložio u investicijski fond ZB trend novčanu vrijednost u iznosu od 365 udjela. Kako je na taj dan vrijednost jednog udjela u fondu ZB trend bila 102,22 €, uložen je iznos od ukupno 37.310,3 €. Novac je investiran u fondu na razdoblje od godine, tj. 365 dana, i predstavlja sredstva Zaklade MAN (*Money/Art/Nature*). Investicijskim fondom ZB trend upravlja ZB Invest društvo za upravljanje investicijskim fondovima Zagrebačke banke. Poslove depozitne banke za fondove ZB Investa obavlja Zagrebačka banka d.d. Revizorom investicijskih fondova kojima upravlja ZB Invest imenovan je PricewaterhouseCoopers d.o.o.

Za vrijeme trajanja projekta umjetnik-investitor će jednom mjesечно odlaziti u brda kako bi isplanirao amplitude koje iskaže vrijednost udjela

za protekli mjesec. Odgovarajuće visine provjeravat će se visinomjerom/GPS uređajem. Tako će umjetnik-ulagačelj financijski i fizički proživljavati promjene vrijednosti uloga i svojim kretanjem u prirodnom pejzažu reproducirati krajolik promjenjivog financijskog rizika (pritom uspon krivulje grafikona znači financijski dobitak, ali i fizički gubitak, tj. dodatni tjelesni napor, dok pad vrijednosti uloga donosi financijski gubitak, ali i fizički dobitak odnosno odmor).

Na Internetu je otvoren web portal VARIABLE RISK LANDSCAPE (www.variablerisklandscape.com) na kojem se prati tijek projekta u fizičkom i financijskom krajoliku sa stalnim osvježavanjem podataka o stanju vrijednosti uloga i ostalih financijskih pokazatelja kao što su promjene vrijednosti tečajnih lista i sl. Također, objavljaju se novosti i materijali vezani uz projekt i pitanja kojima se bavi te adrese srodnih web siteova. Uz fotografiju autora pri usponu u odgovarajućem krajoliku mjesечно se objavljuje i dnevnik penjanja.

Online kompjutor i LCD monitor postavljen je u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu za cijelog trajanja projekta. Dokumentaciju projekta umjetnik-investitor će izlagati i u kontekstu umjetničkih izložbi i manifestacija.

Uzmesto vlastita kataloga projekt *Krajolik promjenjivog rizika* koristi prostor u svakom broju mjeseca knjige *Banka* koji je i medijski pokrovitelj projekta. Tijek projekta predstavljen je u formi oglasa.

Na kraju svakog tromjesečja objavljuje se kvartalni izvještaj, a na kraju godine ustanavljuje se razlika vrijednosti uloga 365 dana nakon ulaganja, tj. eventualna dobit po udjelu. Izlaže se foto/video dokumentacija cijelog projekta. Izdaje se godišnji izvještaj (*Annual Report*) i veliki zidni kalendar protekle 2004. godine koji po mjesecima prati (foto dokumentacijom) kretanje autora po krajoliku, tj. (grafikonom) kretanje vrijednosti udjela u investicijskom fondu.

U Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu priređuje se događaj zatvaranja projekta na kojem se potroši ostatak od cijelokupne godišnje dobiti koji preostane nakon pokrivenih troškova projekta tako da se iznos podijeli prisutnim gledateljima na zatvaranju (iznos dobiti se dijeli s brojem prisutnih).

Ako projekt ostvari gubitak (bilo zbog nepredviđenog pada vrijednosti udjela ili neplanirano visokih troškova), on pada na teret umjetnika kao jamca.

Prodajna cijena rada *Krajolik promjenjivog rizika* Dalibora Martinisa odgovara protuvrijednosti u eurima za 365 udjela u novčanom fondu ZB trend na dan prodaje.

Zaklada MAN će tražiti dodatna sredstva za projekt *Krajolik promjenjivog rizika* i poticati donacije i sponzorstva. Zaklada MAN će voditi knjige i pokrivati troškove projekta. Jamstva osigurava osnivač. Zaklada MAN u potpunosti je posvećena poslovima projekta *Krajolika promjenjivog rizika* i neće obavljati nikakve transakcije izvan ovih. Po zaključivanju projekta prestaje i djelovanje Zaklade MAN. □

S Krajolikom promjenjivog rizika nastavljam tamo gdje sam stao s projektom *Obraćam vam se kao čovjek čovjeku* koji sam realizirao potkraj 2003., godine parlamentarnih izbora u Hrvatskoj. Projekt i knjiga dokumentiraju jednu intimističku predizbornu pseudo-kampanju koju sam proveo na području Istre obilazeći skloništa na autobusnim postajama uz lokalne ceste i ostavljajući u njima mali poster s porukom *Obraćam vam se kao čovjek čovjeku*. Radeći na tom projektu i sâm sam prolazio elementaran tečaj iz demokracije i shvatio da stvar nije u cilju nego u putovanju do njega. To stjecanje osobnog, ali istodobno i društvenog iskustva je u temelju i ovog najnovijeg projekta. Materijal iz kojeg projekt nastaje je novac. Ovo zvuči prilično obično jer svaki pothvat, pa i umjetničko djelo, danas nastaje i opstaje

uz pomoć novca, no u ovom slučaju novac je tema, cilj i medij projekta. Moram također naglasiti da projekt nije nastao kao negativna kritika novca ili potrošačke kulture, nego iz potrebe da se o novcu promišla objektivno i kritički osviješteno. U ovom projektu novac se zarađuje i troši, on znači i davanje i uzimanje. Umjetnik-ulagač troši novac kao što slikar troši boju ili kipar kamen. *Variable Risk Landscape* uzima trošak kao strukturalni i moralni element nastajanja djela. Kako je u prirodi trošak energije konstanta, ni veza projekta s prirodom nije tek površna dosjetka ili ironija, a postavljanje prirodnog krajolika u sekundarnu poziciju u odnosu na onaj financijski odraz je simboličkog odnosa između ovih krajolika u modernom globalnom društvu. □

Dalibor Martinis

exUrbanFestival
8. – 9. svibnja 2004.
14. – 16. svibnja 2004.
21. – 23. svibnja 2004.
28. – 30. svibnja 2004.

Program:

VIKEND 1

8. i 9. svibnja 2004.
20 h
hotel Laguna, Kranjčevićeva 29
Broj mjeseta je ograničen. Rezervirajte svoje mjesto na telefon: 48 56 400, najkasnije do 7. svibnja, svaki dan od 10 do 16 sati.

Gob Squad: Room Service - Help Me Make It Through The Night
interaktivni film uživo

Dvije žene, dva muškarca, četiri sobe, jedan hotel. Sve što trebaju dostavlja im se u sobe. Problem: nitko od njih ne može spavati – stoga ubijaju vrijeme u hladnim kupkama ili tražeći ugodu u miru hotelskog mini-bar-a. Slobodni su činiti štogod žeće, no svakog od njih promatra kamera dok izmišljaju imaginare prijatelje, vježbaju ples ili pozivaju publiku da ispunij snove i odgovori na teška pitanja. Publike gleda četiri performera preko četiri monitora u hotelskoj konferencijskoj dvorani. U anonimnosti i diskreciji hotelskog okruženja performeri će na zahtjev publike uprizoriti zabranjene igre i neizvijljene strasti.

VIKEND 2
14. svibnja
19 h - mama, Preradovićeva 18

Per Platou: Six Pack Radio, predavanje

Dopunski dio koncepta Six Pack Radio uključuje predavanje o povijesti i razvoju mikro FM, radijske umjetnosti i net.radijskih pokreta.

Iako je glavni fokus projekta Six Pack Radio na stvaranju muzike i direktnoj komunikaciji s neposrednom publikom, globalni aspekt se ipak ne može zanemariti, radio je sve više dostupan korisnicima na globalnoj razini od interneta, a, konačno, i zrak je u 2004. još uvijek slobodan!

15. svibnja 2004.

12 h

Tehnički muzej
Per Platou (Motehrboard): Six Pack Radio, NOD koncert

Six Pack Radio je kompaktni, site-specific koncert koncept – prijenosni FM radio/PR sustav za koncerte uživo i instalacije. Projekt tematizira piratske radio stанице, a fokus je na stvaranju glazbe u direktnoj komunikaciji s neposrednom publikom.

VIKEND 3

21. – 23. svibnja

Zainteresirani neka nazovu na broj: 091

72 55 282 i dogovore termin

Justin McKeown: Drinking Blindfolded in Zagreb

Performans 1:1. Gledatelji se putem oglasa/flyera pozivaju na piće s umjetnikom/izvođačem. Oni koji se odazovu, nalaze se s osobom prekrivenih očiju, piju i razgovaraju. Projekt nije statični vizualni rad, on mobilizira tehnike

vizualne kompozicije i transponira ih u kompoziciju socijalnog konteksta i interakcija.

21. svibnja
različite lokacije
14 h

Igrokaz za nadzorne kamere Zagreb: performansi

Nakon banaka i trgovina video nadzor sve više prodire u javne prostore, a jasno je da unatoč pozivanjima na sigurnost i zaštitu on prvenstveno služi kao sredstvo socijalne kontrole.

Potaknuti porastom broja nadzornih kamera (uglavnom neoznačenih) u javnom prostoru, Igrokaz za nadzorne kamere Zagreb odlučio je izraziti svoje protivljenje izvođeci performanse direktno ispred kamera. Igrokazi su nijeme verzije, specijalno prilagođene 'gledatelju' koji ispred ekrana nadzire snimanu lokaciju.

***Igrokaz je inspiriran projektom Surveillance Camera Players (SCP):

22. svibnja
Trg hrvatskih velikana
12 h

Igrokaz za nadzorne kamere Zagreb: Obilazak uz vodiča

Ako u Zagrebu postoji mjesto na kojem ne možete izbjegći da budete promatrani, to je svakako Trg hrvatskih velikana – mjesto preuzećeno pogledima iz različitih institucija i tvrtki polazište je posebnog "tursitičkog" obilaska Zagreba u kojem će vas voditeljski par provesti kroz povijest video nadzora, pokazati vam

najzanimljivija mjesta – lokacije koje se ne smiju propustiti te ispričati zanimljive priče vezane uz odabrana mjesta. Ovaj je obilazak jedinstvena prilika da upoznate, locirate i pogledate u one koji vas stalno gledaju.

VIKEND 4

28. – 30. svibnja

17 – 20 h

Glavni kolodvor

Janos Sugar: Zagreb Time Patrol

Na gradskom trgu postavljena je kamp kućica. Svatko tko može daktilografkinji naizust diktirati 10 minuta, dobiva 100 kuna. Transkripti tekstova bit će objavljeni kao novine s naslovom Zagreb Time Patrol i prodavat će se u kioscima na trgu.

Namjera je proizvesti dokumentarac čija je buduća vrijednost neprocjenjiva – upravo stoga što se čini da u sadašnjosti nema nikakav značaj. S druge strane, kao rezultat tehnološkog napretka privatna se sfera neprestano štiti; efektivnu komunikaciju, suradnju i koordinaciju plaćamo sve manjom sigurnošću naših privatnosti i tajni. Sve (pošta, telefon, e-mail, kreditne kartice, itd.) se može kontrolirati (špijunki sateliti, nadzorne kamere, sustavi za prepoznavanje fisionomija, automatsko pretraživanje i softverski filtri na internetu, itd.) te je stoga u svakodnevnoj komunikaciji lakše prepostaviti da smo neprestano u javnosti.

exUFexTension... nastavlja se... na jesen 2004

podrivanje normativnosti

U početku bijaše zebra

Dan prije službenog početka ovogodišnjeg, drugog Queer Zagreba na pješačkom prijelazu na Starčevićevu trgu počelo se ukazivati ono što je, na simboličkoj razini, ne samo najavilo nego i sumiralo čitav festival. Prema ideji Silvija Vujičića, između ubičajenih bijelih pruga pojatile su se pruge u duginim bojama, čime je Zagreb prvi u svijetu dobio *queer zebru*. Značenje ove intervencije u prostor grada, i to na mjestu s kojeg putnik namjernik počinje prijelaz u gradsku jezgru, mnogi prolaznik možda i nije shvatio – no, poput festivala koji je potaknuo njezin nastanak, i ona je hoćeš-nećeš nezaobilazno prisutna, bez obzira je li ju se razumije i ili prihvata. I kao što ova zebra izbjegava doslovnost *dugine zastave*, interpolirajući šest boja između "normativnih" bijelih pruga, tako i Queer Zagreb već i svojim nazivom nastoji nadići uži okvir lezbijske i gej tematike. Vujičićeva *queer zebra*, kao ni Queer Zagreb, ne pristaje na izoliranost i getoizaciju jednog koncepta, nego subverzivnom infiltracijom u normativni kontekst podriva ustaljene predodžbe i poziva na njihovo preispitivanje

Prodror u normativne prostore

Područja u koja je dirnuo (ako ne i prodro) ovogodišnji Queer Zagreb zadrila su u najrazličitije segmente društvenih normativnosti. Heteronormativnost je pritom tek jedna od njih – s jedne strane, pokušava se dokinuti binarne opozicije između spolnih, rodnih i seksualnih identiteta (primjerice, *drag king* radionicom ili *drag queen* performansom Johna Kellyja), dok se, na drugoj strani spektra dotaknutih tema, podrivaju i normativne predodžbe ne samo o queer zajednici nego i u njoi. Uz područja koja su unutar te zajednice već više ili manje općeprihvaćena, poput poigravanja rodnim identitetima, propituju se tako i pojave koje nedvojbeno uznemiruju i samu zajednicu, poput naizgled proturječnog *gay skinhead* identiteta. Element začudnosti bio je prisutan i u brojnim drugim sadržajima, u rasponu od Bollywood queer filmova do programa queer hip-hopa i rapa.

Trpimir Matasović

Vujičićeva queer zebra, kao ni Queer Zagreb, ne pristaje na izoliranost i getoizaciju jednog koncepta, nego subverzivnom infiltracijom u normativni kontekst podriva ustaljene predodžbe i poziva na njihovo preispitivanje

Osim svojim tematikama, filmski i glazbeni segment Queer Zagreba (koji je zauzeo najveći dio programa), smjelo je prodro i u prostore dotad uglavnom rezervirane za na različite načine normirane sadržaje. Nakon prošlogodišnjeg bojažljivog obitavanja u klubu mama, MM centru i već pomalo opskurnoj Kinoteci, filmski je program preseljen u samo središte grada – kino Tuškanac udomilo je sate i sate dokumentarnih i igranih filmova, dok je potpuno mainstream kino Europa (usprkos sitnim podmetanjima, poput odbijanja stavljanja plakata festivala) ugostilo otvorenje manifestacije. Queer *clubbing* je pak, uz neizostavni klub Glob@l, prodro i u GAP, Gjuru i Točkicu. Napadu queer kulture nije odolio čak ni hiper-normativni "hram kulture", Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, u kojoj je održan koncert Londonskog gej simfonijskog orkestra. (Doduše, o normativnosti prostora koji je svojevremeno ugostio i Rokere s Moravu dalo bi se raspravljati, no to je već sasvim druga tema.)

Oslobodenje od samonametnute getoiziranosti

Koliko je Queer Zagreb pogodovao promjeni percepcije queer kulture najbolje se može prepoznati uspoređujući prošlogodišnji i ovogodišnji odaziv i profil publike, te odjeke u javnosti. Premda u svojoj koncepciji mnogo širi (s filmovima, izložbama, kazališnim predstavama i queer konferencijom), prvi se Queer Zagreb još održavao u uvelike getoiziranom kontekstu i prilično hostilnom okruženju, obilježenom glasnim prosvjedima nekih "kršćanskih" skupina i demoliranjem MM-centra, a za počinitelje je policija neuvjerljivo ustvrdila da "nemaju veze sa subkulturnom skupinom skinheads". Prosvjed "kršćanskih" skupina zbio se, doduše, i ove godine uoči otvorenja festivala. No, ovaj su put prosvjednici, a ne posjetitelji festivala, bili promatrani kao svojevrsni *freak show* kojeg nitko nije ozbiljno shvatio, tako da se u konačnici odustalo i od isprva najavljenog još dva prosvjeda. Osim uglavnom zanemarivih usputnih podmetanja u kinu Europa, Tvornci i Lisinskom, Queer Zagreb protekao je bez ikakvih incidenta, što je pokazatelj da je, u odnosu na queer kulturu, raniju hostilnost heteronormativnog društva zamjenila prividna ravnodušnost, što je ipak određeni pomak.

Oslobodena samonametnute getoiziranosti, publika Queer Zagreba (u kojoj su osobe koje osjećaju pripadnost queer zajednici tek jedan dio) nahrupila je na ključne filmske i glazbene događaje festivala, pa su tako i kino Tuškanac i zagrebački klubovi u kojima se zbivao *clubbing* dio programa nerijetko bili ispunjeni gotovo do posljednjeg mjesta. Jednako ugodno iznenaduje i odaziv pisaca na natječaj za najbolju queer priču, a čak 344 prijavljena rada, u kojima osobno shvaćanje pojma queer često nadlaže okvire isključivo lezbijske i ili gej tematike, također su pokazatelj jačanja queer kulture. Poput queer zebre, s kojom je sve počelo, i koja će ostati i nakon festivala, i sâm se Queer Zagreb neizbrisivo ucrtao u hrvatski kulturni prostor, postajući i, nadajmo se, ostajući nezaobilaznom kulturnom činjenicom. ■

podrivanje normativnosti

Celuloidni anali

Mima Simić & Iva Radat

Zanimljiva kombinacija eksplisitnog pornografskog i ljevičarskog "propagandnog" materijala za većinu gledateljstva funkcioniра kao apsolutna parodija političkog/ideološkog angažmana takve vrste. No, uvijek se postavlja pitanje izruguje li se autor samoj ideologiji ili onima koji je površno i slijepo provode samo zato što je trenutačno popularna

Uz filmski program Queer Zagreba 2004.

Qtvorenje ovogodišnjeg Queer Zagreba pohodili su svi koji imalo drže do sebe, vlastita duhovnog razvoja, statusa među kolegama i prijateljima. Do karata nije bilo lako doći – privilegirane sretnice poput vaših odanih kolumnistica bile su među rijetkim koje se nisu morale lišiti kuna, dostojanstva i/ili bubrega ne bi li prisustvovale toj svečanoj prigodi. Pred kinom Europa družile smo se s aktivisti(ka)ma kršćanske leksikografske udruge Riječ života koji su se, u duhu Queera, u gužvi pred kinom uvlačili u naše redove i obasipali nas ljubavnim izjavama, što u svoje što u Jehovino ime. Uz to smo izmjenjivali programe udruga, kano u djetinjstvu sličice nogometnika ili Sare Kay. Bespotrebno je naglašavati da smo u razmjeni mnogo bolje prošli – fotokopirani listići sa škrtom najavom zagrebačke Povorke ponosa (19. lipnja 2004.) nisu se mogli mjeriti s višeslojnim, višebojnim, visokokvalitetnim knjižicama iz tiskare Svevišnjega. Kriptični naziv festivala i ove je godine zavarao pripadnike skinhedske subkulture koji su stoga izostali s homoerotskih druženja, projekcija i glazbenih događanja, ali koji će, pročitavši pažljivo ovaj tekst, i kino Tuškanac moći urezati na mapu svog popularnog fanzina *Tabula rasa*.

Lako je ful biti kul

Točan kapacitet kina Europa nije nam poznat, ali sigurne smo da ga nije lako popuniti kad na programu nema *Gospodara prstenova* ili *Pasije* – u tom se smislu otvorenje Queer Zagreba moglo mjeriti s bilo kojom povoljnijom modernom bajkom. Atmosfera je bila sjajna – toliko prijatelja na jednom mjestu! Napokon slobodni! U pravom kinu – jedan službeni, kulturni događaj, a ne tamo nekakva gologuzu parada poremećenih pervertita! Veselju nije bilo kraja. Samo je Iva, kao i obično, morala nešto prigovarati. "Da su svi ovi došli na Pride, ne bi

nam trebala policija!", gundala je. "Doće ove godine", obećala sam joj. "I Madonna je potvrdila dolazak!"

Ono što je postalo jasno još prošle godine u Zagreb-gradu jest da je lakše biti queer nego gej ili, ne dao Bog, peder. Paradoksalno, filmska ponuda ovog festivala tek je sporadično bila uskladena s onim što označava pojам queera, zaustavivši se na razini koju je imenom stremila obuhvatiti, ali i nadici. Većina filmova, naime, pokrivala je LGBT (ležbijsku-gej-biseksualnu-transrodnu-transseksualnu) tematiku, inkorporirajući je u već postojeće društvene matrice. Queer kao termin, međutim, implicira korjenito preispitivanje svih općeprihvaćenih sistema, koji često (ali ne nužno!) imaju veze sa seksualnim/rodnim identitetima. Ironijom i parodijom izvrće se i subvertira ne samo razina značenja nego i razina forme, odnosno žanra. U tom smislu queera je na festivalu bilo tek u tragovima.

Nevolje s queerom

Dugometražni film koji je otvorio festival možda najbolje ilustrira nedostatak queer senzibiliteta kod selektora – *Yossi & Jagger* redatelja Eytana Foxa priča je o ljubavi dvojice časnika u izraelskoj vojci stacioniranoj na granici s Libanonom. Dirljiva štiorija o preprekama na putu k romantičnom ostvarenju homoseksualnog odnosa funkcioniра poput klišaja Romea i Julije, pri čemu je politička pozadina filma u potpunosti ignorirana. Da je ovaj film kojim slučajem imalo queer, nipošto ne bi na ovaj način romantizirao vojsku, a definitivno bi komentirao činjenicu da su naši homo-junaci *pripadnici okupacijskih snaga*, potpomognuti najčašćom terorističkom silom na svijetu – Sjedinjenim Američkim Državama (za uistinu queer tretman ovakve teme vidi *Dr. Strangelove*).

Još jedan politički niskokaloričan uradak bio je irski *Goldfish Memory* redateljice Elizabeth Gill. Žanrovska savršeno upadajući u plitki kalup romantične komedije, ovaj se film od svoje mainstream sestre blizanke razlikuje samo po seksualnom opredjeljenju. *Goldfish Memory* jednako mnogo pažnje posvećuje homoseksualnim, biseksualnim i heteroseksualnim likovima/vezama, donekle se pozivajući na queer koncept fluidne seksualnosti. Međutim, krajnje površan pristup karakterizaciji likova i razradi odnosa zapravo omalovažava i trivijalizira istu ideju, inzistirajući na ultimativnom ispunjenju koje se nalazi u monogamiji i obitelji (ovdje dajemo plus za guranje granica u smjeru ležbijskog/gej roditeljstva). Uzgred budi rečeno, radnja filma odvija se u najliberalnijoj od svih zemalja (nakon Poljske) – Irskoj, koja prosvjeduje tek blagim žuborom dobre stare Liffey ispod Ha'penny Bridgea.

Većina filmova, naime, pokrivala je LGBT (ležbijsku-gej-biseksualnu-transrodnu-transseksualnu) tematiku, inkorporirajući je u već postojeće društvene matrice. Queer kao termin, međutim, implicira korjenito preispitivanje svih općeprihvaćenih sistema koji često (ali ne nužno!) imaju veze sa seksualnim/rodnim identitetima. Ironijom i parodijom izvrće se i subvertira ne samo razina značenja nego i razina forme, odnosno žanra. U tom smislu queera je na festivalu bilo tek u tragovima

Među preporučenim, nagrađivanim i naširoko hvaljenim filmovima festivala bili su *The Far Side of the Moon* kanadskog redatelja Roberta Lepagea i *His Brother* Patricea Chereaua (naslove navodimo po filmskom vodiču Queer Zagreba, ne po originalu!). Teško je bilo prosuditi koji je od ova dva filma gori i dosadniji. Nakon pažljivog vijećanja komisije koja se sastojala od dr. Ive Radat, prof. Mime Simić, konobarice Doris Defar i nasumično odabranih nedužnih posjetitelja kina Tuškanac, ipak je Chereauov uradak bio taj koji je ponosno otkasao kući sa zlatnom malinom u Zubima. *The Far Side of the Moon* na trenutke je djelovao običavajuće – vizualno je svakako bio zanimljiviji od krumpira na stolu, a ni tempo mu nije bio loš (pohvalno je brzo završio). No glavna zamjerka ipak ide selektorima: ovi filmovi nisu imali što raditi na queer festivalu. Opet se vraćamo na gornju napomenu – ako je netko od (sporednih!) likova gej, film nije nužno queer. Lepageov film još je jedan u nizu filmova koji tematiziraju dječakovu/muškarčevu edipovsku opsjednutost majkom, problematičan odnos s bratom, preispitivanje samoga sebe, osvajačke fantazije, ego tripove na Mjesec itd. Sve je to već toliko puta prežvakano, prikazano, ispisano, usmisljeno – a jedina intervencija koja bi taj film mogla učiniti queer filmom jest da si ga redatelj gurne u guzicu. Ipak, ne bi bilo fer vizavi Lepagea kad Chereau ne bismo potpuno samljele. Da njegov film nije toliko pretenciozan i dosadan, dijalozni isprazni i glupi, a likovi bezlični do te mjere da gledateljici nije nimalo stalo do toga hoće li film završiti sprovodom il' pirom, još bi se moglo raspravljati o *queernessu* uz nemirujućih

podrivanje normativnosti

motiva nepoznate bolesti, iščekivanja smrti, otuđenosti unutar obitelji i slično. Ovako je *His Brother* mučan, razvučen i prazan – i, što je za ovaj tekst najvažnije – nimalo queer. Ovom prilikom pozivamo čitateljstvo na mirni prosvjed pred francuskom ambasadom. Ponesite kamenje.

Film prevesti nije pivo popiti

Filmovi s najvećim queer potencijalom svakako su bili dokumentarci/reportaže *Venus Boyz* Gabrielle Baur i *Beyond Vanilla* Claesa Lilje. Prvi film bavi se temom ženskog transvestizma. Sam fenomen fascinant je i nedvojbeno queer jer preispituje rodne uloge i koncept biološkog spola kao prepoznatljive razlikovne kategorije. U filmu su prikazani različiti oblici i značenja transvestizma, kao i transrodnosti općenito. Dok se *drag king* u mušku odjeću oblači isključivo za nastup/performans, u filmu se susrećemo i s osobama koje se preoblačenjem u "mušku" odjeću igraju s vlastitim identitetima, kao i s osobama koje bismo, uvjetno rečeno, mogli nazvati transseksualcima (važno je napomenuti da se svi ovi termini mogu preklapati i da najviše od svega ovise o vlastitom deklariranju). Film radi veliki pomak utoliko što prikazuje pojedince koji svoj rodni identitet ne temelje na biološkom spolu; problem je, međutim, u tome što se većina njih u određenoj mjeri još referira na rodne uloge kao jasno određene, kompaktne kategorije. I dok će sudionici/e primijetiti kako ih se drukčije tretira kad ih se percipira kao muškarce, zanimljivo je kako u čitave 102 minute nijednom ne čujemo riječi patrijarhat ili seksizam. Queer teorija govori o potpunoj slobodi i nepostojanju ultimativnog, cjelovitog i fiksног identiteta, dok ovaj film nažalost ne ide toliko daleko. Dodatan problem za gledatelj(ic)e koji/e ne znaju mnogo o queer teoriji bio je katastrofalni prijevod osnovnih termina queer teorije i njezinih prethodnica – feminističke i LGBT teorije i prakse. Samo najneupućeniji neće znati za semantičku razliku među pojmovima *gender* (rod) i *sex* (spol), pa će *gender* uporno prevoditi kao "spol", na taj način potpuno subvertirajući ono o čemu govore osobe u filmu, a bogme i *queer* teorija. Na naše prigovore, iz stožera prevoditelja došla je replika da prevoditelj ne mari za političku korektnost! Zanemarujući činjenicu da ovdje uopće nije riječ tek o stilskoj nego o semantičkoj razlici, kakav je to prevoditelj koji si uzima za pravo politički (ne)korektni termin u originalu prevesti u skladu s vlastitim preferencama? Maštovitom prevoditelju očito nije bilo najjasnije za koga prevodi filmove, jer je queer neprestano "prevodio" kao "gay", kao da su to sinonimi – usput zanemarujući činjenicu da je organizator samim imenovanjem festivala odlučio importirati taj termin u hrvatski jezik. Od većih gafova valja spomenuti i prevođenje u lezbijskoj zajednici udomaćenog termina *butch* (i to kao "muževnija transvestitkinja"). Nadamo se da sljedeće godine jedini kriterij za prevođenje filmova na Queeru neće biti tek razlikovanje engleskog i hrvatskog jezika.

Indijski specijaliteti

Film koji je najviše šokirao tuškanačku publiku, ali ujedno ponudio i najviše korisnih informacija i praktičnih savjeta, svakako je bio već spomenuti *Beyond Vanilla*. Redatelj bilježi najrazličitije neobične (queer) seksualne navike – svašta

se da napraviti s iglama, strujom, remenjem, bičevima, šakama i tjelesnim tekućinama. Jedini prigovor koji možemo uputiti ovom filmu jest da vizualno nije dovoljno pratiti ono o čemu se pričalo, iako možemo pretpostaviti da se ne bi svi složili s nama.

Filmovi koji su nas najugodnije iznenadili i koji su bili najqueer bili su indijske proizvodnje. Dokumentarni film *Manjuben Truckdriver Sheme Destur* prikazuje transrodnu indijsku vozačicu kamiona, dugim kadrovima bez previše teksta ostvarujući ravnomjeran "putopisni" tempo, kameri prepustajući karakterizaciju i kulturološku kritiku. Jednako upečatljiv bio je još jedan dokumentarac, *Tales of the Night Fairies* redateljica Shohini Gosh i Natashe Mendonca, koji prikazuje razvoj indijskog pokreta za prava seksualnih radnika. Vrlo problematično rubno područje legalizacije i dekriminalizacije prostitucije predmet je rasprava u većini zemalja – ovaj film riječ daje upravo seksualnim radnicama-aktivisticama koje svojim ispovjedima razbijaju okamenjene stereotipe i preispituju (ne)moralnost društva koje ih marginalizira. *Queerness* ovog filma leži ne samo u temi nego i u činjenici političkog angažmana seksualnih radnika koje iz pozicije objekta (ne samo seksualnog nego i političkog) postaju subjekti svojih priča i života.

Filmovi kojima bismo bez okljevanja priljepile etiketu queer, između ostalog zbog parodiranja različitih filmskih i narativnih žanrova, bili su *Stinging Kiss* (Anuj Vaidhya & Tejal Shah) i *The Pink Mirror* (Sridhar Rangayan). Koristeći se tehnikom kolaža (i montažnom tehnikom *master plus inserti*, rabeći pritom materijal originalnog bolivudskega mainstream filma), prvi je film inteligentna parodija bolivudske produkcije osamdesetih, kao i porno žanra unutar kojeg autori zamjenjuju tradicionalno

muške i ženske uloge. *The Pink Mirror* je parodija indijskih sapunica u kojoj su likovi transvestiti i gej muškarci, a glavna junakinja (transvestit) HIV pozitivna. Usprkos činjenici da se hrvatsko gledateljstvo nije prethodno imalo prilike upoznati s parodiranim materijalom, ova smo filma prepoznali kao iznimno žanrovski i politički subverzivne i zabavne; užitak gledanja nisu ometale ni kulturološke razlike, što je još jedan dokaz da su svi ljudi nastali od majmuna.

Queer power!

Američka producijska kuća Power Up iznjedrila je neke od najzabavnijih kratkih filmova koje smo mogli vidjeti na ovogodišnjem Queer Zagrebu. *DEBS* Angele Robinson urnebesno je smiješna lezbijska *teen* parodija koja će se svidjeti obožavateljicama *Charliejevih anđela* jednako kao i onima koji religiozno prate *Cure u trendu*. Na festivalu je, nažalost, bila prikazana kraća verzija – možemo se samo nadati da ćemo dulju uskoro moći gledati na HRT-u, umjesto groteskne Večeri s Joškom Lokašom. *Breaking Up Really Sucks* redateljice Jennifer McGlone još jedan je kratki film koji u desetak minuta uspijeva utrpati i na zabavan način obraditi sve moguće stereotipe o lezbijskim vezama – vjerojatno je zato toj subkulturi i bio najsmješniji, osim onima od nas kojima se to stvarno dogodilo.

Kad je već riječ o križanju i parodiranju žanrova, valja spomenuti vjerojatno najposjećeniji i gej publici očito najzanimljiviji film – *Raspberry Reich* kultnoga gej redatelja Brucea LaBrucea. Nije bilo jednostavno sjediti u kinu i slušati grohotanje politički pasivne i tupe publike koja vjerojatno nikad u životu nije promišljala bilo kakvu vrstu otpora, osim ako je riječ o *role playingu*. Zanimljiva kombinacija eksplicitnog pornografskog i ljevičarskog "propagandnog" materijala za

većinu gledateljstva funkcionalna kao absolutna parodija političkog/ideološkog angažmana takve vrste. No uvjek se postavlja pitanje izruguje li se autor samoj ideologiji ili onima koji je površno i slijepo provode samo zato što je trenutačno popularna. Činjenice koje film citira (od američkih intervencija diljem svijeta, egzekucije Baader-Meinhof klana u zatvoru do sastava industrijskih prehrambenih proizvoda) teško da mogu biti ironizirane. Ipak, neprestanim bombardiranjem sloganima koji vrlo brzo postaju ispražnjeni od značenja, LaBruce stvara absurdnu atmosferu koja vezivno tkivo može biti valjda još jedino u porniću. Pornografski kontekst, doduše, pruža još jednu interpretaciju – s obzirom na to da se porno-filmovi u pravilu gledaju tako da se radnja zanemaruje i da je se "trpi" do sljedeće seksualne situacije, u ovom filmu gledatelj je prisiljen suočiti se s informacijama i porukama koje ga napadaju, što je, na neki queer način, možda i svojevrstan aktivizam.

Pod razno

Jedan od kompleksnijih i ponajboljih filmova s gej tematikom bio je francuski *The Road to Love* redatelja Remija Langea. Poigravajući se estetikom dokumentarnog filma i filma u filmu, ovo je priča o alžirsko-francuskom studentu sociologije koji snima film preko kojeg se suočava s vlastitom homoseksualnošću. Izvanredno i suptilno razvijana karakterna studija ujedno je i studija mješovite kulture (arapske i europske), kao i povijesno marginaliziranih seksualnih običaja. *Queerness* ovog filma izvire iz suočavanja s vlastitom očuđenom kulturom i poviješću koja može funkcionirati kao metafora za vlastitu zaboravljenu/neispričanu seksualnost i potisnute seksualne nagone.

Od ostalih filmova svakako bi trebalo spomenuti i preporučiti kratki novozelandski *Two Cars, One Night* (Taika Cohen), kao i jedan od rijetkih animiranih filmova s festivala naslovljenog *With What Shall I Wash It?* Marie Trenor, koji izvanredno kombinira likovnost (citirajući gej ikonografiju unutar likovne umjetnosti) i glazbu (sav tekst filma zapravo je opera arija), pritom dramatično, kao što je i svojstveno žanru opere, oblikujući priču o prostitutki-transseksualki – što je tema koja bi bila queer unutar bilo kojeg žanra, a pogotovo unutar ćrtanog filma. *Wild Side* Sébastiena Lifshitta još je jedan dugometražni film koji obrađuje istu temu, no na malo stilski i narativno konzervativniji način. Usprkos tome, ova priča o ljubavno-seksualnom trokutu dvojice muškaraca i jedne transseksualke-prostitutke svejedno funkcioniра na onoj razini na kojoj je to radila Jordanova *Plaćljiva igra* prije desetak godina, humanizirajući spolno "ambivalentne" i društveno nekategorizirane likove.

Usprkos ruci kritike koja je opravdano sustigla prevoditelja, kao i izbornike (nekih od) filmova, treba naglasiti da je manifestacija Queer Zagreb jedan od progresivnijih hrvatskih kulturoloških fenomena. Odmaknemo li se na tren, možemo se iskreno zapanjiti nad njegovim postojanjem u ovoj patrijarhalnoj, homofobnoj i desničarski orientiranoj državi. Kliktaji pohvale i dodiri podrške stoga svakako idu organizaciji Queer Zagreba koji će, sigurne smo, sljedeće godine svečano otvoriti naš gospodin premijer. z

podrivanje normativnosti

Indra Windth i Del LaGrace

Nadilaženje roda i seksualnosti

Mozete li nam najprije reći kako ste se počeli baviti drag king kulturom?

— **Indra:** Studirala sam psihologiju i teatrogij, i to je moja osnovna profesija. Također sam i queer aktivistica i smatram da sam istovremeno i drag king i drama queen. Trenutačno se bavim drag king radionicama, pisanjem i predavanjima kao slobodnjak, i to više nego što se bavim psihologijom. Drag king radionicama sam se počela baviti nakon što sam na televiziji vidjeli prikaze sličnih radionica. Tό mi se učinilo fascinantnim kao svojevrsna raskrnika na kojoj se mogu sastati moji različiti interesi, poput rada u grupi, raznih dramskih praksi, te rodne i queer teorije. Počela sam se time baviti jer me zanimalo i istraživanje sebe same. Najprije sam radionice održavala u Švedskoj, a potom se iznenada dogodio bum drag king kulture

— ona je prethodno bila gotovo nevidljiva, no tada se odrednom dogodilo više različitih stvari. Nakon jedne od naših prvih radionica na televiziji je emitiran dokumentarni film o nama koji je pobudio veliko zanimanje javnosti. Tada sam počela dobivati i pozive u neke tradicionalnije kulturne institucije, i to ponajprije u različite kazališne prostore u Švedskoj, čime je queer subkultura prenesena u mainstream institucije, što je već i samo po sebi zanimljiva situacija.

— **Del:** Ja sam prvenstveno vizualni umjetnik, i već dvadeset i pet godina dokumentiram queer subkulturu i pomažem u njihovu stvaranju. Roden sam u Kaliforniji, već dvadeset godina živim u Londonu i mnogo putujem po svijetu. Svoje tijelo, život i zajednicu, kao polazište svog rada. Sebe ne smatram drag kingom nego criss-cross dresserom, s obzirom na to da stalno mijenjam smjer preodijevanja u svojim rodnim performansima. No, mnoge lezbijske koje dolaze na radionice ne promatraju drag kinga kao takvu vrstu performativnosti. Njima je potrebno da stave ruž ili učine nešto "ženstvenije" kako bi mogle iznijeti svoju maskulinost. Stoga drag king smatram odličnim sredstvom s pomoću kojega ljudi mogu upoznati sebe.

Na koji je način započela vaša suradnja?

— **Del:** Sreli smo se u Švedskoj. Imao sam onđe izložbu, koju je Indra posjetila s nekoliko svojih prijatelja iz jedne drag king skupine. Ponovo sam ih srelo na jednoj konferenciji u Stockholmumu, na kojoj sam ih fotografirao. Potom sam pozvan da fotografiram jednu od Indrihinih drag king radionica, i tako je sve počelo.

Subverzivni potencijal
Drag king radionica bila je prva takve vrste u Zagrebu i Hrvatskoj. Kakvi su vaši dojmovi s ove radionice u odnosu na slične radionice koje ste održali u drugim zemljama?

— **Indra:** Ako drag kinging promatrati kao način propitivanja i dekonstruiranja roda, te ako, slijedom toga, ne prihvaćamo rod zdravo za gotovo, tada i rasprava o seksualnosti mora biti dovedena u pitanje. Meni je teško vjerovati da se tako nešto događa – nisam dosad iskusila takav tip otpora i homofobije. Gledate te ljude u lice i pitate se je li vas zaista mrze. Ne mislim da je ono što radim nedužno – svjesna sam subverzivnog potencijala svog rada na svim mjestima na kojima sam održavala radionice. No, iznoga što su sa mnom podijelile sudionice radionice, čini mi se da se ovdje treba suočiti s mnogo više toga nego u nekim drugim sredinama – primjerice, potencijalnim nasiljem ljudi koji, zapravo, uopće ne razumiju ono čime se bavimo.

— **Del:** Činjenica da ljudi ovdje imaju prilično ograničen pristup queer mjestima, može na određeni način biti osvježenje. Ovdje ljudi nisu toliko iznuren queer kulturom i ne čini im se da su sve već vidjeli. Dirluno me koliko je ovdje teško čak i biti otvoreno o vlastitoj seksualnosti – ljudi ostaju bez posla, mogu ih zlostavljati u svakom trenutku i slično. Situacija je mnogo opasnija nego drugdje i mnogo se više može izgubiti. Zbog toga je ovo za mene bilo vrlo posebno iskustvo. Na određeni način, osjećam i bijes. Već više od dvadeset i pet godina idem na lezbijske i gej prideove, ali ovde je sve nekako stvarno – nije sve komercijalizirano, i pokret je mnogo političniji.

Trpimir Matasović

Razgovor s voditeljima drag king radionice, održane u sklopu festivala Queer Zagreb

Maskulinost u iskrivenjenom zrcalu
Kako objašnjavate činjenicu da se drag queen zajednica u svijetu etablrila mnoga prije drag king zajednice?

— **Del:** Mislim da razlog leži u tome što žene imaju inferiorniji položaj u društvu. Stoga društvo manju prijetnju predstavljaju muškarci koji izvode femininost – to se može promatrati kao šala i nešto što ni gej zajednica ne shvaća preozbiljno. S druge strane, žene odjevene kao muškarci predstavljaju prijetnju na više različitih razina.

— **Indra:** Želim naglasiti da su drag king i drag queen kultura dvije vrlo različite stvari. Osobno, nije mi posebno izazovno međusobno ih uspoređivati. Riječ je o djvjema različitim kulturama s različitim povijestima. Drag queen kultura povezana je s camp kulturom, dok je drag king kultura daleko političnija i ima mnogo veći subverzivni potencijal – to je nešto što je vrlo važno prepoznati.

I drag queen i drag king kulture izrazito su performativne. No, dok je prva uglavnom "zabavljачka", druga je naglašeno politična. Što je, prema vašem mišljenju, razlog toj razlici?

— **Del:** Najprije moram istaknuti da se ljudi bave drag kingingom iz vrlo različitih razloga. Neki su drag kingovi, poput mene,

— **Indra:** Imao sam onđe izložbu, koju je Indra posjetila s nekoliko svojih prijatelja iz jedne drag king skupine. Ponovo sam ih srelo na jednoj konferenciji u Stockholmumu, na kojoj sam ih fotografirao. Potom sam pozvan da fotografiram jednu od Indrihinih drag king radionica, i tako je sve počelo.

— **Trpimir Matasović**

U spletu na diskretno džezerski način interpretiranih klasičnih skladbi i popularnih songova, Radojka Šverko je u maniri prave dive pokazala da suvereno vlasti nadziraju glazbenim vrstama

Koncert Londonskog gej simfonijskog orkestra, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 27. travnja 2004.

Del LaGrace
Volcano: Premda drag king nije isključivo lezbijska kultura, žene koje se u nju uključe obično imaju naglašenije političko zadeće od muškaraca koji su dio drag queen kulture

— **Del:** Činjenica da ljudi ovdje imaju prilično ograničen pristup queer mjestima, može na određeni način biti osvježenje. Ovdje ljudi nisu toliko iznuren queer kulturom i ne čini im se da su sve već vidjeli. Dirluno me koliko je ovdje teško čak i biti otvoreno o vlastitoj seksualnosti – ljudi ostaju bez posla, mogu ih zlostavljati u svakom trenutku i slično. Situacija je mnogo opasnija nego drugdje i mnogo se više može izgubiti. Zbog toga je ovo za mene bilo vrlo posebno iskustvo. Na određeni način, osjećam i bijes. Već više od dvadeset i pet godina idem na lezbijske i gej prideove, ali ovde je sve nekako stvarno – nije sve komercijalizirano, i pokret je mnogo političniji.

Indra: Činjenica da ljudi ovdje imaju prilično ograničen pristup queer mjestima, može na određeni način biti osvježenje. Ovdje ljudi nisu toliko iznuren queer kulturom i ne čini im se da su sve već vidjeli. Dirluno me koliko je ovdje teško čak i biti otvoreno o vlastitoj seksualnosti – ljudi ostaju bez posla, mogu ih zlostavljati u svakom trenutku i slično. Situacija je mnogo opasnija nego drugdje i mnogo se više može izgubiti. Zbog toga je ovo za mene bilo vrlo posebno iskustvo. Na određeni način, osjećam i bijes. Već više od dvadeset i pet godina idem na lezbijske i gej prideove, ali ovde je sve nekako stvarno – nije sve komercijalizirano, i pokret je mnogo političniji.

Trpimir Matasović

U spletu na diskretno džezerski način interpretiranih klasičnih skladbi i popularnih songova, Radojka Šverko je u maniri prave dive pokazala da suvereno vlasti nadziraju glazbenim vrstama

Koncert Londonskog gej simfonijskog orkestra, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 27. travnja 2004.

Del LaGrace
Volcano: Premda drag king nije isključivo lezbijska kultura, žene koje se u nju uključe obično imaju naglašenije političko zadeće od muškaraca koji su dio drag queen kulture

— **Indra:** Činjenica da ljudi ovdje imaju prilično ograničen pristup queer mjestima, može na određeni način biti osvježenje. Ovdje ljudi nisu toliko iznuren queer kulturom i ne čini im se da su sve već vidjeli. Dirluno me koliko je ovdje teško čak i biti otvoreno o vlastitoj seksualnosti – ljudi ostaju bez posla, mogu ih zlostavljati u svakom trenutku i slično. Situacija je mnogo opasnija nego drugdje i mnogo se više može izgubiti. Zbog toga je ovo za mene bilo vrlo posebno iskustvo. Na određeni način, osjećam i bijes. Već više od dvadeset i pet godina idem na lezbijske i gej prideove, ali ovde je sve nekako stvarno – nije sve komercijalizirano, i pokret je mnogo političniji.

Indra: Činjenica da ljudi ovdje imaju prilično ograničen pristup queer mjestima, može na određeni način biti osvježenje. Ovdje ljudi nisu toliko iznuren queer kulturom i ne čini im se da su sve već vidjeli. Dirluno me koliko je ovdje teško čak i biti otvoreno o vlastitoj seksualnosti – ljudi ostaju bez posla, mogu ih zlostavljati u svakom trenutku i slično. Situacija je mnogo opasnija nego drugdje i mnogo se više može izgubiti. Zbog toga je ovo za mene bilo vrlo posebno iskustvo. Na određeni način, osjećam i bijes. Već više od dvadeset i pet godina idem na lezbijske i gej prideove, ali ovde je sve nekako stvarno – nije sve komercijalizirano, i pokret je mnogo političniji.

Trpimir Matasović

U spletu na diskretno džezerski način interpretiranih klasičnih skladbi i popularnih songova, Radojka Šverko je u maniri prave dive pokazala da suvereno vlasti nadziraju glazbenim vrstama

Koncert Londonskog gej simfonijskog orkestra, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 27. travnja 2004.

Del LaGrace
Volcano: Premda drag king nije isključivo lezbijska kultura, žene koje se u nju uključe obično imaju naglašenije političko zadeće od muškaraca koji su dio drag queen kulture

— **Indra:** Činjenica da ljudi ovdje imaju prilično ograničen pristup queer mjestima, može na određeni način biti osvježenje. Ovdje ljudi nisu toliko iznuren queer kulturom i ne čini im se da su sve već vidjeli. Dirluno me koliko je ovdje teško čak i biti otvoreno o vlastitoj seksualnosti – ljudi ostaju bez posla, mogu ih zlostavljati u svakom trenutku i slično. Situacija je mnogo opasnija nego drugdje i mnogo se više može izgubiti. Zbog toga je ovo za mene bilo vrlo posebno iskustvo. Na određeni način, osjećam i bijes. Već više od dvadeset i pet godina idem na lezbijske i gej prideove, ali ovde je sve nekako stvarno – nije sve komercijalizirano, i pokret je mnogo političniji.

Indra: Činjenica da ljudi ovdje imaju prilično ograničen pristup queer mjestima, može na određeni način biti osvježenje. Ovdje ljudi nisu toliko iznuren queer kulturom i ne čini im se da su sve već vidjeli. Dirluno me koliko je ovdje teško čak i biti otvoreno o vlastitoj seksualnosti – ljudi ostaju bez posla, mogu ih zlostavljati u svakom trenutku i slično. Situacija je mnogo opasnija nego drugdje i mnogo se više može izgubiti. Zbog toga je ovo za mene bilo vrlo posebno iskustvo. Na određeni način, osjećam i bijes. Već više od dvadeset i pet godina idem na lezbijske i gej prideove, ali ovde je sve nekako stvarno – nije sve komercijalizirano, i pokret je mnogo političniji.

Trpimir Matasović

U spletu na diskretno džezerski način interpretiranih klasičnih skladbi i popularnih songova, Radojka Šverko je u maniri prave dive pokazala da suvereno vlasti nadziraju glazbenim vrstama

Koncert Londonskog gej simfonijskog orkestra, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 27. travnja 2004.

Del LaGrace
Volcano: Premda drag king nije isključivo lezbijska kultura, žene koje se u nju uključe obično imaju naglašenije političko zadeće od muškaraca koji su dio drag queen kulture

— **Indra:** Činjenica da ljudi ovdje imaju prilično ograničen pristup queer mjestima, može na određeni način biti osvježenje. Ovdje ljudi nisu toliko iznuren queer kulturom i ne čini im se da su sve već vidjeli. Dirluno me koliko je ovdje teško čak i biti otvoreno o vlastitoj seksualnosti – ljudi ostaju bez posla, mogu ih zlostavljati u svakom trenutku i slično. Situacija je mnogo opasnija nego drugdje i mnogo se više može izgubiti. Zbog toga je ovo za mene bilo vrlo posebno iskustvo. Na određeni način, osjećam i bijes. Već više od dvadeset i pet godina idem na lezbijske i gej prideove, ali ovde je sve nekako stvarno – nije sve komercijalizirano, i pokret je mnogo političniji.

Indra: Činjenica da ljudi ovdje imaju prilično ograničen pristup queer mjestima, može na određeni način biti osvježenje. Ovdje ljudi nisu toliko iznuren queer kulturom i ne čini im se da su sve već vidjeli. Dirluno me koliko je ovdje teško čak i biti otvoreno o vlastitoj seksualnosti – ljudi ostaju bez posla, mogu ih zlostavljati u svakom trenutku i slično. Situacija je mnogo opasnija nego drugdje i mnogo se više može izgubiti. Zbog toga je ovo za mene bilo vrlo posebno iskustvo. Na određeni način, osjećam i bijes. Već više od dvadeset i pet godina idem na lezbijske i gej prideove, ali ovde je sve nekako stvarno – nije sve komercijalizirano, i pokret je mnogo političniji.

Trpimir Matasović

U spletu na diskretno džezerski način interpretiranih klasičnih skladbi i popularnih songova, Radojka Šverko je u maniri prave dive pokazala da suvereno vlasti nadziraju glazbenim vrstama

Koncert Londonskog gej simfonijskog orkestra, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 27. travnja 2004.

Del LaGrace
Volcano: Premda drag king nije isključivo lezbijska kultura, žene koje se u nju uključe obično imaju naglašenije političko zadeće od muškaraca koji su dio drag queen kulture

— **Indra:** Činjenica da ljudi ovdje imaju prilično ograničen pristup queer mjestima, može na određeni način biti osvježenje. Ovdje ljudi nisu toliko iznuren queer kulturom i ne čini im se da su sve već vidjeli. Dirluno me koliko je ovdje teško čak i biti otvoreno o vlastitoj seksualnosti – ljudi ostaju bez posla, mogu ih zlostavljati u svakom trenutku i slično. Situacija je mnogo opasnija nego drugdje i mnogo se više može izgubiti. Zbog toga je ovo za mene bilo vrlo posebno iskustvo. Na određeni način, osjećam i bijes. Već više od dvadeset i pet godina idem na lezbijske i gej prideove, ali ovde je sve nekako stvarno – nije sve komercijalizirano, i pokret je mnogo političniji.

Indra: Činjenica da ljudi ovdje imaju prilično ograničen pristup queer mjestima, može na određeni način biti osvježenje. Ovdje ljudi nisu toliko iznuren queer kulturom i ne čini im se da su sve već vidjeli. Dirluno me koliko je ovdje teško čak i biti otvoreno o vlastitoj seksualnosti – ljudi ostaju bez posla, mogu ih zlostavljati u svakom trenutku i slično. Situacija je mnogo opasnija nego drugdje i mnogo se više

podrivanje normativnosti

Porno star

Biljana Kosmogina

Nazvali su me Sugar Dick. Uglavnom me zovu Dick. Meni je dobro u životu. Za razliku od nekih mojih rođaka koji rade teške teretno-transportne poslove ili se neuspešno bave turizmom, ja imam Bosa koji vodi računa o meni kao i cela njegova ekipa. Dobro me hrane, spavam na toplo i upoznali su me sa Dolly.

Nekada se Bos razbesni i više na mene: "Magarčino prokleta!", ali to je bilo samo u slučaju snimanja sa Debelom Sisi i Modrom Mimi. Ursula je bila fina prema meni i ne bi mi bila toliko odvratna da joj dahu nije smrdeo na kokos. Miris kokosa ne podnosim nikako, a ona se i po telu mazala kokosovim mlekom, pa joj je i kosa smrdela na njega. Gde ste čuli da magarci vole kokos? Razumljivo je da sam imao otpor.

Dolly je nešto posebno. Ona me stvarno voli.

Zaboravio sam svoj život koji je prethodio ovom umetničkom. Strašno mi prijaju sva ta pažnja, počast i poštovanje koju mi ukazuju svojim zadivljenim čutanjem kad Bos vikne: "Action!" Dolly onda počne da me mazi. Češka me iza usiju. Ljubi mi nozdrve. Miriše na detelinu, neodoljivo. Guram joj gubicu pod pazuh. Ližem je. Ona ne koristi one smradove iz Francuske. Široka je i prostrana kao livada na kojoj bih mogao ceo život da provedem. Liči na jedinu sliku slobode i vrhunske estetike prirode koju imam u pamćenju iz prethodnog života. Mislite da magarci nemaju snove? Varate se. Sanjam o nepreglednoj livadi sa obiljem slatke trave, divlje mente, bokvice i deteline luterke i jagorčevine. I maslačak obožavam ali bez cvetova, samo listove. A na toj livadi Dolly i ja. Ja pasem detelinu ona pase mene...

Ona govori slatkim glasom i smerljivi se iskreno: "Sugar Dick, come to me!", a onda približi svoje grudi. Vatreno strižem ušima i lupkam ih dok se one tresu, a ona govori "Ohh, Sugar Dick, do it to me..." i smeje se, dok meni uši ne počnu da gore od trenja. Niko ni ne zna da se magarci najviše pale na uši. Ona mene tako odobrovolji kad mi gura svoje nožne prste u usta, da me to podseća na najsladu šargarepu. Ja joj ližem stopala, a ona sedi na stolici i njišti od smeha. Jedino mi ti reflektori smetaju jer prave strašnu toplotu i biju me u oči, pa moram često da žmirkam kao da me mušice napadaju.

Kada su mi doveli Debelu Sisi nisam znao šta se događa jer sam prvi put stao pred kamere, a ona

se odmah ustremila na moja jaja. Ščepala me kandžama i zarivala ih strašno, a ona ne zna da ja ne volim kad mi neko zariva kandže u jaja. Uplašili su me reflektori i glasovi iz mraka, bilo je prevruće, a ona je skicala kao poljski pacov u vreme parenja, tako da sam ritnuo stalak, srušio kameru, pokidao kablove, ujeo tonca, a Debela Sisi izgazio po nogama. Ona je posle mukala kao krava dok su joj stavljali obloge na modrice. Bos je na nju vikao: "Pijana kurvetinol!", a na mene: "Prokleta magarčino!"

To je bilo dok se nisam prilagodio situaciji i očekivanjima.

A Dolly me voli. Bila je to ljubav na prvi pogled. Ti njeni mirisi i nežno rzanje. Svida mi se više od svih do sada. Nema veze što je žena. Ona se sama namešta. Ne moram ja ništa da se trudim. Ona nigde ne žuri. Lupka me po sapima prijateljski. Češka me po stomaku. Uzjaše me i leži na meni gola. Nema nijednu dlaku na telu, ali meni to ne smeta. A kad stavi kocku šećera među noge... Šta, mislili ste da samo konji vole kocku šećera?

Jeste, jednom sam i batine dobio. Pre Dolly, a posle Debele Sisi. Zbog Modre Mimi. Ona je bila modra zato što je volela da se tuče. Njeni lanci oko vrata, oko članaka i oko struka, bili su hladni i zveckali su. Kad me je korbačem raspalila po leđima, opet sam dipnuo i opet sam srušio stalak sa kamerom. Ali i stalak sa reflektorom. Držala me je za mišku čvrsto i tako ga cimala da sam od bola okrenuo glavu i ujeo je za guzicu. Išla joj je krv, pa su i njoj stavljali obloge, ali ona je bila nekako zadovoljna i stalno se korbačem trljala između nogu. Bos je bio van sebe i vikao je: "Drogirana kurvetinol!", a meni: "Prokleta magarčino!" Ne znam šta je to bankrot, ali i to je vikao i kao da se svima zahvaljuju na tome, ali je posle i zaplakao. Imam ja osećanja i tačno znam kad je nekome teško.

Ali onda sam imao obuku, i sve su mi dali, tako da sam vrlo brzo shvatio šta treba da radim. U stvari shvatio sam da ništa ne treba da radim, nego samo da budem miran dok mi neka cica obrađuje miška. Puštali su mi da gledam neprirodne filmove u mojoj štalici. Veprovi jebu žene. Konji jebu žene. Psi jebu žene. Žene jebu zmije. Aligator jebu ženu. U stvari ne znam koja je tačno to životinja bila. Nismo mi magarci baš toliko glupi. Možemo lako da sliku sa ekранa reprodukujemo u svesti. I budala bi ukapirala da nikome od njih nije bilo loše. Jeste da su te žene tako, malo čudno građene... Ubrzo sam shvatio kakva je to životna šansa.

A onda je opet došla Debela Sisi. Pa je onda došla Ursula. Pa je onda

došla Modra Mimi. Ali nije sve tako jednostavno kao kad gledaš na video tejpua šta drugi rade. Tako je prošla faza adaptacije na moju novu poziciju i krenuli smo sa svakodnevnim angažmanom proizvodnje filmske umetnosti. Shvatio sam da sve žene koje su radile sa mnom imaju slično prezime: Kurvetina ili Kurva, kako ih je oslovljavao Bos sa uvažavanjem.

Onda su počeli da mi daju inekcije. Ja volim inekcije. Jeste da me pecne kao konjska muva po sapima kad ujede, ali posle mi nekako bude lepo.

Sa Dolly mi inekcije nisu potrebne. Ona mene zaista voli. Ja je maxim repom po leđima a ona cvrkuće ko lastavica u gnezdu. Maše svojom bujnom grivom i golica mi nozdrve. Počela je da dolazi kod mene kući i kad ne snimamo. Ali tada nema sve-tlu bujnu grivu, ima kratke tamne čekinje na glavi. Donosi mi kolače sa prah šećerom odozgo. Šećer otrese između nogu pa ga ja ližem. Volim ja kolače, ali više volim kada joj ližem prah šećer između nogu. Tada oko nas nema nikoga i ona ne dira mog miška, kao pred kamerama. Samo uzdiše i šapuće: "Oouuuuh, Sugar Dick! Ouuuuh, Sugar Dick!"

* * *

Zubi su mi već propali od neadekvatne ishrane. Dlaka mi nije više onako sjajna. Ni rep mi više nije pokretan kao nekada. Miško mi se diže isključivo posle inekcije. Osećam stalni umor u nogama. Puštam nekontrolisano gromke gasove iz stomaka, pa onda prekidaju snimanje i Bos opet više na mene: "Prokleta magarčino!"

Već duže vreme ne znam gde je Dolly. Baš mi nedostaje, a ne mogu da ih pitam gde je. Dovode mi neke druge.

Sad mi daju inekciju pre i inekciju posle snimanja. Onu prvu da mi se digne, onu drugu da mi se spusti. Nisam ja glup da ne znam o čemu se radi. Samo sam izgubio apetit i ne prijatu mi više niti rajčice, niti mrkvice, ni zelena salata koju sam ranije obožavao. Umor u kolenima je nesavladiv. Kad odem doma ležim po cijeli dan i izležavam se. Čuo sam od kamerama da patim od depresije. Prestali su da mi puštaju filmove jer kamerman je nesvršeni

psiholog na Zagrebačkom sveučilištu i kaže da se sve nepovoljno odražava na moje psihičko stanje jer imam kruz identiteta. Od njega sam naučio da razumem hrvatski.

Uoči ovogodišnjeg Queer Zagreba raspisan je natječaj za najbolju queer priču. Riječ je o projektu nastalom iz želje za interaktivnim pristupom u promišljanju queera. Ideja je bila otvoriti prostor za najšire definiranje pojma, te je u tekstu natječaja naznačen tek prijevod riječi queer s engleskog. Queer kratka priča postavlja pitanje (homo)seksualnosti rame uz rame s drugim queer pojavama u tranzicijskom društvu u kojem živimo. To su nacionalizam, manjinska problematika općenito, nedostatak tolerancije, xenofobija, šovinizam... Upravo su zato organizatori natječajem obuhvatili i Bosnu i Hercegovine, te Srbiju i Crnu Goru, nastojeći se otvoriti, uspostaviti dijalog na vrlo sličnim jezicima, te prodiskutirati iste probleme.

Sanjam da je po mene došla Dolly i odvela me na našu livadu. Ja pasem nju, ona pase mene i srećni smo do neba, a onda čujem taj neumoljivi glas: "Action!", i drpaju me za jaja i razvlače mi miška, ali tu nema više mirisa deteline i moje Dolly.

Posle su mi puštali filmove koje smo snimili da bi mi osnažili libido, kako je kamerman predložio. Ja tu nisam ni prepoznavao sebe, jer sam bio na inekcijama i ničeg se više nisam sećao. Bio sam sve slabiji, dok nije došao Bos jednog dana i doneo mi lenju pitu od jabuka sa prah šećerom odozgo, koja je podsećala na Dolly. Spominjao je onaj njegov bankrot i ovog puta me nežno, kroz zube oslovio sa "magarčino prokleta", odvukao me do kamiona, pa mi je onda svojom rukom dao injekciju, iako je to ranije uvek radio kamerman-psiholog.

Zelena livada mi je pukla pred očima i toliko se zazelenila da ništa zelenije nisam video do tada. Varate se ako mislite da magarci ne znaju šta je zelena boja. Vi mislite da sam ja sad umro i da sam u raju. Da je taj raj zelena livada i da po njoj kaskam osedlan predivnom Dolly na mojim leđima. Da je ona gola i da joj sise i bedra zanosno poskakuju od mog kaskanja. Ali varate se. Nisam umro.

Zaista sam se probudio na svojoj livadi. I bilo mi je teško. Ali oprobavio sam se. Postepeno. Bos me je iznajmio na samo pola godine. Tad me je privremeno uspavao radi sigurnijeg transporta. Bio sam tek jedan od njegovih, verovatno najuzbudljivijih pokušaja da se približi toj stvari koju nekad zove umetnost, a nekad biznis. Nisam siguran šta je od toga važnije, jer je obe reči sa istim žarom dovikivao tim devojkama hiljadu puta. I budala bi zapamtila. Dobar je on čovek. Ali ja sam bolji magarac nego što je on čovek. Meni je moja livada dovoljna. □

Biljana Kosmogina je spisateljica i aktivistica iz Beograda. Objavila je mnogo proznih radova u časopisima, a nedavno dovršila i zbirku erotskih tekstova *Karousel seksa* (Seksualna vrteška). □

podrivanje normativnosti

Lale Taraleja u ralje ot život

**Stibor Uzelac
Schwendemann**

Vidiš drugar, preseljalo nas ni sam ne znam kolko puta. Moja Petkana, meni se mi čini, obolela na maniju na gorenje, od silno selenje. Mi smo ti Ciganji samo za zajebanciju. Svaki, bre, diže patku na sirotinju. Čeralo nas iz Babini Guzovi kod Zaplanje u Suvi Dol kot Smederevo. Iz Niš u Beograd... A Mida Mokranjac, znaš čoveka, onaj što mu operisali kataraktu i stavili sočiva sedamnaest, e taj Mida, kaže da smo mi najstariji evropski narod poreklom iz Indiju. Etiga. Da se mene pitalo, nismo odatle iz Indiju ni trebali dolaziti u Srbiju. Kad si, bre, malo bolje pogledaš, nema si veći govna od nas Srbi. Mlogo se karamo među sebe. Da ti pričam po red. Jedno jutro srpkam si ja kave sa zakonitu ženu Petkanu. Petkana besna na sabajle, samo me skrozira sa pogled. A na dvor kiša rasipuje... Kad, ete ga Mida. Da me jebava uz kave. Naliči da ga upravo pustilo sa intenzivnu negu. Mokar ko kuće. Smrznut ko cvekla. Obučen ko razmešten krevet. Petkana ga meri na način mačor mačora u vreme parenje. Zaškragna na mene: "Ako ga puštiš u kuću, potrovat će vas sa meze." Mida pijan. Kamila bi mu pozavidela. Bazdi na domaću mučenicu. Seda na sećiju. Zgurio se. Isto prase pečeno u pleh. Petkana ga fiksira, ko da je već sve po kući poklo. Zgrabi kofu sa vodu i pljusnu Midu ko lubenicu, da ga osveži. On smrdi na pokisli šarplaninac i daje mi na mene znak da mu dam rasol. Navalni na rasol gore no žedan vo na pojilo, a ja ga vikam dosta bre, će da crkneš. Jer znajem da i od rasol i od mleko surutka mož da se crkne. Kad prekaraš na pijenje. Petkana ga zajebava na bezbednu daljinu: "Samo ti lokaj đanariku

Žiri, čiji su članovi bili Boris Dežulović, Rujana Jeger i Vladimir Arsenijević, između 344 pristigla rada odabrat će tridesetak priča koje će biti uvrštene u zbirku queer kratkih priča, čije se objavljuvanje predviđa za sljedeću jesen. Tijekom Queer Zagreb festivala predstavljeni su radovi koji su dobili prve tri nagrade žirija. Ovdje objavljujemo dvije priče koje dijele prvu nagradu: *Pornostar Biljane Kosmogine i Lale Taraleja u raljama ot život* Stribora Uzelca Schwendemanna. Potonji autor potpisuje i drugonagrađenu priču *Baurk Hilmo iz Odžaka u raljama života*, dok je treća nagrada pripala Yeleni Remetin za priču *It's a heartache*.
■

sa Tomu Murđu." Pogledam si na moju rusku "Munju". Sedam časova. Još malo pa stiže oni što prodava bureci... Mida si sedi na dupe. Glava mu liči na tegla od filadendrona. Kosa mu se ulepila, pa mu samo uši strše, ko kad na "Moskvić" otvoriš oba vrata. Prvo što zbori beše: "Daču gi nema iz Moskvu." A Daču kad samo spomeneš na Petkanu, ona zasikće ko zmija piton što ju dovodu na vašar u Bubanj Potok za Preobraženje. Ma, šta jes, jes. Dača jes govno, ali ima i nešto od čovek u njega. Radio je u Zaplanje u fabriku držalje za motičice i sekirčići, sa mene i Danče Ćumurdžija. Išli mi iz selo Babina Guzica autobusom na poso. Natrpamo se u autobus. Stoka, stoka. Svi se guradu da si sednu do prozor. Prle šofer namerno nagari, stra da te uvati. Plombe, bre, ispadaju. Ja kobajagi spim, da ne gledam kako će svi izgine... U fabriku Dača se upoznava sa ženu Andu i onda se razboli. Jedva ga lekari spasili od smrta. Svi govoru da obolio na sidu. A moja Petkana, blesava, mislila da se sidu dobiva ot svastiku. Jer, Dača živeo javno i sa ženu Andu i sa svastiku Gordana. A decu poštено priznava i na ženu i na svastiku. Šmeker bio Dača. Andu bila, ne žena, nego regal, bre, cepelin. Kad skine aljinu misliš neko zaboravio cirkuski šator. Ne može da prođe kroz dvokrilna vrata, a da se ne očeše. Šta da ti zborim, kada je pop vidi u petak, odma si ide na ispoved, ko da se omrsio. A Gordana. Senka. Goli kos' i koža. Kad sedne u fotelji, u dnevni boravak, sa ono šiljato dupe podere mebl... Al' jebiga, Dača čim je zapazi ubrzano diha. Više voleo karabudi portabl ženske... Posle se ispostavilo, da su na Daču lekari onomad zamenili krv sa nekog Turčina dupedavca, za kojeg sumnjali da ima sidu. Dača se preokino ot sekiraciju. Baja protiv vampiri i karakonduli. U crkvu više ne ulazi sa ruke na dupe, nego se krsti duboko do

muda. Još od dečije igralište kot stočnu pijacu. Čita Jevangelje i propoveda, da posle potop dolazi propas' od živu vatru. Slavu svetog Trifuna Zarezoje beleži sedam

dana... Časna reč. Na grob mi se poseri, ako lažem. Ugaso čovek načisto. I onda mu jedan dan lekari rekli da je zdrav. Iskino se ot smejanje. Bijo presto jesti, sada večeruje po šest sarme veličina dečija glava, napravljene u plastične vangle. Popije osam pive. Čokanje nateza po vas dan. U kafanu se uzveri od jedenje i pijenje. Jede čaše i tanjiri, razbiva flaše o glavu i sa zubi otvara pivo za celu birtiju. Feferoni gi guta ko trešnje. Podrigava i prdi naglas sa ponosni izraz na lice, biva jedino žensko u kavanče, pevaljku Micu, poziva na parenje. Znaješ, bre, pevaljku Micu. Onu sa labrte ko prepumpane gume ot bicikl. Jes, jes, jedan karmin, jedno mazanje. Vidiš da znaješ. Nateruje nju Dača da se kači na astal, udara daire i dreći ko da je magare cepa "Niška Banja topla voda, za Ciganji živa zgoda". Drži je na stol dok ga patka oče. A mi zajedno sa njega padamo na patos. Jedemo srču ot staklo, a neki Švabe, koji se tu zatekli, sa kameru snimaju najstariji evropski narod poreklom iz Indiju. Jebem ti lebarnik. Majku mu kuj laga... Onda si na Midu protera rasol i otide si u nužnik. Srao više ot pol časa. Vrta se iz nužnik i nikog ne poznavala. Kaže: "Pratu me, oća da uapsu". I otide si. Na sred avlja si stane i piša sa levu ruku, a sa desnu pridržava jaja. Gelipter. Šta li je radio pol časa u kloset, ciganjsku mu majku jebem. Deca glede. Petkana prestala da uvija tegle u čebiči, da joj ne cikne ajvar, i sikće: "Dajder mi to satarče, će ga usitnim ko šargarepu. Lično će ga obesim. Begaj si stoko na dom kod Snežanu karkondušu, pa si tamo zapišavaj sokaci. Nije ti, bre, ovo haustor preko puta stočna pijaca". Posle toga pokušala ona i sa mene tvrdu zajebanciju, a ja samo zapretim: "Nemoj sa mene da se kurcaš, Petkana." I otidem si ot kuću. Reko, mlogo je, bre, nekulturna ova čerga na Bežanijsku Kosu. Odlučim. Preseljavamo u Zagreb, na Kozari Bok, kot kum Danče Ćumurdžija što pravi gavriločeve salame ot ciganjski kučići i fata ribe sa šerpe u ciglarske rupe. Kosara mu, pa, znaje trista trave i to sa latinski nazivi, a za tablicu na množenje nikad čula. Krećemo sutra sa prvi petlovi. Tamo će promenim papiri u opštinu i počnem nov život. Jedino me jebe što mi u ličnu piše da sam rođen u Babinu Guzicu kot Zaplanje. I što govoru da u Zagreb nateruju

asfalt po ciganjski sokaci... I da znaješ, tu sam se mlogo zajebao. Papiri sam plateo. Ime promenio ot Lale Taraleja u Anto Đugum. Kućerak sredeo. Sve. Televizor ekran 72 santimetra bio toliki da smo decu izlegali na dvor i programi gledali kroz dva vrata. Da oči ne kvarimo. Kasetofon aiva, struja, česma na dvor, auto Lada bez registraciju, toster, gedore, ekspres lonac... Auto nam odneli na dan kad su kupili krupno smeće. Al' sve ostalo lepo. Samo Petkana kuka li kuka: "Ne mož to ovako dugo. Predobro je." I pazi sad. Jednu noć kuća neko na prozorče. Moj krevet do to prozorče. Pogledam. Kum Danče Ćumurdžija. Izbečio oči ko šefle za supa. Vika: "Begajte, ciganjske kuće gore na Kozari bok." Petkana zanemela ko' da je umrela. "Kako, bre, kuće?" "Bacivaju zapalite flaše kroz penđeri, bensišto su Srbi na nji pucali u Slavoniju", dreći se Danče ko kormilar na osmerac...

Sutradan ja sa Petkanu i sve decom forsiram granicu kroz kukuruzi kot Breganu. Jebes ga. Evo već osam godine živimo u motel za izbeglice u Sasvagent u Holandiju. Ovi Holandezeri, bre, mlogo glup narod. Ulazim im ja sa decu, a deca već odrasla, u trajvan u Amsterdam i kazujem: "Bosnije, bosnije fluftelinge". I dok on drpa po džepovi, traži sitno - ja i deca za budelar. Eve ti, kad ti je žao na izbeglice da pomogneš ko čovek. I begaj. Mene da me uvatut? Nema šansa. A i ako uvatut će da pustu. E, zaboravi da ti zborim za onaj Prle šofer, što nas iz Babinu Guzicu vozio sa autobus u fabrici u Zaplanje. Fabrika propala i osto bez poso pa si otide u Beograd i sa Dačinu debelu Andu prodava rumunjski gaće, kineski časovnici na baterije i tigrova mas za kad ti sevaju krsta. Raspičkala ih na radno mesto američka raketla gore na Bežanijsku Kosu. Gadalo trafo stanicu, a sjebalo Ciganji. Jebem te živote...

Ajd žurim, čeka me Petkana na pijacu Vaterlo. A ti se čuvaj ot ovi naši. Svi, bre, gola stoka. Iz belu kavu mleko da ti ukradu. Pazi si na sebe se! ■

Stribor Uzelac Schwendemann je novinar i publicist iz Slavonskog Broda. Objavio knjigu *Rodna gruda: prilozi za poznavanje kvalitete života u hrvatskoj provinciji krajem dvadesetog stoljeća*. ■

NAŠA SLOBODA
VELIKA JE ONOLIKO
KOLIKO SMO SPREMNI
SUDJELOVATI
U JAVNOJ RIJEČI.

**Posebna izvedba Boalova teatra
(kazališta koje građani priređuju za građane)
posvećena obljetnici B.a.b.a. & uopće
aktivnostima nevladinog sektora**

u pripremi

STUDENTICA CENTRA ZA ŽENSKE STUDIJE

održat će se **22. svibnja 2004.** godine
u 12 sati (PODNE)
u maloj dvorani ZeKaeM-a

**Dodite pogledati nekoliko kazališnih prizora
sročenih prema osobnim iskustvima socijalne
nepravde.**

**Ulaz slobodan,
a i besplatan.**

glazba

Ispreplitanje kolektivnog i individualnog

Trpimir Matasović

Najveće pohvale u čitavom projektu treba uputiti HNK-ovu orkestru, koji je pod izvanrednim vodstvom Klausa Arpa uspio u potpunosti odgovoriti visokim zahtjevima složenih Ravelovih partitura

Večer Mauricea Ravela, Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb, 24. travnja 2004.

Nakon što je nekoliko prethodnih velikih projekata, poput nedavnog Verdijevog *Don Carlosa*, poprilično ispraznilo proračun zagrebačkog HNK, nužnom se pokazala racionalizacija troškova, zbog koje su u pitanje dovedene i isprva predviđene premijere

baletnog *Eugenija Onjeginu* i Šulekove opere *Koriolan*. Iznenadna štedljivost odrazila se tako i na najnoviju HNK-ovu premijeru, *Večer Mauricea Ravela*. Od gostiju su tako angažirani tek dirigent Klaus Arp i koreograf Peter Breuer, dok su sve ostalo iznijele domaće snage.

Temeljito i razigrano čitanje

Prvi dio *Večeri Mauricea Ravela* zauzela je lirska fantazija *Dijete i čarolije*. U temeljitoru i razigranom redateljskom čitanju Dore Ruždjak-Podolski ova je opera u jednom činu predstavljena prvenstveno kao djelo naminjeno najmlađoj publici, bez mogućih, ali ne i nužnih poniranja u dublje psihoanalitičke

razine. Šarolikosti predstave pridonijeli su uvijek pouzdana scenografija Ive Knezovića, te nadasve živahni i maštoviti kostimi Barbare Bourek. Ekipu odreda mladih, ali kvalitetnih solista predvodila je izvanredna sopranistica Valentina Fijačko u naslovnoj ulozi, a u nizu bajkovitih prizora, poput dueta Šalice i Čajnika, ili Crne i Bijele Mačke, do punog su izražaja došli glumački i pjevački kapaciteti i svih drugih sudionika. Jedini primjedbu treba uputiti na nedovoljno jasnou dikciju hrvatskog prijevoda, u čemu je posve razgovijetna bila i opet tek Valentina Fijačko.

Najveće pak pohvale u čitavom projektu treba uputiti HNK-ovu orkestru, koji je pod izvanrednim vodstvom Klausa Arpa uspio u potpunosti odgovoriti visokim zahtjevima složenih Ravelovih partitura. Pritom je bez problema predstavljena ne samo opera nego i tri autentička djela iz druge polovice večeri – *La Valse*, *Pavane za preminulu infantkinju* i *Bolero*.

Suptilna adoracija i senzualna igra

U svim je tim skladbama čitav ansambl Baleta HNK još jednom potvrdio svoju visoku kvalitetu, a jedina relativno slabija točka drugog dijela večeri bila je koreografija Dinka Bogdanića za *La Valse*. Pokušaj udaljavanja od koreografskog stila *bijelog baleta* pritom je tek djelomično uspio, i to bez jasnije dramaturške koncepcije, u kojoj se nije iskoristilo u partituri jasno naznačenu ideju postupnog rasapa bečkog valcera. Bogdanić se, međutim, višestruko iskupio svojom koreografijom *Pavane za preminulu infantkinju*, u kojoj se četrnaest muških plesača prepusta suptilnoj adoraciji Infantkinje, koju je očekivano maestralno kreirala prvakinja Baleta Irena Pasarić.

Klimaks večeri predstavlja *Bolero* u koreografiji Petera

Breuera. Oslobodivši pozornicu bilo kakvih suvišnih elemenata, on čitavu scenu prepusta skupini od deset parova. Dosljedno slijedeći gradaciju Ravelove partiture, iz isprva kompaktnog kolektiva postupno se izdvajaju pojedinačni solisti i parovi. U nadasve senzualnoj, pa i erotičnoj igri isprepliću se kolektivno i individualno i propituju odnosi među sudionicima, u svim kombinacijama muško-ženskih, ali i istospolnih parova.

I kada se sve zajedno zbroji i oduzme, *Večer Mauricea Ravela* jasno je pokazala da se "stezanje kaiša" uopće ne mora negativno odraziti na kvalitetu predstave. Što bi, u krajnjoj liniji, mogla biti i dobra pouka intendantu Mladenu Tarbuku na koji će način ubuduće raspolažati proračunskim i sponzorskim sredstvima. ■

(Raz)otkrivene glazbe

Trpimir Matasović

Izbavljajući skladatelje iz jedne zamke odmah se uletjelo u drugu – nakon što su njihovi opusi izvučeni iz prethodnih ladica (*nacionalnog stila* u slučaju Berse i Lhotke, odnosno *impresionizma* kod Kunca), odmah im je pripremljen novi okvir, ovaj put glazbene moderne

Koncert Otkrića hrvatske glazbe, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 29. travnja 2004.

Za potrebe ciklusa koncevata *Discoveries* Europske radijske unije Redakcija ozbiljne glazbe Hrvatskog radija i Glazbena proizvodnja Hrvatske televizije organizirale su 29. travnja koncert Simfonijskog orkestra HRT-a pod nazivom *Otkrića hrvatske glazbe*, na kojem su predstavljena neka manje poznata djela Blagoja Berse, Božidara Kunca i

Frana Lhotke. Usprkos, barem na prvi pogled, nadasve pohvalnom aspektu (raz)otkrivanja nepoznаницa nacionalne glazbene baštine, ipak valja otvoriti nekoliko tek naizgled banalnih pitanja: tko, što, kako i zašto otkriva?

Prokrustove postelje

Pogledamo li program HRT-ovih otkrića, ustanovit ćemo da na njemu nalazimo djela skladatelja koji nam se čine već dobro poznatima: Blagoja Berse, Božidara Kunca i Frana Lhotke. No, ako su nam imena poznata, ne znači da isto vrijedi i za opuse tih skladatelja. U tom smislu, izvedbe Bersine *Dramatske uvertire*, *Idile* i *Capriccia-Scherza*, Kuncova *Triptihona za violončelo i orkestar* i Lhotkinih *Freski* uistinu jesu otkrića, čak i u slučaju Berse, čija se djela redovito ističu u muzikološkoj literaturi, dok je početak *Idile* već godinama jedan od prepoznatljivih zvukovnih zaštitnih znakova Hrvatskog radija.

Vratimo li se na u uvodu otvorena pitanja, lako ćemo otkriti tko je i zašto posegnuo za ovim otkrićima – vanjski povod ovog koncerta vrlo je jasan. No, s druge strane, znakovito je da je takav program teško ili nemoguće naći u standardnim pretplatničkim koncertima bilo kojeg našeg ansambla. Drugi dio odgovora na pitanje zašto se

izvodio upravo ovakav program valja potražiti u izboru predstavljenih djela. Čini se da je namjera priredivača bila uzdrmati uvriježene predodžbe o trojici izabranih skladatelja, temeljene kako na nedovoljnom i krajnje selektivnom poznавanju njihova opusa, tako i na iz toga proizašlom često nasilnom naguravanju u različite stilске, ideološke i druge ladice. No, pritom se, izbavljajući skladatelje iz jedne zamke odmah uletjelo u drugu – nakon što su njihovi opusi izvučeni iz prethodnih ladica (*nacionalnog stila* u slučaju Berse i Lhotke, odnosno *impresionizma* kod Kunca), odmah im je pripremljen novi okvir, ovaj put glazbene moderne. Doduše, u toj se ladici djela ovih skladatelja mogu osjećati komotnije nego u onima prethodnima, no, još je uvjek riječ o zamjeni jedne Prokrustove postelje drugom, u ovom slučaju dviju preuskih jednom preširokom.

Zakašnjela moderna

Tako Eva Sedak u svom eseju *Pluralizam modernističkog stajisa*, objavljenom u programskoj knjižici ovog koncerta, krećući se po skliskom terenu teorije glazbene moderne, u kojoj je zajedničke stilске poveznice na skladateljsko-tehničkoj razini još problematičnije utvrđiti od onih na razinama izvenglasbenih impulsa, pokušava svesti Bersu, Kunca i Lhotku na jedan zajednički nazivnik. U tome se, doduše, i uspjelo, pri čemu je, međutim, zanemaren čitav niz aspekata predstavljenih skladbi koji se možda nisu uklapali u unaprijed postavljenu tezu. Primjerice, posve legitimno isticati "predimenzionirani pro-

log i epilog" Bersine *Dramatske uvertire*, "mahlerovski razvedene horizontale" *Idile* ili "montažne sučeljenosti groteskno nesrodne motivičke grade" *Capriccia-Scherza*. No, takve postupke (koji, doduše, jesu i modernistički) nalazimo u određenim oblicima već i u Beethovenovu simfonizmu, dok je autorica teksta istovremeno prešutjela posve razvidne utjecaje Čajkovskog (posebice *Patetične simfonije*) na Bersinu nedovršenu simfoniju.

Kuncova se, a posebice Lhotkina skladba u modernistički okvir uklapaju nešto bezbolnije, ali i, što nije nevažno – zakajnjelo. Ironija je, i to manje eseja Eve Sedak, a više povijesti hrvatske glazbe, da su Lhotkine *Freske*, djelo koje pokazuje najviše modernističkih elemenata unutar predstavljenih *otkrića*, skladane 1957. godine – u vrijeme kada je moderna već odavno prestala biti mainstream europske glazbe, i tek od desetljeća uoči okvirnog početka postmoderne.

Neujednačene interpretacije

Apstrahiramo li sad daljnje rasprave o pripadnosti Berse, Kunca i Lhotke ovom ili onom stilu, ostaje nam glazba sâma. U slučaju triju stavaka nedovršene Bersine simfonije, riječ je nedvojbeno o remek-djelima hrvatske glazbe, pri čemu je dojam "drastične nedovršenosti" *Capriccia-Scherza* više odraz nezaokruženosti zamisljenog cikličkog djela, nego samog stavka, koji bi svoj puni smisao dobio tek u takvoj većoj cjelini. Kuncov *Triptihon* također je pravo otkriće, djelo koje formu,

koja kao da je proizašla iz neke komorne miniature, obogaćuje nadasve rafiniranom instrumentacijom (posebice u srednjem *Nokturnu*) i (u završnom *Rondinu*) diskretnim pseudofolklornim elementima.

Naposljeku, tu su i Lhotkine *Freske*, skladba koja još jednom svog skladatelja otkriva kao majstora orkestracije. Nažalost, formalni je okvir vrlo nestabilan, te stoga ne čudi što su ranije izvedbe ovog djela (pričično opravданo) bile bitno kraćene. K tome, čini se da autor *Đavla u selu* nije mogao pobjeći od baletne glazbe – kroz čitave se *Freske* provlače odsjaci objedinjeni konstantnom ritamskom pulsacijom, koja kao da glazbenim pokretom želi potaknuti i onaj tjelesni.

Nažalost, kao i toliko puta kada se izvodi hrvatska glazba, izvođači nisu unijeli dovoljno truda u interpretaciju ovih *otkrića*. Simfonijski orkestar HRT-a ponegdje je bio vrlo neujednačen. Dirigent Mladen Tarbuk (začudno za intendanta jednog kazališta) nije uspio istaknuti teatralnu gestičnost Bersine glazbe, ali mu je zato interpretacija Lhotkinih *Freski* daleko bolje pošla za rukom, vjerojatno i zbog određenih dodirnih točaka s Tarbukovom skladateljskom estetikom. Jedina uistinu svjetla točka koncerta bio je solistički doprinos violončelistice Monike Leskovar u Kuncovu *Triptihonu*. No, to još nije bilo dovoljno da ublaži gorak okus što ga ostavlja mačehinski odnos naše sredine prema vlastitoj baštini, koju se gotovo redovito predstavlja ili *ad hoc* ili tek reda radi. ■

Zvuci neodredivih svojstava

Luka Bekavac

Iako ga je još najlakše svesti na minimalistički nazivnik (ali različit od prostituiranoga *clicks and cuts* iskustva), Vainiov postdigitalni pejzaž ponajviše crpi snagu iz načina artikulacije provizornih i fluidnih cjelina, a ne iz diskretnih elemenata

Mika Vainio: *In the Land of the Blind One-Eyed is King* (Touch, 2003.); *Current 93: Hypnagogue* (Durtron, 2003.); *Cosmos: Tears* (Erstwhile, 2002.)

Jako se već petnaestak godina bavi glazbom, sound-artom, performanceom i nakladništvom, a surađivaо je s imenima poput Christiana Fennesza i Björk, Mika Vainio najpoznatiji je kao polovica dueta Pan Sonic. Njegov je solo-rad, međutim, prilično hermetičan: dok su u Pan Soniku jasne ritmičke *glitch*-strukture bile čvrst postament laboratorijski čistim tonovima i igrama auditivnom percepcijom, album *In the Land of the Blind One-Eyed is King* odbacuje ritmičku organizaciju, te se upušta u zvučnu potragu bez strogih žanrovskeograda.

Poseo kategorizacije i opisivanja (ili otpisivanja) tog albuma nije težak: teže je rješiti problem primjerene komunikacije s njim. Možemo razvrstati kompozicije prema nekoliko različitih kriterija, ali ovdje nam takva križaljka neće pomoći: reći ćemo samo da je riječ o prostoru između vrlo oštih i čistih digitalnih zvukova i hrapavijih analognih zapisa, ponegdje bliskih *drone*-žanru. Iako ga je još najlakše svesti na minimalistički nazivnik (ali različit od prostituiranoga *clicks and cuts* iskustva), Vainiov postdigitalni pejzaž ponajviše crpi snagu iz načina artikulacije provizornih i fluidnih cjelina, a ne iz diskretnih elemenata. Upravo zato nije moguće pronaći koherentnu slušateljsku perspektivu, iz koje bi se album mogao sagledati u potpunosti. Zvuci neodredivih svojstava pretapaju se bez oštih rezova, te stvaraju iluziju sumornoga, gotovo sablasnog ambijenta; zato Vainio mami slušatelja na vrstu čitanja koje razumi-jeva glazbu kao posredovanje, prozor u "drugo". Međutim, njegov se album sastoji gotovo isključivo od "mjesta neodrednosti" pa, nakon što pota-

kne na nagon za učitavanjem i dopusti provizornu uspostavu referencijskog okvira, Vainio redovito sabotira stvorenu "sliku" nekim neočekivanim zvučnim zaokretom.

Riječ je, dakle, o albumu koji zazire od deskriptivne ambijentalnosti, ali je manje zanimljiv po svojem sadržaju nego po problemima na koje upozorava. Elektronička glazba tog profila nije, jasno, "primjenjiva" u klubovima, ali se ne može svesti ni na recepcionske automatizme, od kojih pate ekstremni noise i njegov *microwave* negativ: ona uvjetuje pozorno slušanje kao jedini model konzumacije. Pri takvu slušanju tjeskobni ambijent postaje zanimljiva nuspojava, a njegova odlučujuća kvaliteta ostaje to što ne upozorava na "čisti zvuk" od kojega je krojen eksplisitnom autoreferencijalnošću, tipičnom za *glitch*-poetike, nego stalnim i upornim odvraćanjem slušateljeva fokusa na svoju marginu. Glazba neprestano izmiče konceptualnom uokvirenju i integraciji u koherentnu cjelinu, a slušateljski pokušaji da se uspostavi takva cjelina podsjećaju na igru s autorom; zvuk se dosljedno ocrtava samo u obrisima onoga što nije, pa se bezobličnost kompozicija u kojima je uhvaćen, kao i naslov albuma, doimaju poput Vainiova inteligentna, pakosna miga.

Stilska meandriranja

Za opis svih stilskih meandriranja projekta Current 93 bila bi potrebna cijela knjiga. David Michael Bunting je, pod brojnim pseudonimima i s još brojnijim suradnicima, tijekom dvaju desetljeća prešao put od tjeskobnih "postindustrijskih" montaža do interakcije s britanskim folk-nasljedjem. Njihovi su najlepši albumi pronašli svoj oblik prepletanjem sablasnih zvučnih izobličenja i melankoličnih akustičnih balada, a novija izdanja potvrđuju ponovno razdvajanje planova akustične glazbe i studijskih manipulacija: radikalno različiti stilski tokovi koegzistiraju u dva odvojena niza izdanja.

Mini-album *Hypnagogue* osmislen je kao zatvoren "program", zapravo kao kontinuirani recital knjige poezije uz koju je objavljen. Na njemu, srećom, nema nezgrapnoga priopovijedanja u pop-pjesmi ili čitanja teksta uz svijetu ambijentalnu pozadinu. Poput ranijih "tradicionalističkih" albuma Current 93, koji su stvarali identitet redukcijom instrumentarija, *Hypnagogue* duguje homogenost pijanistici Maji Elliott, čija se rješenja razlikuju od prepoznatljivih gitarističkih minijatura Michaela Cashmorea. Glazba slijedi

impresionistički imperativ skrivanja kompozicijskih šavova, pa pri prvom slušanju zvuči improvizacijski. Međutim, precizna prepletanja s tekstrom, uz "naglaske" na ključnim mjestima, jasno pokazuju dobro promišljen krov, koji nelinearne do-kida repetitivnu formu pop-pjesme. Tako je konzervativna struktura albuma, utemeljena na dominaciji vokala i njegove "ispovijedi" nad "ilustrativnom" glazbenom pozadinom, prevladana prepletanjem naracije s glazbom kroz krhke strukturalne podudarnosti.

Tekst *Hypnagogue* melankolično skicira gotovo beznačajne pojedinosti privatnog svijeta, te prodor apokaliptičnih motiva među njih. Strategija suprotstavljanja "velikoga" i "maloga", usmjerena prema suptilnom ocrtavanju krovne teme smrti, gubitka i prolaznosti, opsesivno je provedena kroz cijeli rad Current 93, a povezivanje "velikih tema" s kontekstom svakodnevice izvedene u gotovo apstraktu općenitost, rezultira svojevrsnim "povišenim realizmom". U njemu ta svakodnevica poprima ponekad enigmatičan, ponekad potresan naboј. Ton izlaganja, tipičan za Current 93, mnogima će zazvučati prenaglašeno, možda i do granice komičnoga. No, u tom je projektu ograda dvostrukoga koda i ironizacije već u početku bila svjesno odbaćena, a "patetična" stilizacija provedena uz svijest o njezinoj bolnoj diskrepanciji s neesencijalističkim "duhom vremena".

Stoga je *Hypnagogue* smrtno ozbiljan trag duge kristalizacije krajnje hermetične poetike, artikulirane toliko da joj za zadi-vljujuće semantičke bravure više nije potrebno eksplisitno intertekstualno žongliranje. Najlepše od svega jest to što on stoji na kraju niza od

nekoliko desetaka uglavnom izvrsnih izdanja, a njegov je podnaslov, "A Dream Prologue", navodno ozbiljan. Istodobno, cijeli je album samo "uvertira" za veći rad koji će biti objavljen ove godine.

Manipulacije čistim šumovima

Publika redovito pristupa suvremenoj japanskoj elektronici spremna na krajnosti, bilo da je riječ o ekstremima buke ili minimalizma. Duet Cosmos tu neće mnogo promijeniti: u Japanu se žanr kojem pripadaju naziva onkyo, a od zapadnog se glica ha razlikuje odbacivanjem ili tek provizornim rješavanjem kompozicijskih struktura, a osnovni fokus ostaje na teksturama zvuka. Dakle, dok u europskoj elektronici prevladava integracija eksperimenata i plesnih formata, u Japanu ključnu ulogu još ima minimalistički radikalizam.

Instrumentalna polovica Cosmosa Sachiko Matsubara surađivala je s mnogim glazbenicima, među kojima su onkyo-guru Yoshihide Otomo, pijanist John Tilbury i australski elektroakustičar Philip Samartzis. Osnovna posebnost njezina izraza jest izbor instrumenta i metode rada. Naime, koristi se gotovo isključivo memory-free samplerom, i tako svoju glazbu svodi na manipulacije čistim šumovima i sinus-valovima.

No, dok nešto slično rade i drugi *glitch*-umjetnici, nju krasiti zastrašujuća dosljednost u izboru zvukova kojima se služi, pa su rezultati pravi testovi izdržljivosti za slušatelja: njihova je gotovo bestjelesna lakoća kompenzirana izrazito prodornim frekvencijama od kojih se sastoje.

Druga polovica Cosmosa Ami Yoshida najbizarnija je pridošlica u svijet japanskog ultraminimalizma. Nakon Otomovih eksperimenata s DJ-ingom bez ploča ili Ichirakuovih perkusionističkih koncerata bez udaraljki, teško je zamisliti da nas nešto još može iznenaditi. No, Yoshidin je instrument – glas: a njezin solo-album *Tiger Thrush* ne nudi kompozicije nego katalog zvukova koje trenutačno može priзвesti svojim neprocesiranim "instrumentom".

Matsubara i Yoshida nastupaju kao Cosmos od 1998.; no, tek su albumom *Tears* i lanjskom nagradom na festivalu Ars Electronica postigle status svojevrsnih zvijezda eksperimentalne scene. Koliko god kombinacija glasa i elektronike podrazumijeva položaje prvoga plana i pozadine, na tom albumu, snimljenom uživo, takva podjelaapsolutno ne funkcioniра: i glas i sampler zvuče kao pukotine u tišini, ne nadopunjavaju se logikom funkcionalnog prepletanja u službi dramaturgije glazbe, nego na sinkroniji – u zadi-vljujućoj krhkosti registara u kojima se kreću. Sve to ostavlja dojam vrhunske preciznosti, ali i sterilne ljepote koja u sebi ima i nečega senzualnog, makar bila riječ o sadomazohističkom užitku. *Tears* je zato album suprotnosti: ujedno gotovo aformalan u svojoj improvizijskoj dimenziji, a opet nevjerojatno restriktivan i strogi; jedan od najtiših i najsamozatajnijih, a ujedno i najekstremnijih i najteže slušljivih albuma elektroničke glazbe posljednjih godina. Kad bi remek-djela još mogla postojati, to bi bilo remek-djelo redukcije: pročišćenja koje za sobom ne ostavlja gotovo nikakav talog. □

Teatar u talogu cyber-kavica

Nataša Govedić

Pod konformističkom anonimnošću ovih web stranica ne mislim na korisnike portala, koji se uglavnom potpisuju, nego upravo na autore tekstova tipa *Shame on You, S.Š.*, gdje se inicijali odnose na polemiku "portala" (!?) s precizno imenovanim Slobodanom Šnajderom, dakle mislim na tekstove koji nešto evaluiraju te uopće imaju pretenziju prosudbe, ali autori nemaju petlje pod svoj tekst potpisati vlastito ime

Uz rad prvog hrvatskog web-portala posvećenog kazalištu, www.teatar.hr

Internet je neupitno inkluzivna, ali ne nužno i demokratska forma: svatko tko ima "malo" novaca (cca. 500 eura godišnje) može na njoj objaviti što god želi: od ustaških budnica do trgovine djecom, od znanstvenih baza podataka do kupoprodajnih transakcija, od on-line dnevnika i diskusijskih grupa do on-line izložbi, filmova, igara, interaktivne nastave, od trgovine ljudskim organima do ponude falsificiranja osobnih dokumenata itd. Drugim riječima, Internet je informacijski neomeđeno, ali samim time i nekritičko polje značenja i podataka, za čiju su navigaciju u prvom redu potrebne različite selekcijske i redukcione vještine. U suprotnom bismo bili skloni povjerovati kako je Elvis Presley još živ, George Bush borac za ljudska prava ili pak da je jedino što zanima "prosječnog primatelja" spamova (bez obzira na spol) veličina penisa ili pak načini postizanja što trajnije erekcije, to jest viagra po jeftinijim cijenama. Većini korisnika Interneta, čak i onima koje jamačno ne sanjaju o višednevno čvrstim i gigantskim falusima, jasno je da informacije koje susrećemo i na samom World Wide Webu i u vlastitu poštanskom sandučiću virtualiteta treba uzeti s velikim oprezom i nužnom provjerom, katkad i sa smislom za humor ili sa zamašitim strpljenjem, ma koliko one bile (ne)uvjerljivo prezentirane. Utoliko mi se činilo intrigantnim kritički pogledati na koji je način, na zasad jedinom hrvatskom kazališnom portalu, predstavljena "stvarnost" ove struke.

Portal, androidni anonimus

Portal www.teatar.hr navodno je pod uredišćem vodstvom Nore Rumboldt, za koju se može doznati ako je ugost TV-emisija tipa *Pola ure kulture*, ali ne i na osnovi samopredstavljanja na stranicama portala koji uređuje (po svemu što sam uspjela doznati novinarskim propitivanjem, Nore Rumboldt je

poznatija po političko-marketiškom, a ne užekazališnom djelovanju). Portal je u cjelini obilježen upravo manjkom imena i prezimena kreatora pojedinih komentara i osvrta, kao i punih imena uredišćkog tima, samim time i manjkom osobne odgovornosti za iznesene sudove. Pod konformističkom anonimnošću ovih web stranica ne mislim na korisnike portala, koji se uglavnom potpisuju (a među stalnim spisateljskim aktivistima prednjače Vitorija Lončar i Tomislav Čadež), nego upravo na autore tekstova tipa *Shame on You, S.Š.*, gdje se inicijali odnose na polemiku "portala" (!?) s precizno imenovanim Slobodanom Šnajderom, dakle mislim na tekstove koji nešto evaluiraju te uopće imaju pretenziju prosudbe, ali autori nemaju petlje pod svoj tekst potpisati vlastito ime. S druge strane, fascinantno je na koji se način isti "portal" (jer očito je riječ o androidnom mehanizmu sa spisateljskim rezultatima) koristi *tudim* tekstovima, primjerice kritičkim. Još specifičnije, mojim tekstovima, posebno onima objavljenima u *Novom listu*. Portal si, još uvijek kao "anonimno živo biće", konkretno dopušta "prevesti" moje kritike (koje mu ni u jednom trenutku nisam ustupila ni ja ni *Novi list*) na jezik nekakvih "zvjezdica" ili ocjena od jedan do pet, pri čemu ispađa da predstava o kojoj sam, primjerice, pisala izrazito nezadovoljni tekst, kao *To samo Bog zna*, u "prijevodu" portala biva – navodno od mene! – okarakterizirana ocjenom od četiri zvjezdice, dakle kao vrlo dobra. Sličnih je primjera misinterpretacije kritičarskih tekstova nemala količina, jer si portal daje potpunu "slobodu" u transferu tudih kritika i svodenju kompleksnih kritičkih evaluacija na malu mjeru brojkica od jedan do pet, a da o tome ne odlučuju autori evaluacija, nego opet mistični portal. Isto je tako zanimljivo da portal tvrdi kako je "publika" čitav niz predstava ocijenila svega jednom ocjenom: čistom peticom ili petozvježđem, što bih opet nazvala krajnje tendencioznom, gotovo komercijalistički beskrupuloznom misinterpretacijom komentara korisnika. Ozbiljnom vrlinom portala, međutim, čini mi se sustavno oglašavanje predstava i izvan zagrebačkih okvira.

Još mistike

No ako na spomenutom portalu pokušate pronaći potpunije podatke o pojedinim domaćim predstavama, posebno onim premijernim, prilično ćete se namučiti (linkovi će vas odvesti prema kazalištima i njihovim portalima, koji obično kasne za vlastitim premijerama), dok ćete o igranim predstavama dojmova prisilno stjecati prema kaotičnim i samovoljnima izvacima iz kritika – uglavnom "preuzetima" iz online izdanja dnevnih novina (premda se kazališnom kritikom bavi i čitav niz necitiranih časopisa). O predstavama igranima u alternativnim prostorima, ili čak u prilično etabiranoj Močvari, uopće nema podataka. Toliko o korisnosti portala u čisto strukovnom smislu. Ali zato na hrvatskom kazališnom portalu

moxete doznati sve što "Astro-Wanda" misli o položaju zvijezda s obzirom na pojedine predstave. I tako nam Wanda o Freyevoj premijeri priopćava, citiram: *Za početak treba istaknuti da je termin premijere ove predstave izvrsno odabran. Naime, ona će se odigrati za vrijeme mладог Mjeseca, a to je astrološki najidealnije vrijeme za započinjanje novih stvari, bilo novog posla ili pak kazališne premijere. Stoga je za očekivati da će predstava ostvariti sav svoj potencijal. Podznak u Vagi i naglašena šesta kuća ukazuju da se predstava neće nametati ljudima pomoznim reklamama, već će ostvariti uspjeh pred probranom publikom koja će prepoznati njene vrijednosti. Naglašena šesta kuća, sa konjukcijom Sunca i Mjeseca, govori da je predstava od velike važnosti svima koji su u njoj sudjelovali, te da su u nju uložili mnogo truda i znoja, što će im se u konačnici isplatiti. Merkur na samom Descedentu označava dobru povezanost s publikom.* Dakle, ako nečemu nije mjesto na stranicama o teatru, onda je to sasvim sigurno astrologija, sa svim svojim fatalističkim sofizmima o preknutom "životu" predstave. Ili možda treba kazališnu kritiku u cijelosti prepustiti astrolozima? Sudeći po portalu Rumboldtovu, teatar je cukreni podlijek Mile i Glorije, s mnogo pisama čitatelja, koji/koje naravno samo i isključivo "obožavaju" ove stranice, svim srcem pristajući uz poetiku kazališnih zvjezdica. Žutilo portala temelji se, zapravo, već i na činjenici pomanjkanja originalnih i samo za portal napisanih novinarskih tekstova profesionalnih promišljatelja kazališta, te na provođenju uredničkog principa "posudbe" tuđeg, k tome naravno heterogenog materijala, svedenog na kolaž *lakih nota*.

"Angažiranost" u suradnji s hakerima

Spomenimo i da je portal tvorac i pokreća osobite "polemike" između uprave zagrebačkog ADU-a i trojice tamošnjih studenata režije, začete

hakerskom intervencijom u Akademijinu bazu podataka iliti kradom i objavljinjem na stranicama portala pisma profesora Matka Sršena dekanu Vjeranu Zuppi, na što se potom nadovezuje čitav niz reakcija – što studentskih, što profesorskih, što promatračkih; prezentiranih u navijačkom tonu (*Studenti – Profesori: I – O*). Ne mislim reći da ADU kao institucija ne zasljužuje oštре kritike, niti da studenti nemaju osnove za revoluciju, ali čak i nekvalitetne institucije imaju pravo na poštivanje privatnosti korespondencije svojih članova. Preko priznatih podatka o hakerskoj kradi pisma, k tome zloupotrebljenog u javne, umjesto privatnih svrha, svi sudionici rasprave na www.teatar.hr prelaze sasvim olako, kao da je riječ o korištenju mjesta za parkiranje na parkiralištu koje je ionako "javno dobro". Meni se, naprotiv, čini da kradja i javno prezentiranje osobnih sadržaja predstavlja kriminalno djelo, za koje netko treba odgovarati i mimo "slatkog" dizajna bezbrojnih zvjezdica aktualnog portala – uključujući tu i crtice iz života glamurozno inozemnih petokrakica te podatka o najnovijim obratima karijere Tima Robbinsa.

Rekla bih, stoga, kako je www.teatar.hr sve ono što profesionalno novinarstvo – i u nas i u svijetu – dovodi do medenog srozavanja: površnost, redukcija argumentacije na "zvjezdice", retorika "ptičica koje javljaju" tračerske ili insajderske "vijesti", generalna skandalomanija, ne zaboravimo samozadovoljstvo i anonimnost priredivača, a svakako ni uljepšavanje recepcije predstava. Pa dobro, je li to uistinu *slika našega glumista?* Ma nipošto. Samo jedan sićušni fragment kolektivne volje za estradom i taštinom. Ili, kako bi rekla Nina Violić u predstavi *Bez glume molim*: jedne osobite volje za ružičastim šlapicama s mucicom, na tanahnu, lomnu peticu. □

oliver Frljic

Pokoravanje učmalosti ili studiranje?

Možete li javno obrazložiti historijat nezadovoljstava studenata režije zagrebačke ADU metodologijom i kvalitetom ondje održavane nastave?

– Na početku ovog semestra studenti treće godine režije imali su dva sastanka s dekanom Vjeranom Zuppom u povodu selektivne primjene određenih propisa na Odsjeku kazališne režije (konkretno, bila je riječ o ne/mogućnosti uzimanja glumaca izvan ADU-a za rad na redateljskim klasama, te o neproblematiziranom pojmu „zara“ unutar kojeg bi se na ispitnim produkcijama trebalo raditi). Sastanak je održan s dekanom, jer je u to vrijeme predstojnik našeg odsjeka bio službeno odsutan, a njegov zamjenik prof. Ozren Prohić nije pokazao da shvaća hitnost rješavanja ovih problema koji ispitne produkcije studenata režije već na produkcionsko-organizacijskoj razini stavlaju u neravnopravan položaj. Župpa je zatražio pismenu formulaciju ovih problema, koja mu je dostavljena 26. ožujka, a 14. travnja održan je sastanak studenata treće godine s dekanom, prof. Prohićem i prof. Brezovcem.

Oko režije baštine

Na tom sastanku studenti treće godine stavljeni su u položaj glasnogovornika svih studenata kazališne režije, iako ih za to nije nitko delegirao, a kao rezultat tog sastanka izašao je zaključak s 14 točaka, koje bi trebale poslužiti kao osnova za reformu ovog studija. U tim točkama se naglasak izmjestio s problema koji su navedeni u dopisu dekanu i prebacio na neprimjereni veliku satnicu kolegija režije baštine (u usporedbi sa satnicom glavnog umjetničkog predmeta). Od ove točke su se prof. Prohić i prof. Brezovec ogradili, unoseći u zaključak da je ona ušla na izričito inzistiranje studenata. Ostale bitne točke ovog zaključka su sustav slobodnog mentoriranja ispitnih produkcija, prebacivanje prve ispitne produkcije na drugu godinu (sada je na trećoj) i mogućnost da se na četvrtoj godini bira rad tijekom cijele godine ili na ispitnoj produkciji iz režije baštine ili suvremene inovativne režije (za razliku od dosadašnjeg sistema, po kojem se jedan semestar moralo raditi jedno, a drugi drugo).

Od 14. travnja do 19. travnja, kada je na Internetu objavljeno pismo predstojnika našeg odsjeka dekanu Vjeranu

Zuppi, studenti treće godine su dobili podršku studenata svih godina kazališne režije. Sadržaj i ton tog pisma dodatno je konsolidirao studente, tako da su 26. travnja izašli sa zajedničkim očitovanjem u kojem kao krajnji rok za provedbu triju najbitnijih zaključaka sastanka od 19. travnja postavljaju početak sljedeće školske godine, a u slučaju njihova neispunjena najavljuju kolektivno upisivanje pauze i time jednogodišnje suspendiranje rada ovog studija. Dalje je zatraženo javno očitovanje svih profesora našeg odsjeka oko niza diskvalifikacija studenata, koje je profesor Sršen iznio u svome pismu.

Imate li u ovome trenutku dekanovu garanciju da će izaći u susret zahtjevima studenata?

– Nemamo dekanovu garanciju da će izaći u susret zahtjevima studenata jer dekan i nije instanca na kojoj bi se ovi zahtjevi trebali rješavati. On je na posljednjem sastanku sa studentima kazališne režije, na kojem se u ime ADU-a ispričao za pismo koje mu je službeno uputio predstojnik našeg odsjeka, izrazio uvjerenje da će naša tri najvažnija zahtjeva biti ispunjena do početka sljedeće školske godine, te potvrđio da s tehničke strane za to ne vidi nikakvih zapreka. Ako dekan ne vidi producijskih i logičkih zapreka u provedbi tih zahtjeva, naši profesori, zajedno s predstojnikom našeg odsjeka, teško će nas uvjeriti u suprotno, a tu je i naša zajednička odluka da studij po postojećem programu od sljedećeg semestra ne nastavimo.

Pogled izvan lokalnog dvorišta

Imate li uvida u rad nekih drugih institucija za izvedbene umjetnosti diljem globusa i što vam se čini najvažnijim pristupom koji bi trebalo prenijeti na zagrebački ADU?

– Problem se ne može riješiti nekritičkim preuzimanjem nekih izvanskih modela. Naveli smo niz problema i niz njihovih mogućih rješenja. U slučaju odsjeka kazališne režije na zagrebačkom ADU, postavlja se, među ostalim, problem ovisnosti o Odsjeku glume. Odsjek glume određuje koji glumci idu na redateljske klase. To su glumci koji kroz ove ispite trebaju proći određene pedagoške zadatke. Studenti režije se nalaze

Nataša Govedić

Samostalni umjetnik i student režije na Akademiji dramskih umjetnosti u povodu nedavnog, kolektivno i javno obznanjenog zahtjeva studenata režije zagrebačkog ADU-a za drukčijim nastavnim programom i drukčijim kriterijima školovanja, upućenog dekanu i ostalim profesorima spomenute institucije

Akademija ima razvijene mehanizme kojim odbija svaki probaj unutar svojih zidina onoga što ona označava kao marginalno. Favorizacija glumca, koji se formirao pod Akademijinom paskom, samo je jedan primjer

negdje na pola puta između vlastita redateljskog koncepta i tih zadataka. Jasno je da u takvoj konstellaciji trpi i jedno i drugo. Zato se na posljednjim ispitima pojavit će slučaj da studenti režije ne stoje iza svojih ispitnih produkcija i da ih pred komisijom ne žele braniti. Problem se može jednostavno riješiti odvajanjem Odsjeka režije od Odsjeka glume i uzmajem glumaca izvan ADU-a (dakle, glumaca koji su u smislu Akademijina obrazovnog sustava već formirani, iako nigdje nije problematizirano zašto izvođači za naše ispite moraju proći Akademijin program glume, nego se to uzima kao samo po sebi razumljivo).

Kolega Božić je prošlu školsku godinu proveo u Americi, tako da s te strane imamo određene informacije. Ono što se čini kvalitetno u programu studija koji je on pohodao je mogućnost konstantnog rada s izvođačima, te producijski uvjeti koji su ovdje nezamislivi (npr. određeni broj sati u tjednu na pozornici za vježbe kreiranja scenskog svjetla i zvuka), kao i sustav u kojem student prema vlastitim afinitetima upisuje određenu kvotu teorijskih kolegija. Profesor Brezovec nas je informirao o školi u Njemačkoj, na kojoj je radio kao gost-predavač, gdje je studij režije već ustrojen tako da je neovisan od studija glume. Druga dobra stvar na ovom studiju, prema njegovim riječima, je fluktuacija profesora. Studentima stalno dolaze novi profesori, koji održavaju kumulativna predavanja.

Škola za praktičnu teatralogiju u Giessenu je, barem prema onome što sam čuo od Niku Đurča, najbliža nekakvom mom idealu obrazovne institucije za izvedbenu umjetnost. Na njoj se predaje ono izvedbeno i teorijski najrecentnije i potiče kritički stav ne samo prema svemu ostalom, nego i i prema tom poticanju. To je jedno od rijetkih mesta na kojem se kazališna i izvedbena ignorancija ne prepoznaje kao hendikep, nego kao prednost.

Prije Akademije bavili ste se eksplicitno političkim performansom. Koliko je takvo iskustvo dobrodošlo u sveučilišnom krugu? Koliko je razina političke odgovornosti umjetnickih aktera osviještena na samoj Akademiji?

– Moje ranije izvedbeno iskustvo nije dobrodošlo na ovoj instituciji. To mi je nebrojeno puta eksplicitno rečeno. Jer mi se na ovoj školi “osposobljavamo za rad u sva-

kom zagrebačkom (*pa valjda i hrvatskom*) institucionalnom kazalištu” (a po inerciji ovog aksioma, najveći životni uspjeh bi nam trebao biti poziv za rad na Dubrovačkim ljetnim igrama).

Svi za jednoga, jedan izraz za sve

Dakle, svaki scenski izraz koji se ne može podvesti pod normativne okvire hrvatskih institucionalnih kazališnih kuća mogu prakticirati u svoje slobodno vrijeme i izvan ADU-a.

Akademija ima razvijene mehanizme kojim odbija svaki probaj unutar svojih zidina onoga što ona označava kao marginalno. Favorizacija glumca, koji se formirao pod Akademijinom paskom, samo je jedan primjer. U ovom trenutku je nemoguće u ispitne produkcije redateljske klase involvirati neglumce. U mom slučaju se ta nemogućnost argumentirala time što mi se na taj način otvara nešto drugo (valjda i kvalitetnije, valjda i za mene bolje). Priznat će da je to jako neuvjerljivo i bez neke težine, tim više ako postoji moje konstantno odbijanje takva modela. Uz to ide i problem rada na dramskom predlošku kao ishodišnom momentu naših ispitnih produkcija. Razgovarati o nekim antireprezentacijskim izvedbenim strategijama moguće je samo unutar rijetkih kolegija (čitaj: dva). Problematizirati ideološki supstrat svega toga je na Akademiji u ovom trenutku nemoguće.

Jedini oblik odgovornosti koji se osvještava na ADU je odgovornost prema njezinim vlastitim socijalizacijsko-urbanizacijskim očekivanjima i očekivanjima onog nakaradnog kvazitržišnog funkcioniranja institucionalnih kazališta u Hrvatskoj.

Tko uopće diktira režijske standarde u Hrvatskoj (dakle, i izvan edukativnih institucija) i koliko su oni visoki?

– Režijskih standarda u Hrvatskoj nema.

Kako biste odredili estetičku i etičku vokaciju režije? Kako je i s kim kanite realizirati?

– Jedini estetički i etički kriterij koji postavljam svakom obliku društvene djelatnosti koji pretendira na to da se zove režijom jest mogućnost konstantne problematizacije kao vlastita pokretačkog mehanizma, a osobito problematizacije ove ishodišne premise. Na drugo pitanje u ovom trenutku, nažalost, nemam odgovora. □

Čitajte provjerno.

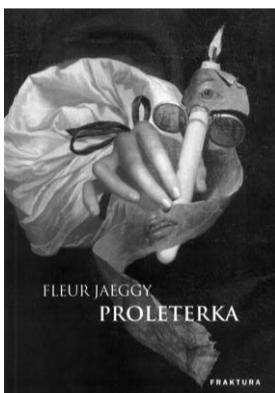
Putnici i orkestri duge plovidbe

Katarina Luketić

Tri prozne knjige o *metafizici spasenja i umjetničkom stvaranju*

Egzistencijalistički *déjà vu*

Fleur Jaeggy,
Proleterka, s talijanskoga prevela
Lada Siladin;
Frakturna;
Zagreb, 2003.

Proleterka je čelični parobrod sagrađen u Engleskoj 1913. godine, dug 75 metara, sa stotinjak kreveta za putnike prvog i drugog razreda, kako je zabilježeno u dokumentima Pomorskog muzeja Split. Na taj je brod švicarska autorica Fleur Jaeggy ukrcala svoje fiktivne putnike, skupinu građana, pripadnika gilde, vratila ih u šezdesete i potom otpravila na krstarenje Sredozemljem. Među njima i šesnaestogodišnju djevojku i njezinu oca koji na brodu provode petnaest im dodijeljenih *zajedničkih* dana, kao ocu i kćeri koji inače žive odvojeno. Njihov je odnos hladan i formalan, a ni tijekom putovanja oni ne uspostavljaju nikakvu prisnost; jednako kao što se nijedan lik s broda ne uspijeva emotivno približiti drugome. U toj agoniskoj i sablasnoj atmosferi jedini *realizirani* odnos je onaj djevojke i mornara Nikole kojega ona noću posjećuje, a i taj je odnos lišen topline i sveden na nasilni tjelesni užitak. Ovdje komunikacija nije zamrala, nje jednostavno nikad i nije bilo; ni na brodu, ni izvan njega.

To je ukratko priča s *Proleterke*. Njezina plovidba/putovanje bi se u klasičnoj narativnoj strukturi uobičajeno iskoristilo i kao metafora za putovanje/promjene u odnosu među likovima, odnosno za unutarnje sazrijevanje junaka; u ovome romanu pak nema pomaka – likovi svoje putovanje završavaju jedni od drugih otuđeni kao što su i bili kada su na njega krenuli. To čehovljevsko nebijanje, ili, još više, virus nepokretnosti i bezizglednosti proširio se na čitav svijet *Proleterke*, pa je u romanu teško pronaći bilo kakav metafizički izlaz iz crvjive stvarnosti. Više od priče taj dojam tekstu daje jezik – kratke rečenice i ogoljen leksik lišen semantičkog viška; egzistencijalistički sarkazam, izostanak deskripcije i sentimentalizma te

namjerna narativna autističnost u kojoj uzročno-posljetiće veze i logičke implikacije jednostavno nisu važne. Uz to, često se mijenja pripovjedačko gledište, pa se čini kao da junakinja izlazi iz svoga tijela i promatra sebe kao stranu osobu, čime se, jasno, pojačava dojam posvemašnje otuđenosti. Jezična dosljednost i uvjernjivost stila Fleur Jaeggy najzanimljiviji su dio romana; dok je po pripovjedačkim tehnikama, izostanku kontekstualizacije i predviđljivosti priče on previše sličan prožvanom, modernističkom tipu egzistencijalizma i njegovim literarnim kanonima. Ukratko, dok čitaš pamtiš, kad završiš zaboraviš. □

Krvnik, žena, spasitelj

Alessandro Baricco, *Bez krví, s talijanskoga prevela Ita Kovač, Mirakul; Zagreb, 2003.*

Roman *Bez krví* Alessandra Baricca mjestimično je blizak prozi Fleur Jaeggy, i to po odmjerenoj jeziku i egzistencijalističkoj motivaciji. No, Baricco plete bitno bogatije i interpretativno složenije narativno tkivo, čak i bitno *šokantnije*, iako se ne koristi tako artificijelnim, minimalistički dotjeranim stilom kao spomenuta autorica. Naime, njegov posljednji roman *Bez krví* (objavljen izvorno 2002.) sastoji se od dvije sekvence; u prvoj, nekoliko ljudi nakon rata odluče naplatiti račune pa dolaze do stare napuštene kuće gdje se krije otac s dvoje djece. Oca i dječaka ubijaju, dok se djevojčica uspijeva spasiti skrivena ispod dasaka u podu. Iako ju je jedan od napadača video, ne otkriva to drugima; po odlasku napadači zapale kuću, a djevojčica čudom preživjava požar. U drugoj sekvenci, ona se pojavljuje kao odrasla žena, kao jedina svjedokinja koja kreće u svoju *post-postranu* osvetu i traži počinitelje ubojstva. Na koncu pronalazi i posljednjeg sudionika – čovjeka koji je podigao daske u podu, ali nije rekao ostalima što je ispod njih video – kako kao sedamdesetogodišnjak prodaje srećke. Njihov dijalog, isписан sa suptilnošću kakvu pamtimmo iz Barricova *Ocean-mora*, udaljava se sasvim od klijejizirana pojmanja odnosa žrtve-krvnika ili žrtvespasitelja. Na kraju, umjesto osvete (za koju ima razloga, jer on je ipak pustio da djevojčica bude živa zapaljena) dolazi do sjedinjenja, ljubavnoga čina; a tom *preokretu* pisac ne daje neku spektakularnu ili pak patološku dimenziju,

nego on postaje dio prirodne i, za svjet romana, jedino logične težnje za mirom, za okončanjem ratne i postratne traume. Štućurena uz tijelo ambivalentnog lika napadača-spasitelja, i to zauzimajući isti položaj kao i onoga dana u svome skrovištu u podu, žena – jezikom psihologije – prorađuje svoju dramu kako bi izašla iz kruga nasilja. Ona se zapravo vraća na mjesto zločina, simbolički ponovo igra istu ulogu, te tu, u točki sjećanja na vrijeme i mjesto traume, nastoji promijeniti svoj život.

O kojem je ratu i o kojem vremenu riječ ne doznajemo; no, jasno je da motivi priče mogu imati itekakav odraz u hrvatskoj zbilji, te da su srednje dileme romana, odnos žrtve prema krvniku, odnosno mogućnost prekida ratne krvne osvete, i središnje dileme naše postratne egzistencije. Osim mogućnosti *poistovjećivanja* s pričom – a premda je riječ o najčešćem recepcijском ključu užitka, *poistovjećivanje* nije pokazatelj literarne vrijednosti – *Bez krví* je više-manje dobro ukomponiran i korektno ispisani roman. Dakle, ništa senzacionalno, u cjelini daleko od vrhunaca poetično-začudne Bariccovе proze, a opet u elementima strukture njoj blisko i prepoznatljivo. □

Jezik džeza i jezik priče

Alessandro Baricco, *Novecento, s talijanskoga prevela Višnja Machiedo; Meandar; Zagreb, 2003.*

Ako je, dakle, *Bez krví* tek djelomična manifestacija Bariccovog talenta, u monologu *Novecento* (izvorno objavljenom 1994.) on izvodi jednu od svojih najboljih jezičnih akrobacija. Žanrovske, *Novecento* je drama za jednoga glumca (za izvođenje, s didaskalijama i drugim elementima scenskog uprizorenja) ili pak pripovjedački recital za čitanje. Priča ima, karakteristično *barikovski*, univerzalistički prizvuk, pa izostanak toponima ili markera vremena piscu služi kako bi uz sveaktualnost teme postigao i određeni začudni efekt. Priča se odvija na brodu *Virginian* koji ploviti od Europe do Amerike, odnosno odvija se ni tu ni tamo, ni u Starom ni u Novom svijetu, stalno između, u fiktivnom Oceanu. Ako je mjesto tek djelomično naznačeno, na vrijeme radnje ukazuje tek ime glavnog lika – Novecento ili Dvadeseto stoljeće. Kao što je lik njegova godinu ranije objavljena romana *Ocean-more* bio zaokupljen traženjem točne granice/crte razdvajanja između kopna i mora, tako i u ovoj knjizi kopno ponovo izmiče i nije moguće točno utvrditi granice između čvrstoga/realnoga i fluidnoga/izmaštanoga.

Novecento se rodio na brodu, živio na brodu, a s njime je i umro, a da s tog broda – iz tog medju-svijeta – niti jedan-

Najzanimljivije je kako Baricco s minimalnim pripovjedačkim tehnikama – mjestimično miješanjem razina stvarnosti, odmjeranim stilom i jednostavnim jezikom uz strogo kontroliranu metaforičnost – postiže mnogo. Postiže originalnost i poetičnu začudnost, što mu kod širokog kruga čitatelja priskrblije status kulnog autora, autora koji je dovoljno *ozbiljan* da ga se nazove *pravim piscem*, te istodobno dovoljno *lak i prohodan/pristupačan* da ga se ne proglaši intelektualnim gnjavatom.

put nije izašao. On božanski svira džez, izvodi glazbene vratolomije, poput one u kojoj ljudi broda, pa onda i ljudjane klavira, bivaju izvor čudesne notne varijacije. Njegovo je iskustvo sasvim vezano uz glazbu i uz ljude koji se na brod ukrcavaju kako bi tu glazbu čuli; naime, njihove priče, mimika, znakovi... (*znakovi što ih ljudi na sebi nose: mesta, šumove, mirise, svoju zemlju, svoju povijest...*) jedina su izvorišta Novecentove spoznaje. Poetičnost same priče Baricco je začinio nizom alegorijsko-metaforičnih sekvenci koje se podjednako odnose i na *metafiziku spasenja* i na *umjetničko stvaranje*. (Neeč uistinu nadržati sve dok u priči imas neku dobru priču, i nekoga kome će je ispričati.)

No, svakako je najzanimljivije kako Baricco s minimalnim pripovjedačkim tehnikama – mjestimično miješanjem razina stvarnosti, odmjeranim stilom i jednostavnim jezikom uz strogo kontroliranu metaforičnost – postiže mnogo. Postiže originalnost i poetičnu začudnost, što mu kod širokog kruga čitatelja priskrblije status kulnog autora, autora koji je dovoljno *ozbiljan* da ga se nazove *pravim piscem*, te istodobno dovoljno *lak i prohodan/pristupačan* da ga se ne proglaši intelektualnim gnjavatom. U kojem stupnju Baricco svjesno podilazi publici pažljivo dozirajući sentimentalnost i fantastičnost te ostajući vjeran jednostavnoj retorici (slično čini i García Márquez)? Koliko je njegovo djelo uistinu prošarano slatkim prema zom kiča, a koliko je zapravo u suvremenom pojmanju književnosti moguće pisati poetične, *tople, nemračnjače* priče a ne biti etiketiran kao trivijalni pisac – teme su za neko ozbiljnije razmatranje. U svakom slučaju, ako Bariccov opus ima mjestimično šećerno-sentimentalan okus, *Novecento* spada među njegova najbolja i najkompleksnija ostvarenja; ako ni zbog čega drugoga, onda zbog snovitog, nostalgičnog džezerstva prekoceanskih orkestara, zbog jezika te glazbe koji preplavljuje i jezik ove priče. □

kritika

Zašto se Mona Lisa osmjejuje?

Vesna Solar

Iako u nekim aspektima ovaj roman prelazi granice kriminalističkog žanra, on je ponajprije namijenjen lagodnom čitalačkom užitku i u tome uspijeva

Dan Brown, Da Vinciјev kod, prevela Suzana Sesvećan, V. B. Z., Zagreb, 2003.

Jacques Sauniere, znameniti kustos muzeja Louvre, nadene je mrtav u muzeju. Njegovo je tijelo unakaženo i u krajnje neobičnom položaju, a čini se da je on to sam sebi napravio. Postupno se zatim otkriva da je njegovo tijelo zapravo dio kodirane poruke koja ne smije umrijeti s njim, ali ne smije ni pasti u krive ruke.

Tako počinje najnoviji roman Dana Browna *Da Vinciјev kod*. Objavljen je 2003., već preveden na četrdesetak jezika, a u prvi šest mjeseci prodan u više od četiri milijuna primjeraka. Te brojke ipak neće impresionirati pravog ljubitelja književnosti, navi-klog na činjenicu da bestseler obično ne znači i best quality. *Da Vinciјev kod* doista nije vrhunska umjetnost, no to nije ni bila autorova namjera. On je želio napisati dobar krimić, i može se reći da je u tome doista uspio. Pritom treba napomenuti da su danas krimići i trileri književne vrste koje se najviše pišu i čitaju, pa je upravo zato vrlo teško napisati iole originalan roman koji se bavi rješavanjem neke tajne. Kako

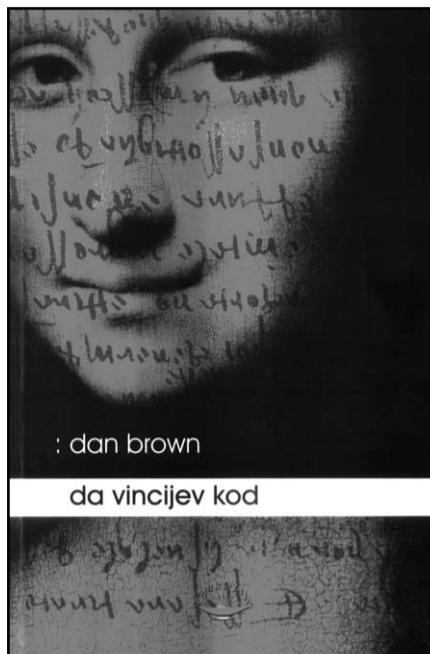
uvelike prevladavaju krimići sa "standardnom" tematikom ubojstava i zločina vezanih uz novac i drogu, Brown je zato krenuo drukčijim putem.

Križanje tema

I u *Da Vinciјevom kodu* riječ je o rješavanju zagonetke ubojstava kustosa Sauniere, ali je pitanje istrage povezano s rješavanjem koda, koji je on ostavio unuci, kriptologinji Sophie Neveu, znajući da će ga jedino ona moći razumjeti. Ipak, da bi poruku potpuno razumjela, bit će joj potrebna pomoć harvardskog stručnjaka za simbologiju Roberta Landona. Tako je otkrivanje tajne umorstava istovremeno otkrivanje tajnog koda, pa u romanu nije središnje pitanje tko je ubojica – to se doznaće vrlo brzo – nego otkrivanje tajnog koda. I upravo to ovaj krimić čini osobitim; u čisto kriminalistički zaplet tako ulaze predavanja o simbolografiji, povijesti umjetnosti i povijesti Crkve.

Da Vinciјev kod tako nije sasvim "čisti" krimić, i to je njegova glavna odlika. Čini se, naime, da su "čisti" krimići postali već toliko nalik jedan drugome da svatko tko želi napisati iole bolji roman u tom žanru jednostavno mora uvesti nove elemente. Ipak, i taj postupak nije uvijek uspješan: u *Caru oceanskog perivoja* Stephena L. Cartera pokušaj "križanja" kriminalističkog zapleta i neke vrste realističkog romana čini se da proizvodi jedino dosadu. Brown, međutim, očito zna kako pisati krimiće, pa je njegovo "križanje" elementarne kriminalističke fabule s malim izlaganjima o povijesti umjetnosti, o simbolima i o Crkvi vrlo uspješno izvedeno.

Spomenuto uvođenje rasprave o umjetnosti u krimić izaziva pomisli i na Ecovo *Ime ruže*. No, *Da Vinciјev kod*

ipak je sasvim drukčiji roman. Moglo bi se reći da je čak riječ o načelnoj razlici između "visoke", ozbiljne književnosti, koju piše Eco – premda njegov roman nastoji povezati jednu i drugu – i isključivo zabavne književnosti, koju piše Dan Brown. Pritom je važno da, iako se u *Da Vinciјevom kodu* mnogo govori o umjetnosti i simbolima, to nikad nisu doista prave rasprave, kao kod Eca ili Thomasa Manna. Brown ne uvodi eseje, nego samo manja izlaganja, koja su mu nužna za nastavak radnje i za rješenje zagonetke. Takva izlaganja zato nisu nasilno uvedena u zaplet, nego čine sastavni dio "klupka tajni" koje se "polako odmotava". Upravo mu to omogućuje da privuče i one čitatelje koje zanima jedino zaplet, ali i one koje će zanimati zašto se to Mona Lisa zapravo osmjejuje, ili zašto je glasovita da Vinciјeva slika *Madona na stijenama* izazvala sablazan onih koji su je naručili. Brownov roman tako ne zahtijeva osobito predznanje o povijesti umjetnosti ili o povijesti simbola, kao što to uglavnom zahtijeva "visoka književnost": autor "vodi" svojega čitatelja polako, sve mu objašnjava, pa tako roman postaje gotovo neka vrsta zanimljivog malog priručnika.

"Alternativna" teza o Svetom Gralu

Zaplet je, naime, organiziran kao rješavanje niza zagonetki: rješenje jedne uvijek vodi do druge zagonetke. Istraga umorstava kustosa Sauniere nije tako samo "lov na ubojicu", kao što je to i kod možda najglasovitije autorice krimića Agathe Christie, nego odgonetanje tajne ubojstva znači odgonetanje tajne koja nije važna samo za nekoliko osoba; riječ je o drevnoj tajni, čuvanoj već dvije tisuće godina. Tako se u roman uvode i rasprave o tajnim društvinama i, na kraju, zagonetka Svetoga Grala. Polako se zato razvija i poznata "alternativna" teza o Svetom Gralu, prema kojoj je Gral kalež samo simbolički, a zapravo je riječ o Mariji Magdaleni, koja je poput kaleža nosila i rodila Isusovu djecu, čiji su potomci i danas živi.

Zbog toga *Da Vinciјev kod* ima i elemente kritike prihvaćenog kršćanskog učenja, pogotovo u smislu "patrijarhalnog" stava prema ženama. Ne bi se, doduše, moglo reći da je riječ o "feminističkom romanu", ali se očito sa simpatijama govori o "ženstvenosti" kao jednom od dva središnja načela univerzuma, odnosno kao barem o nečemu čemu se treba diviti i što treba poštovati. Tako roman i u tom smislu ponovo prelazi granice kriminalističkog žanra, koji uglavnom niti nudi niti traži neki napor interpretacije, a kamoli raspravu o temeljnim pitanjima svijeta i života. Dakako, i romani Agathe Christie – na čiju vještina u vođenju radnje i zapleta *Da Vinciјev kod* donekle podsjeća – često sadrže i svojevrstu raspravu o zlu u ljudskoj prirodi, koje je najčešće skriveno, ali se, nažalost, nalazi i u gotovo idiličnim malim naseljima Engleske, ali suvremenim se krimići uglavnom ne bave otkrivanjem tajni o čijem rješenju ovisi i poredak svijeta, odnosno onih koje bi mogle promijeniti tijek povijesti. S tog gledišta, *Da Vinciјev kod* pripada donekle i žanru "teorija zavjere", jer je riječ o nekoj vrsti "alternativne povijesti".

Ipak, Brown neće upasti u zamku pokušaja "objavljanja" konačne istine. On će se zadovoljiti promjenom koju potraga za tajnom Svetoga Grala izaziva kod njegovih glavnih likova, ali najviše užitkom čitanja koje će ovaj krimić izazvati kod njegovih čitatelja. A to on svakako pruža.

reagiranja

Ispravak nepotpunog navoda

Stevo Đurašković

Uz reagiranje Vlade Bulića, Zarez br. 128 od 22. travnja 2004.

Jednokratne stavove o mom liku i djelu koje je u reagiranju na moj prethodni tekst napisao Vlado Bulić uopće ne mislim ko-

mentirati, jer to ne bi spadalo u zonu racionalne argumentacije, već daljnje jalove rasprave. Kao što ne mislim ni komentirati rečenice kojima je izložio svoj radni dan i vlastitu psihografiju, budući da spadaju u ustavom zagarantirana prava da se o nekom ili nečem, pa i o sebi samom, javno izrazi mišljenje.

Ali Vlado, nisi mi odgovorio, jer nisam napao tebe, što ti u svojem reagiranju i sam eksplicitno priznaješ (*Dragi čitatelju, ja sam jedan od sudionika okruglog stola... kojeg je Stevo Đurašković u prošlosti brojno malo, eto, uzeo na Zub. Dobro, ne*

mene, nego moje izjave). Tvoje sam izjave uzeo kao lajtmotiv za izlaganje kritičkog suda prema široj pojavi, u ovom slučaju nekritičnom podilaženju naših književnih perjanica tržišnom fenomenu.

Na drugu stranu, u oblikovanju mojeg skribo profila neke si činjenice koristio tendenciozno, tj. jednostrano. A potpunost i objektivnost informacije jedan je od temeljnih postulata posla kojim se baviš. Pa je red čitateljstvu priopćiti kako si mi u ono doba kad smo živjeli u domu sobu do sobe ti, kad god bih svratio, turao čitati pjesme iz svoga budućeg prvijenca *Sto komada*. I još neke proze.

I na kraju, prika, nismo mogli jednostavno pričati o tome nego sam o svemu napisao tekst jer ga nisam napisao protiv tebe. Da opet ponovim, tvoje su mi riječi, kao najezaktniji iskaz tržišne matrice književnosti koji sam u posljednje vrijeme pročitao u novinama, bile samo začašnjak za izlaganje širih stavova. Dok je pobuda za djelovanjem bila opća nedostatak autorefleksivnosti u našoj književnosti, koji je opet rezultat nedostatka istog na razini cijelog društva.

Uvod u slavenske ljudozdere za idiote

Nino Raspudić

Kao brilljantan primjer pokušaja pisana o nečemu o čemu se ništa ne zna (konkretno – o temi egzodusu Talijana s istočne obale Jadrana), ova se knjiga može recipirati i kao iznimno zabavna literatura

Arrigo Petacco, Egzodus: zanijekana tragedija Talijana Istre, Dalmacije i Juliske Krajine, s talijanskoga prevela Jelena Ivičević-Desnica, Durieux, Zagreb, 2003.

P revođenje i objavljuvanje knjige *Egzodus* Arriga Petaccija bez pretjerivanja možemo označiti dosad najvećim promašajem, ako ne i skandalom, u hrvatskom izdavaštvu u 2003. godini. Dodatno čuđenje izaziva činjenica da je knjigu objavio Durieux, izdavač prepoznatljiv po visokim estetskim, znanstvenim i etičkim kriterijima te naglašenoj antifašističkoj orijentaciji. Privučen velikim interesom za, u zadnje vrijeme ponovo aktualiziranom temom egzodusu Talijana s istočne obale Jadrana, novinar Arrigo Petacco napisao je knjigu koja se ne dotiče samo spomenutog egzodusu, nego pretendira i na šire objašnjenje povijesti područja bivše Jugoslavije s posebnim naglaskom na dvadesetog stoljeća. Knjiga obiluje faktografskim pogreškama, skandaloznim, na trenutke fašistoidnim interpretacijama i komičnim proturječjima. Iz bibliografije koja sadrži isključivo knjige na talijanskom jeziku razvidno je da autor ne poznaje nijedan južnoslavenski jezik, što je jedinstven primjer intelektualne pretencioznosti – novinar iz Ligurije, dakle sa suprotne strane Apeninskog poluotoka, koji ne poznaje ni hrvatski ni slovenski, daje si za pravo napisati knjigu u kojoj se bavi ne samo jednim trenutkom povijesti istočne obale Jadrana, nego i cijele bivše Jugoslavije. Posljedica tog spoja nekompetentnosti i pretencioznosti, tako tipične za europsko pisanje o vlastitom Jugoistoku, je knjiga *Egzodus*, koja se s ironijskim odmakom ipak može čitati kao zabavno štivo, ali i kao prava riznica općih mjeseta korisnih za eventualnu analizu tvorbe slike slavenskog, divljeg Drugog u talijanskoj kulturi zadnjih desetljeća.

Talijanska uljuđivačka uloga?

Nakon uvodne epizode o završnom razgraničenju između Italije i Jugoslavije iz 1954. i apsurdnim situacijama do kojih je dolazilo na terenu, autor cijeli prvi dio knjige posvećuje povijesti prostora bivše Jugoslavije u prvoj polovici dvadesetog stoljeća, s posebnim osvrtom na nacionalno pitanje u Istri, Rijeci i Dalmaciji. Petacco tvrdi da talijanstvo tih regija ima duboko korijenje te da su *prvo Rim, a potom Mlaci, donijeli sa sobom civilizaciju i*

ta činjenica ostaje neospornom. To opće mjesto o povijesnoj talijanskoj uljuđivačkoj ulozi na istočnoj obali Jadrana ima niz problematičnih elemenata. Sve i da na tom području nikada nije nastala nikakva autohtona kultura, nisu ga mogli civilizirati najprije Rimljani, nego u najboljem slučaju Grci. Nadalje, talijanska nacionalna svijest, koja je u današnjem obliku nastala u devetnaestom stoljeću, ne može se unatrag projicirati na Antički Rim i Mletke.

Jedna od kontradikcija ove knjige, nekritički skrpljene iz različitih izvora, je i pitanje uloge katoličkog svećenstva u nastanku i rješavanju nacionalnog pitanja tih regija. Dok na jednom mjestu tvrdi da su svećenici poselima širili slavenski nacionalizam, te da je u Tršćanskoj biskupiji od 290 svećenika njih 190 bilo Slavena i da je filoaustrijska katolička crkva bila nesklona laičkoj Italiji, u drugom dijelu knjige tvrdi da su Slaveni iz Istre progonili dvije kategorije koje su Talijanima bile tradicionalne točke oslonca: nastanike i katoličko svećenstvo.

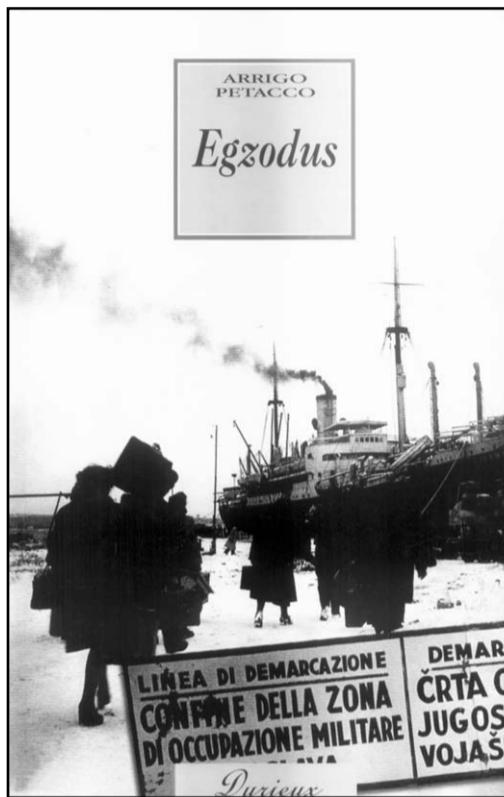
Analiza ideoloških orijentacija Talijana i Slavena u Julijskoj Krajini dovodi Petacco do skandaloznog poimanja fašizma i antifašizma: krvava fašistička represija odgovor je na provokacije slovenskih i hrvatskih nacionalista, a antifašizam je okrilje za frustrirani slavenski nacionalizam.

Borgesova kineska enciklopedija

Na trag takva razmišljanja D'Annunzio je za njega *pjesnik-vojnik*, a Vladimir Nazor, vjerovali ili ne, *veliki šovinist*. Pišući o fašističkoj represiji, prisilnom talijaniziranju osobnih imena i naziva mjesta u Istri, Petacco govori o *slavenskom jeziku*. Uopće ne razlikuje hrvatski i slovenski, čime slijedi logiku u Italiji općeprihvaćenog naziva za sve prekojadranske narode, izraza *Slavo*, pogrdnog nediferenciranog označitelja bezličnog slavenskog Drugog.

Tragikomičan primjer elementarnog neznanja koje bi bilo kobno za osnovca na testu iz zemljopisa je činjenica da autor, koji si daje za pravo pisati knjigu o jednom području, ne zna nabrojiti šest naroda koju su živjeli u državi s kojom je graničio. Pokušaj diferenciranja pojma *Slavo* na narode završava u burlesknom popisu koji neodoljivo podsjeća na Borgesovu kinesku enciklopediju u kojoj se miješaju klasifikacijska načela, zbilja i fikcija. Tako nas autor, čiju smo se knjigu o nama samima potrudili prevesti, poučava da je u Prvoj Jugoslaviji živjelo *Ukupno 12 milijuna podanika koji su pripadali međusobno neprijateljskim etničkim skupinama (Srbi, Hrvati, Slovenci, Bosanci, Makedonci, Crnogorci, Dalmatinici, Morlaci, Kosovari, uz talijanske, austrijske i mađarske manjine)...*

Diletantski povjesni prikaz nastavlja se prikazom Srba i Hrvata kao divljih plemena, čiji je jedini povjesni smisao od praiskona bio u međusobnom trijebljenju: *Srbe i Hrvate oduvijek je razdvajala iskonska mržnja zbog koje su proliveni doslo-*

vno rijeke krvi. Činjenica da do stvaranja Jugoslavije i nakon Drugoga svjetskog rata sličnih pojava između tih naroda nije bilo autora očito ne zanima, jer se to valjda ne uklapa u njegovu arhetipsku sliku divljih slavenskih plemena.

Braća Radić kao braća Dalton

Najzabavniji Petaccov "biser" je prikaz atentata u beogradskoj skupštini kao revolveraškog obračuna srpskih i hrvatskih zastupnika. Već na tom mjestu, na 34. stranici, definitivno prestaje svaka mogućnost čitanja ove knjige kao ozbiljnog štiva: *Suživot dvaju nemirnih naroda nije dugo potrajan. Nakon dugog niza razmirica, 1928. se u Skupštini dogodila tragedija, kad je došlo do silovite pucnjave između srpskih i hrvatskih poslanika: tada su ubijena tri hrvatska poslanika, a bilo je i desetak ranjenih.*

Zamisliti braću Radiće i Basarića kao braću Daltone i Doc Holiday, a Puniš Račića kao Billy The Kida bilo bi zabavno kad ne bi bilo gorke spoznaje da ovaku knjigu objavljuje ugledni talijanski, a prevodi ugledni hrvatski izdavač.

Nepoznavanje elementarnih činjenica posebno se vidi u prikazu događaja za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Ante Pavelić je tako po zanimanju bio učitelj, a ustaše su etnički čistili muslimane.

Kao još jedan rezultat neznanja ili kao tendenciozno krvotvorene povijesti, partizanski pokret otpora prikazuje se kao nastavak borbe starojugoslavenske vojske. Početak rata, pak, prikazan je kao uobičajeni scenarij međusobnog klanja divljih plemena.

Petacco pritom ne objašnjava kako su pojedina "plemena" mogla nadvladati jedna nad drugima proteklih stoljeća kad su se sva nalazila u sklopu dvaju velikih carstava, Austro-Ugarskog i Turskog, i otkud mu spoznaja da je etničko čišćenje konstanta prisutna stoljećima prije Drugoga svjetskog rata, te kako su onda i u vrijeme prije tog, a i u vrijeme prije posljednjeg rata, ta divlja plemena živjela tako izmiješana ako su se konstantno

Osnovna Petaccova teza je da ezule treba smatrati prvim žrtvama etničkog čišćenja koje se u zadnje vrijeme dramatično manifestiralo na području bivše Jugoslavije. Tu opet zapada u proturječje, jer najprije tvrdi da su se ta plemena stoljećima etnički čistila, a zatim da je praksa etničkog čišćenja započela nad Talijanima sredinom 20. stoljeća. S druge strane, navodi se i znameniti članak Palmira Togliattija *Zašto isprazniti Pulu?* u kojem se optužuje talijansku vladu da prinosi besmislenu žrtvu i bez razloga iseljava taj grad

stoljećima etnički čistila. No, izgleda da je autoru efektna slika slavenske džungle mnogo važnija od činjenica i logike.

Opis sukobljenih strana u Drugome svjetskom ratu svodi se na horor pikantnije poput pričice o talijanskom diplomatu koji je za posjetu Poglavniku u Zagrebu na stolu u jednom uredu vidio košaricu punu iskopanih ljudskih očiju. Ta epizoda s očima neizostavna je u talijanskim prikazima NDH i ustaša, kao što je redovito i izostavljanje neugodne činjenice da su ustaše više od desetljeća obučavane u talijanskim kampovima. Petacco se ne osvrće na činjenicu da je ta slika fiktivna i da ju je kao takvu prvi zapisao Curzio Malaparte. Na trag poetike nove talijanske proze *mladih ljudozadera* Petacco zaokružuje analizu ustaškog pokreta i jednom sočnom kanibalskom epizodom. Opis ustaša kao perverznih psihopata sa specifičnim ukusom za dekoraciju interijera zvuči benigno prema onome kako, opet na temelju legendi i nepotvrđenih pričica, Petacco opisuje istarske partizane. Za razliku od zločina talijanskih fašista koje usput u knjizi spominje, ali više statistički, na način da njihove žrtve ostaju bez obilježja i lica, u pulp maniri potanko je opisano nekoliko partizanskih zločina nad konkretnim talijanskim žrtvama poput djevojke Norme Cossetto iz jednog sela kraj Višnjana. Petacco najprije idilično opisuje djevojku omiljenu od svih, koja na biciklu obilazi lokalna sela i istražuje župne arhive, da bi potom potanko anatomski opisao njenu mučenjstvo kao da joj je osobno radio autopsiju:

kritika

... šesnaest ih je Titovih partizana odvelo do mesta smaknuća. Norma nije mogla stajati na nogama, ali prije nego što su je strmoglavili u pročaliju, krvnici su je htjeli još iskoristiti. Nakon što su nasrnuli na to bijedno tijelo već bez duše, odrezali su joj dojke i ugurali komad drveta u spolovilo.

Partizani i četnici

Nakon što je, svodeći ga na par pikantnih pričica o pojedinačnim zločinima, diskvalificirao fenomen partizanskog antifašizma, Petacco ide korak dalje u njegovoj eshatološkoj dekonstrukciji:

Još je jedan mračni obred obilježavao ove strašne masakre: nakon bacanja žrtava u fojbe, na hrpu leševa bacali bi živog crnog psa. Prema drevnoj balkanskoj legendi, pas je »vjeko lajući, ubijenima za vrijek oduzimao mir na onome svijetu.

Budući da nikada nismo čuli za ovu drevnu balkansku legendu i da Petacco ne navodi otkud mu takva saznanja, možemo pretpostaviti da ju je preuzeo iz obrazaca masovne kulture, poput stripa *Dylan Dog* ili kakvog japanskog *trash horror*. Dodatno proturječe u pričici o obredu crnog psa leži u činjenici da je teško pretpostaviti da bi se partizani, opisani kao gorljivi ateisti, tako pedantno brinuli o sudsini duša svojih žrtava na onome svijetu. No, onkraj nelogičnosti i transliterarnosti, Petacco se ne može poreći izvjestan literarni dar, na tragu već spomenute *pulp* poetike krv i tokmaka.

Nasuprot desadeovskom opisu ustaša i partizana, četnici su prikazani kao simpatični barbusi, *neukrotivi borci*, koju su, prema Petaccovoj interpretaciji povijesti, predstavljali većinski dio u pokretu otpora protiv njemačkog okupatora. Zanimljiv je uvid da su Titovi partizani stalnim okrutnim napadima natjerali četnike da promijene stranu i pridruže se Nijemcima i Talijanima. Antologiski opis četnika napisan je u stilu dječje

enciklopedije ili opisa pokémon borca iz istoimenog ertanog filma:

Svi su bili zadojeni gotovo dvojnom strašcu i snagom, a dvojni je bio i njihov izgled. Iako naoružani modernim mitraljezima, kitili su se dugim bodežima zataknutim za pojas (kojima su se često služili u dvobojojima na život i smrt omraženim ustašama), i svi su, u znak zavjeta, pustili duge brade i kosu.

Petacco se ne pita da li bodež nose sve vojske svijeta; nož koji nosi četnik, i kojim se često bori u dvoboju s ustašom, paradigma je cijelog jednog europskog poimanja srpsko-hrvatskih odnosa: nakon što, kao u međdanu u narodnoj pjesmi, istroše i odbace sva oružja, kolju se noževima. Ta arhetipska slika, uvredljiva za oba naroda, očito raspiruje europsku maštu i teško da će ikada biti iskorijenjena.

Ezuli – prve žrtve etničkog čišćenja

Tek nakon svega navedenog počinje priča o osnovnoj temi knjige, a to je egzodus Talijana s istočne obale Jadrana, kolektivna tragedija uz bezbrojne individualne ljudske patnje i poniranja, čijem sjećanju autor čini medvjedu uslugu, jer se nakon diletantizma, proturječja, nepoznavanja osnovnih činjenica i na trenutke fašistoidnog poimanja povijesti koje je pokazao u prvom dijelu knjige, toliko duboko kompromitirao, da je jednostavno onemogućena ozbiljna recepcija glavnog, drugog dijela knjige.

Prosječan čitatelj se s pravom može upitati: kako autoru koji među narode (ili kako on kaže – plemena) koja žive na drugoj obali Jadrana ubraja i Dalmatince i Morlake, antifašizam promatra kao derivaciju frustriranog nacionalizma, Nazora naziva velikim šovinistom, a atentat na Radića predstavlja kao revolveraški obračun dviju skupina zastupnika, vjerovati bilo što drugo o čemu ne možemo

odlučiti, a što bi trebalo proširiti horizont naših spoznaja?

Osnovna Petaccova teza je da ezule treba smatrati prvim žrtvama etničkog čišćenja koje se u zadnje vrijeme dramatično manifestiralo na području bivše Jugoslavije. Tu opet zapada u proturječe, jer najprije tvrdi da su se ta plemena stoljećima etnički čistila, a zatim da je praksa etničkog čišćenja započela nad Talijanima sredinom dvadesetog stoljeća. Kako bi potkrijepio tezu o promišljenom etničkom čišćenju u Istri (kako kaže) okupiranoj od Slavena, autor navodi jedan intervju s Milanom Đilasom u kojem on priznaje da je skupa s Kardeljem 1946. u Istri organizirao protutalijansku propagandu radi zastrašivanja Talijana, kako bi ih se sve natjeralo da odu.

S druge strane, navodi se i znameniti članak Palmira Togliattija *Zašto isprazniti Pulu?* u kojem se optužuje talijansku vladu da prinosi besmislenu žrtvu i bez razloga iseljava taj grad.

Gavriloprincip-poetika

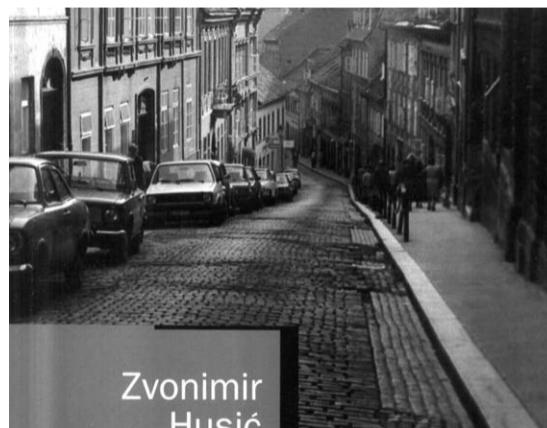
Dojam da je knjiga *Egzodus* nekritički skrpljena iz različitih izvora potkrepljujeći suvišljaju teza, koju nalazimo uz prethodne dvije, da su Italija i Jugoslavija bili samo pijuni u igri koju su igrali drugi, a da je Julska Krajina platila grijehu fašističkog režima za sve ostale Talijane. Petacco tvrdi da su osvajači rasceljavali i slavensko stanovništvo Istre: *Da bi se ova pokrajina maksimalno pohrvatila, nastavilo se s prisilnom emigracijom seljačkih masa koje su preseljavane u Banat da bi ih zamijenili s drugima, Bosancima i Makedoncima, neoklanjanim dugotrajnim susjedstvom s Talijanima.* Tako je autor čudesno pronašao i novi način pohrvaćivanja putem rasceljavanja Hrvata i naseljavanja Bosanaca i Makedonaca.

Iseljavanje Pule u organizaciji pulskog talijanskog Komiteta nacionalnog

oslobodenja najtragičnija je epizoda talijanskog egzodus-a. Petacco uz spomenuti Togliattijev članak navodi protivljenje i samog De Gasperija takvoj odluci, ali i dalje insistira na tezi o etničkom čišćenju. U poglavju *Iz baruštine Italije, izniknuo je cvjet* sa simpatijama i divljenjem opisuje pulski atentat u kojem je gorljiva fašistkinja Maria Pasquinelli, doznavši da su saveznici nepovratno prepustili Pulu Jugoslaviji, s više hitaca iz pištolja 10. veljače 1947. ubila Roberta De Wintonu, komandanta britanskoga garnizona u Puli.

Ako bismo inzistirali na Petaccovoj logici poistovjećivanja događaja iz tog vremena s nedavnim ratnim sukobima na području bivše Jugoslavije, mogli bismo povući iznenadujuće paralele. Na tragu njegove gavriloprincip-poetike su i opisi odlaska Puljana, koji čak iskapaju i svoje mrtve i odnose ih sa sobom u Italiju, što neodoljivo podsjeća na egzodus srpskog stanovništva iz okolice Sarajeva nakon mirovnog sporazuma. Petacco navodi da je *Julijski komitet* jedno vrijeme razmatrao i opciju da se druga Pula sagradi u Italiji, a nama se opet nameće frapantna sličnost s idejom izgradnje *Srpskog Sarajeva*. Slične paralele mogле bi se vući unedogled, čime bi se dodatno dovela do apsurda autorova teza o vezi etničkog čišćenja iz posljednjih ratova i tragedije talijanskih ezula.

Umjesto zaključka, Petaccovu metodu najbolje ocrtava njegova nebulozna teza da se o postojanju Golog Otoka doznao tek prije nekoliko godina (daleko, krajem devedesetih) zahvaljujući Giacому Scottiju. Autorov solipsizam ogleda se u tome da stvari nastaju tek onda kada je on sam čuo za njih. Iz tog razloga, kao brillantan primjer pokušaja pisanja o nečemu o čemu se ništa ne zna, knjiga *Egzodus* može se recipirati i kao iznimno zabavna literatura. □

Zvonimir Husić
Mačak
koji je sišao
sa stabla i
otišao u
podstanare

NAKLADA MD

Šteta silaska sa stabla

Grozdana Cvitan

Autobiografski roman u kojemu se kronološki nabrajaju autorove ljubavi u kojima se zalomilo i ponešto neuspjelih brakova, prijevara, slučajnih suputništava i, naravno, nesretnih ljubavi

Zvonimir Husić, Mačak koji je sišao sa stabla i otišao u podstanare, Naklada MD, Zagreb, 2003.

Nakon mnogo godina "književne prakse", u ovom slučaju brojnih zbirk poezije i kraćih proza, Zvonimir Husić odlučio je

svoje novije zapise ponuditi u obliku romana. Nakon prvog autobiografskog romana, čija se svežina priče i neposrednost izrečenog mogla shvatiti kao sentimentalno i sažeto putovanje jednog odrastanja i nedrača koje je to odrastanje pratilo, nedavno se pojavilo i djelo *Mačak koji je sišao sa stabla i otišao u podstanare*. Riječ je očito o selektiranom dijelu jedne (auto)biografije koja u odnosu na već pročitano od istog autora postaje svojevrsno fokusiranje, ali i recikliranje.

Husić piše o podstanarskim godinama, socijalizmu omiljene kategorije školovanja uz rad i godinama erotskih preferencijskih. Uglavnom, riječ je o mahom kronološkom nabranju autorovih ljubavi u kojima se zalomilo i ponešto neuspjelih brakova, prijevara, slučajnih suputništava i, naravno, nesretnih ljubavi. Opću kuknjavu, iako ne bez pokušaja hu-

mra, prate i druge životne nedaće od kojih je najnaglašenija podstanarsko. Zato, vjerojatno, knjiga i završava konačnim autorovim useđenjem u obiteljski dom.

Obitelj je sasvim druga priča i ona je ispričana u prethodnom romanu mnogo dojmljivije. Stari autorov problem, baratanje potrošenim sintagmama i poetskim

slikama, moglo bi naći opravdanje samo ako ponavljaju i ironiziraju, na primjer ljubavne romane. Ali, djevojke koje mu se mahom smiješe s dva simetrična reda bijelih zubi, s kojima se trza nakon dugog poljupca, odvode ga i u stanje raspoloženja, u njegovoj vizuri svijesti, iz jednog stanja zanosa u drugi u kojima prečesto treba nešto reći (suvišlo ili nesuvišlo) da se ispunji prostor tišine, ponkad ga navode i na razmišljanje o uzrocima i posljedicama nekih situacija u životu, što je posebno poglavje promašaja.

Uz nešto sjećanja posvećenih pisanjčevanjima i poeziji, na onaj šablonizirani način po kojem te zanimacije idu obavezno zajedno, *Jutrima poezije* u Tingl-tanglu i prijateljima koji su kao i autor padali u razna stanja (od kojih su neka opisana, primjerice kao u slučaju prijatelja koji se *usrao ko kokoš*), ostaje žalost što se *Mačak koji je sišao sa stabla i otišao u podstanare* nije zadržao na onom stablu iz naslova. □

Orgazam u čitanju

Darija Žilić

Đurđević u svojim kritikama uspijeva označiti neke promjene u suvremenom pjesništvu – posebice onu koja teži pomaku od shvaćanja prvenstva jezika nad lirskom ekspresijom, te kretanje k izricanju nove, drukčije osjećajnosti. Uspijeva i redefinirati neke tradicionalne poetičke pojmove kako bi na lirskom materijalu naznačio dinamiku u recentnoj lirskoj produkciji.

Miloš Đurđević, *Podnevni pljusak: kritike, ogledi, osvrte*, Pop&pop, 2003.

Miloš Đurđević već dugi niz godina objavljuje književne kritike, osvrte, eseje, a poznat je i kao prevoditelj moderne američke poezije. Tekstove koje je posljednjih desetak godina objavljivao u različitim publikacijama i međijima odlučio je ukoričiti. Pritom ističe da u pripremanju materijala nije namjeravao skupiti kronološki profiliran presjek tekstova, nego da mu je namjera pokušaj ukazivanja na neke od učestalih problema. U ovom će prikazu težište biti na kritikama pjesničkih zbirk (smatram da su daleko inventivnije nego autorove kritike proznih tekstova koje također nalazimo u ovoj knjizi).

Radikalna gesta uvijek izlazi iz nečijeg iskustva

Đurđević naznačuje da književnu kritiku određuje način i utemeljenost analize određenog teksta, kao i eksplikacija suda o tom tekstu, a piše kritike o pjesničkim zbirkama hrvatskih autora različitih generacija (razlogovaca, krugovaša, kvorumaša, ali i onih koji pripadaju naraštaju devedesetih, a nalazimo i poneku kritiku knjige stranog autora). No ipak, kao pripadnik kvorumaškog naraštaja želi ocrtati odnos prema književnosti upravo te generacije. A kao važne značajke uočava prisutnost liotaroske teze o kraju velikih priča, dekonstrukciju Smisla, kao i svih velikih metafizičkih tema, te stavljanje težišta na čitanje i pisanje koje gubi auru posebnosti. Ključno postaje zadoljstvo i užitak u tekstu; stoga s pravom naglašava važnost knjige Rolanda Barthesa *Zadoljstvo u tekstu*. Đurđević u svojim kritikama inzistira na subjektivnosti, impostaciji subjekta u književnim analizama, odnosno analizi odnosa

subjekt-jezik koji je *ovojnica uteusa subjekta*. On utvrđuje kako se subjektivnost i odlike lirskog subjekta afirmiraju kao konstante u lirici na rubu modernizma kao mega-epohe, te da istinski prevrat u poeziji nije nastao djelovanjem jezika, jer *radikalna gesta uvijek izlazi iz nečijeg iskustva*. Time negira poststrukturalističku tezu da smo mi oruđe jezika, da je jezik taj

koji govori nas. Upravo je subjekt onaj koji registrira, odnosno verificira razne varijetete na skali zadovoljstava. Takav meki subjekt idealan je prenositelj senzacija svijeta (Zvonka Makovića određuje kao primjer pjesnika za čije pjesništvo vrijedi sintagma *nova subjektivnost*). Pišući o autopoeticici Damira Miloša, detektira temu o poziciji ljudskog tijela kao *posredniku*, odnosno kao finalnog svjedoka o postojanju onoga golemog označenog. Određivanje pozicije tijela u tekstu čini važan segment Đurđevićevih analiza.

Tako pišući o knjizi pjesama Gordane Benić, naglašava lirsku apstrakciju, nedostatak spolnog predznaka i ističe vlastitu težnju za upoznavanjem *ekskluzivno ženske želje* (pritom treba naglasiti da to nikako ne implicira umanjivanje artističkog umijeća te pjesnikinje). Kada pak piše kritiku o knjizi Michalea Ondaatjea *Sabrana djela Billyja Kida – Ljevoruke pjesme*, propituje autorov pristup tijelu i kritički naznačuje kako je riječ o *inventaru tjelesnosti jednog poglavito muškog svijeta*. Upravo je to dobar primjer njegova interesa prema novim promišljanjima umjetnosti i kulture (tako ističe važnost ženskih studija kao novog područja akademskog istraživanja). U kritici knjige Slavenke Drakulić čak se upušta u promišljanje recepcije iz feminističkog kuta.

Čitanje kao subverzivna ekstra-aktivnost

Na ovom mjestu treba napomenuti da je i autorovo čitanje tekstova podjednako uvjetovano različitim osobnim, naraštajnim ukusima, te da čitanje definira kao izrazito subjektivnu aktivnost. U odličnom tekstu *Čitanje kao umjetnička tehnika* pokazuje to na primjeru rada Zdenka Bužeka koji je želio izložiti svoje *iskustvo čitanja* jednog književnog djela, a rezultat je jedna od varijanti procesa čitanja kao nosive umjetničke tehnike. Ponovo, pozivajući se na Barthesa, Đurđević čitanje označuje kao subverzivnu ekstra-aktivnost koja je strukturno neodvojiva od tjelesnog doživljaja orgazma.

Miloš Đurđević PODNEVNI PLJUSAK

Kritike, ogledi, osvrte

Kada piše o negativnim aspektima nekih knjiga, on će radije prijeći ironiji, na primjer kad Tonku Maroeviću zamjera sastavljanje analogije prema biološko-biografskim podacima: *kod pjesnika rođenih iste godine nije razvidno zašto su njihovi*

"*pjesnički svjetovi*", poredani upravo na taj način.

Đurđević u svojim kritikama uspijeva označiti neke promjene u suvremenom pjesništvu – posebice onu koja teži pomaku od shvaćanja prvenstva jezika nad lirskom ekspresijom, te kretanje k izricanju nove, drukčije osjećajnosti. Uspijeva i redefinirati neke tradicionalne poetičke pojmove kako bi na lirskom materijalu naznačio dinamiku u recentnoj lirskoj produkciji. U tome je važnost njegova kritičarskog rukopisa – jasnog, argumentiranog, konciznog (kao podnevni pljusak), s vrlo naglašenom osobnom pozicijom. A kad već spominjem "osobnu poziciju", uputila bih na čitanje kritike knjige pjesnika Petera Waterhousa, odnosno na razgovor o poetici koji je vodio s autorom u vlaku, dok su putovali na festival *Dnevi poezije & vina* u Goriškim brdima. □

Na temelju članka 4. stavka 1. Zakona o kulturnim vijećima («Narodne novine», broj 48/04) ministar kulture upućuje javni

P O Z I V za predlaganje članova kulturnih vijeća

Pozivaju se institucije i udruge iz područja kulture i umjetnosti da podnesu pisane i obrazložene prijedloge kandidata za članove kulturnih vijeća koja se sukladno članku 2. Zakona osnivaju pri Ministarstvu kulture, a to su Vijeća za:

**glazbu i glazbeno-scenske umjetnosti,
dramske umjetnosti,
film i kinematografiju,
knjigu i nakladništvo,
likovne umjetnosti,
nove medijске kulture i
međunarodnu kulturnu suradnju i europske integracije.**

Za članove Vijeća mogu biti kandidirani kulturni djelatnici, stvaraoci i umjetnici iz područja kulture i umjetnosti koji svojim dosadašnjim dostignućima i poznavanjem problema vezanih za utvrđivanje i provedbu kulturne politike mogu doprinijeti ostvarenju ciljeva zbog kojih je Vijeće osnovano. Član Vijeća ne može biti osoba koja ima udio u vlasništvu ili sudjeluje u upravljanju pravne osobe koja obavlja djelatnosti u kulturi iz područja kulturnog vijeća.

Prijedlozi se podnose najkasnije do **15. svibnja 2004.** godine na adresu:

Ministarstvo kulture, Zagreb, Runjaninova 2.

kritika

Iskustvo bez značenja

Steven Shaviro

Film Shinjija Aoyamae *Eureka* i knjiga Daniela Pinchbecka o psihodeličnim iskustvima bave se posljedicama traume – traumatičnoga gubitka i traumatičnoga viška značenja

Sjećanje i očekivanje

**Shinji Aoyama,
*Eureka***

Film Shinjija Aoyamae *Eureka* traje 3 sata i 40 minuta, ali mi se subjektivno činio kraćim. To je zato što je film toliko prekrasan, sumoran i očaravajuć da me uvkao u svoj ritam, krajolik i svoj svijet. *Eureka* se bavi posljedicama traume: mukom njezina nadilaženja i nejasnom mogućnošću neke vrste ne baš spasa, ali sporazumijevanja i oživljavanja povezanosti među ljudima. No, čini mi se da je nekako nedovoljno reći da je upravo to ono o čemu se u filmu *radi* – radije bih rekao da film upravo *to jest*, da utjelovljuje takav proces.

Ludak otme autobus i pobije većinu putnika. Samo troje prezivi: vozač autobrašte mladi brat i sestra. Brat i sestra izgube svoje roditelje, a vozač ostavi ženu. Traumatizirana djeca prestanu govoriti, a vozač autobrašte besciljno luta i naposljetku dolazi živjeti s djecom. Sve je to samo uvod koji se događa u prvih desetak ili dvadesetak minuta filma. Ono što se događa sljedećih tri i nešto sata jest uglavnom nijemi problem sporazumijevanja, rješavanja krivnje preživjelih i učenje kako ponovo živjeti u svijetu.

Eureka je snimana kao široka projekcija, i to na filmu u boji koji je kasnije toliko ispran da se većinu vremena doima kao da je crno-bijeli film s jakim kontrastom. Povremeni krupni kadrovi prate uglavnom duge kadrove; izgleda kao da kamera zbumjeno luta zadržavajući se na sumornim prirodnim prostorima, ne toliko prateći likove koliko uzaludno klizeći krajolikom kojega su likovi samo beznačajan dio. Učinak je halucinant, dok se gledatelj navikava na polagan pripovjedni ritam kamere zbog čega se film nikad ne čini toliko dugim koliko zapravo jest. Likovi prolaze kroz neku vrstu produžene obamrstosti ili emotivne tuposti, ali film tu tupost pretvara u intenzivno pojačano iskustvo. (Ništa ne može biti različitije od, primjerice, *anomii*,

Ništa ne može izbrisati, poništiti ili nekako kompenzirati iskustvo traumatičnog gubitka. Slabašna nada koju film nudi ne negira taj gubitak, nego postoji samo u priznanju da se takav gubitak nikad ne može poboljšati. To je način da se krene dalje, pretpostavljam, ali to je kretanje kojim se ne može zaboraviti tragediju od koje želi krenuti dalje. Sve je to u *Eureki* izraženo, ne toliko nečim otvoreno ispričanjem ili tematiziranim, nego načinom na koji film prikazuje vrijeme i prostor.

je Antonionijevih filmova, iako Aoyama s njime dijeli ukus za pažljivo artikulirane vizuelne kompozicije, duge kadrove i duge snimke u kojima se ne događa gotovo ništa.) Soundtrack je minimalan. Nema mnogo dijaloga. Povremeno netko upali radio ili televiziju. Nedijegetička glazba rezervirana je za posebne trenutke emocionalnih vrhunaca.

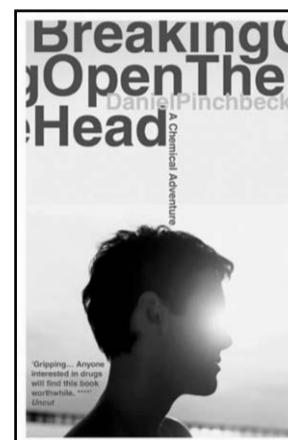
Film počinje u malom gradu u kojem se dogodi otmica autobusa. Na otpriklike polovici, *Eureka* se pretvorí u neku vrstu filma ceste kada vozač autobusa poveze djecu (i njihova tinejdžerskog ujaka) na putovanje kombijem kroz niz sumornih krajolika. Oni traže, kako kaže vozač autobusa, način na koji mogu *početi iznova*. No zapravo, oni putuju kroz vrijeme, prije nego kroz prostor. Njihovo neumorno putovanje bez ikakva odredenog cilja jedan je od načina protjecanja vremena: vremena koje može pogoršati njihove rane ili ih zaližeći, ali u bilo kojem slučaju to je nužno za promjenu.

Mnogo je kadrova kombija koji se vozi praznom cestom ili kadrova likova kako lutaju do litica, morske obale, kroz polje puno krava, planinskim putovima ili praznim noćnim ulicama nekog provinčijskog gradića. Tim kadrovima, i preko njih, gledatelj su uvučeni u vremenske ritmove upaljenih rana, ali takoder (možda) i njihova zaljećenja. Cijeli je film prožet apokaliptičnim zlim slutnjama koje se nikad ne ostvare – osjećajem da su strahote koje likovi prežive na početku samo glasnik nečega goreg. *Nešto gore*, na sreću, nikad ne stigne. To je zato što film ispraznjava bilo kakav osjećaj sadašnjosti: prošlost i budućnost – sjećanje na traumu, s jedne strane i očekivanje neposredne katastrofe, s druge – pravi su sadržaj ili teme filma.

Eureka je film o sjećanju i očekivanju. Bolan je kao što sjećanje i očekivanje često i jesu. Ako nudi tračak nade kada napokon stigne do kraja priče (jer je bez obzira na sve obilaznice i čekanja to još priča), onda je taj tračak nade dobiven upravo zato što nije iskupljujući. To jest, film inzistira na tome da ništa ne može izbrisati, poništiti ili nekako kompenzirati iskustvo traumatičnog gubitka. Slabašna nada koju nudi ne negira taj gubitak, nego postoji samo u priznanju da se takav gubitak nikad ne može poboljšati. To je način da se krene dalje, pretpostavljam, ali to je kretanje kojim se ne može zaboraviti tragediju od koje želi krenuti dalje. Sve je to u *Eureki* izraženo, ne toliko nečim otvoreno ispričanjem ili tematiziranim, nego načinom na koji film prikazuje vrijeme i prostor.

Psihodelični kozmos

**Daniel
Pinchbeck,
*Breaking open
the head,*
Broadway,
2002.**

Knjiga *Breaking Open the Head* Daniela Pinchbecka najcitiranija je i vjerojatno najbolja knjiga o psihodeličnim iskustvima još od radova pokojnoga Terencea McKenna. Čitao sam je s velikim nestreljenjem i mislim da su neki dijelovi izvrsni, neki iritantni, a sve u svemu, knjiga je silno razočaravajuća...

Ima nešto u psihodeličnim drogama – a to je upravo ono što je toliko prekrasno – što onemoguće pokušaje da se o njima priopovjeda i da ih se smjesti u riječi. Barem ja nisam nikad pročitao ništa što je odgovaralo mojim iskustvima s tim tvarima. (Više ne uzimam LSD i psilocybin zbog nekoliko dobrih razloga, ali visoko cijenim to što sam od njih dobio – estetička iskustva i ontološke lekcije koje neću nikad zaboraviti.) Stalno pokušavam pronaći tekstualni izraz psihodeličnog iskustva i stalno se iznova razočaravam onime što učinim. To je vjerojatno neizbjegno; riječi i slike, u ovom slučaju, nikad ne mogu biti jednake iskustvima koja pokušavaju predstaviti.

Ono što je odlično kod Pinchbeckove knjige jest način na koji evocira njegova psihodelična iskustva i prepleće ih u priopovijest, ne samo o njegovoj potrazi za značenjem nego općenito o kulturnoj povijesti Zapada u dvadesetog stoljeću. To je mudra i upućena knjiga; Pinchbeck se zna kretati od amazonских šamana do Waltera Benjamina i Alistera Crowleyja a da ne izgubi ritam.

No, ono što me toliko iziritiralo i razočaralo u *Breaking Open the Head* jest upravo drugi aspekt tih vrlina, a to je nešto što je izgleda endemično za psihodeličnu kulturu danas. To možemo najbolje nazvati zavodljivošću *sublimnog*: željom da se da značenje fenomenima koji nadilaze sve naše skrivene mogućnosti pridavanja značenja. Na početku knjige Pinchbeck sebe opisuje kao nekoga tko očajnički traži nešto smisleno kako bi zamjenio ono što opisuje kao isprazni nihilizam svojega njujorškog života. Nažalost, on pronade i previše tog smisla; ako tražite transcendentnost, vrlo vjerojatno ćete je i naći. Tako da Pinchbeck objavljuje *znanje* koje je proizašlo iz psihodeličnih droga: da je *priroda stvarnosti duhovna, a ne fizička*, te da ljudski život i povijest imaju skriveni cilj.

Nietzsche je rekao da bi čovjek radije želio ništavilo, nego da uopće ne želi. Dodaje da bi ljudi radije pridavali bilo kakvo značenje patnji, bez obzira na to

koliko smiješno ili užasno ono bilo, nego prihvatiли to da je patnja bezrazložna i besmislena. Upravo je to Pinchbeckov problem. Prema mojoj mišljenju, činjenica da mala molekula poput LSD-a može toliko duboko i silno utjecati na moje mišljenje, upravo je dokaz da je *mislao* u svojoj srži materijalna: da se sve događa u tom konačnom, smrtnom tijelu. Činjenica da iskustvo koje dobivamo preko psihodeličnih droga (nasuprot onom od alkohola, marihuane ili kokaina) toliko ruši ego, da je toliko temeljno Drugotno i da se ne može lako zauzdati unutar granica samozražavanja i samoprojekcije, za mene ponovo dokazuje *sremoć misli*, koju je Freud video u srcu narcizma i religioznih shvaćanja. Ako postoji jedno iskustvo koje suzbija naše napore da ga prisvojimo, smjestimo u naše konceptualne sheme i posjedujemo, onda je to iskustvo psihodeličnih droga.

No, ono što Pinchbeck radi – kao što su prije njega radili Leary i McKenna – jest upravo pretvoriti tu bezgraničnu Drugost, taj apsolutni otpor prema kategorijama i značenju, u više, transcendentno Značenje. Tako dobivamo poznatu okultističku litaniiju koja se kreće od tarota do Gurdijeva, od hinduističkog poimanja karne do energetskih struja u pejažu, od starih šamanističkih obreda pročišćavanja do diznijevskih vilenjaka. I dobivamo nemoguće idealizirane opise mudrosti *primitive* društava o kojima Pinchbeck piše kao da su bili potpuno lišeni povijesti ili politike sve dok njihovu *čistoću* nisu kompromitirala zapadnjačka kolonijalistička i gospodarska iskorištavanja.

Sve što tu navodim može se, naravno, reći i protiv Terencea McKenna, ali dok je Pinchbeck na neki način iznimno trijezan, sam izabirući koje će obmane prihvati ili odbaciti, on nema ništa od McKennaove strasti, šarma ili humora. Naprotiv, Pinchbeck se čini veoma suh i trijezan momak, barem tako djeluje osoba koju stvara u knjizi. To možda čini njegov pristup duhovnosti vjerojatnijim, usprkos njegovim namjerama i kritičkim prosudbama; no, meni to izgleda kao još jedan depresivni način na koji – čak i sa stvarima koje su toliko otvorene kao psihodelične droge – učitavamo u naša iskustva ono što smo već (možda i nesvesno) u njima tražili.

Priznajem, ja sam tvrdokorni materijalist i cinik; nikad nisam imao, sa ili bez psihodeličnih droga, ništa slično preobražavajućem iskustvu koje Pinchbeck bilježi na svojim stranicama, a čini se da je to preduvjet za vjerovanje u ono u što on vjeruje. Ili, još bolje rečeno: *imao sam iskustvo, ali sam promašio značenje*, kao što je jednom T. S. Eliot pogrdno napisao. No, ja sam ponosan na to; mislim da *imati iskustvo, ali odbijati njegovo značenje* ima snagu moralnog načela. To je jedino pravo eksperimentalno stajalište, jedini način da ostanemo otvorenima za sve što nam život nudi. Među ostalim, to je ono što me LSD naučio, kao i način na koji sam pristupio iskustvu LSD-a. □

Došao sam s drugoga svijeta

Nikola Madžirov

Dani kad treba biti sam

Istina je da je grad
niknuo kao posljedica laži
neophodna ljudima
saksijama i pitomim životinjama

Istina je da svi ljudi
izlaze iz nebodera
(kao da je zemljotres)
i s vazom u rukama
idu prema livadama

Vraćaju se tri puta tužniji
s prahom u dlanovima
i s nekoliko šumova
kao rupe u sjećanju

Zatim
opet zajednička tišina.

On još uvijek traži čovjeka koji prodaje sjemenke

Tata me vodio na nogomet
a ja sam išao zbog sjemenki
Tata je nosio novine da bi mogao sjesti
a ja da bih dovršio započete križaljke
Tata bi ustao u trenutku
kad bi svi ustali
a ja kad bih ugledao
čovjeka koji prodaje sjemenke

Bila je tišina na stadionu
Prisutni su buljili u mene
dok sam grickao sjemenke
(glavni sudac zagrizao je zviždaljku)

Ljut sam na oca
što me ostavio samog.

Čarobno kazalište

Zvoni
Pismonoša je brži nego
glas zvona
Ogrnut andeoskim plaštom
svakoga dana nosi
po jednu stranicu
Novoga zavjeta
Iznad lista
kreiram kazalište
s praznom scenom
(nema ničega osim zraka)
a ja glumim zrak
Ulazim u utrobu
Gledatelja
predviđam njihove snove
dva sata unaprijed
99 posto ljudi
sljepljuje sebi krila
a čim otvore oči
posežu za čašom vode
i žličicom šećera.

Povratak

Otvaram uplašeno vrata
zracima da iscrtam granicu
po tepihu.
Dode mi glas da pustim
ali eho nemanještene sobe
je brži.
Nije moj znoj na vrhu kvake
i lišajevi na koži mog vrata
ne pripadaju ovome svijetu.
Ostvario sam se u nekoliko

premazanih sjećanja,
moja duša je utrobní palimpsest
daleke majke.
Otuda premišljanje o povratku
i tih Škrivanje šarki na vratima.

Jednim bih korakom proširio prostor
kako bih zgusnuo zrnca prašine
i vlasti koje padaju
dolje, od svjetlosti
uvijek bijeli.

Buđenje

Još si ti ostala izgubljena
kao biljet ispred pitanja
kontrolora

Koliko si mlada i lijepa
(bore nosiš u koferu)

Popela si se u sunce
i svaki dan budiš se među ograde

Čudni su ljudi
kojima poklanjaš sjenke.

Rastem

Došle su srne ispred moga kreveta
i zečevi
u stvari
i konji i ovce
i koze su bile tu
a onda je ispod kreveta
počela rasti trava

Eto ja još uvijek rastem
i dodirujem stomak
pticama što su zaboravile letjeti.

Došao sam s drugoga svijeta

“Sigurno je pobegla
iz nečijeg kaveza”
kaže moja djevojka
za šarenu pticu
na lipi

Kasnije sam doznao
da je ptica došla s drugoga svijeta
po svoju ljubav
zatvorenu u nečijem kavezu

Gledam svoju djevojku
s metalnim sjenama na licu.

Hladna jutra

Ne razumijem
hladna jutra
o kojima mama govori

Kaže mi da se pokrijem
preko glave

Otkrivam noge

Ona sipa led u crepove
i kaže mi da
privučem koljena
stomaku

Ne razumijem
hladna jutra
o kojima mama govori

(u njezinoj utrobi tako je toplo)

Prisustvo

Pošao sam u antikvarnicu
knjigu da ti kupim
i tamo se zaposlio

Stranica po stranica
list po list
padaju iznad moga tijela

daleko od jeseni
daleko od sjenke
daleko od bilo čijeg
prisustva.

Daleko

Tu se svijet otvara
ispred raširenih nogu
prostitutki
Tu prosjak prodaje čast
skuplje od milostinje
i konobar kaže
– Stolovi su rezervirani!
Tu narkomani su
čistiji od droge
(mudrosti se stavljuju u zgrade)
i džins podrapan iznad koljena
prenosi se s koljena na koljeno
Tu se ne ostvaruju proročanstva
sobnih paukova
stope se graniče granicama
vrate se otvaraju
u dužini lanca
i prah ne napada glupost
Tu sjene vodača
su starije od Sunca
bombe su pune
mjesečevih pejzaža
zadnji mostovi su duge
i cvjećari još uvijek
kradu s grobova

Tu je ono tamo
gdje povijest
nikad ne postaje povijest

(tamo smo mi
ponizno zgužvani u televizoru)

Nikola Madžirov (1973.) rođen je u Strumici, Makedonija. Osim poezije, objavljivao je priče, eseje, prijevode. Za knjigu poezije *Zaključani u gradu* dobio je nagradu *Studentski zbor* za debitantsku knjigu godine 2000, a za poetski rukopis *Nekud nikud*, nagradu Aco Karamanov 1999. godine. Prošle godine objavljena je njegova haiku knjiga *Asfalt, ali nebo*. Urednik je za poeziju u elektroničkom časopisu za umjetnost i kulturu *Blesok* (www.blesok.com.mk) i koordinator *Lit.Kona za Makedoniju*. Njegova poezija prevođena je i objavljivana u nekoliko izbora i antologija u Makedoniji i inozemstvu. Online stihovi na makedonskom, engleskom, danskom i španjolskom jeziku: www.e-knigi.com.mk/01poetry/madzhirov/sodrzini.asp?lang=eng&id=2

proza

Mali vjetar

Samir Raguž

Dvorana unajmljena u najboljem hotelu u najvećem gradu u državi. Kakav spektakl, novca nije nedostajalo. Sve je odrađeno na najvišoj razini, upravo kako dolikuje stranci. Nije da su pretendirali na vlast, nisu bili sigurni ni da će se makar jedan počastiti stolicom u parlamentu, jedino su bili sigurni u veliki povratak. Kakav povratak? Gdje? Na koje pozicije? Sve je to dio taktike, kako je rekao tajnik

Stranaka ima mnogo, neki kažu previše (zar budala ima malo?), ali za Stanka postoji samo jedna. Doduše, bilo ih je dvije, ali to se ne spominje ni u službenom glasilu stranke ni u razgovorima članova, bar ne otvoreno. I dana u godini ima dosta, ali nijedan nije kao današnji, kad će Stanku i njegovoj obitelji svanuti novo doba. Dok sjedi nervozno treskajući nogom i čeka da ga prozovu, sjetio se kako mu je tajnik Josip prije konvencije rekao da nije pogodio boju odijela, jer – "smeće ne ide poslije pet popodne". Samo mu je jedna takva budala trebala sa svojim komentarima: ovo je počelo u četiri. Osim toga, ima dva odijela kako Bog zapovijeda, ovo, i jedno tamno plavo za sahrane, svatove, krštenja i daj Bože ako ona "konjusina" diplomira. Nikad nije pridavao pažnju odijevanju i znao je da ako danas bude sve u redu i to mora promjeniti. Ali to su nebitne stvari, u glavi našeg junaka nije bilo mesta za takve trivijalnosti.

Dok govornik – kandidat broj 4 – izlaže ono što svi već znaju i ponavlja retoričke parole, Stanko nije duhom u dvorani. Odjedrio je na krilima pobede i uživa u dokazivanju svojih vrijednosti pred svima, a posebno pred sobom. Trgnuo se kada je kandidat broj pet pozvao sve prisutne – "na jedinstvo i konstruktivnu kritiku tako potrebnu za pobjedu". Jer kaže kandidat broj pet, da je čuo u holu nekog studenta kako govori da kritika mora demontirati izloženo, a konstruktivna kritika je laž i samoprevara. Broj 5 kaže da ga je razumio, ali poručuje studentu da se ova stranka ne može demontirati već samo nadograditi.

Pljesak koji je odjeknuo dvoranom inicirao je klicu ljubomore u našem Stanku, pomisli – "čovjek se lako zaljubi i izgubi ovđe".

Nije pretjerao, bilo je to popodne za pamćenje. Dvorana unajmljena u najboljem hotelu u najvećem gradu u državi. Kakav spektakl, novca nije nedostajalo. Sve je odrađeno na najvišoj razini, upravo kako dolikuje stranci. Nije da su pretendirali na vlast, nisu bili sigurni ni da će se makar jedan počastiti stolicom u parlamentu, jedino su bili sigurni u veliki povratak. Kakav povratak? Gdje? Na koje pozicije? Sve je to dio taktike, kako je rekao tajnik.

Broj pet spominje pravi put, Stanko je razmišljao o prvom putu.

Veliki igrač, dr. Marić, predstavio mu se u jednoj zadimljenoj kuglani u jesen prije dvije godine. Mali igrač je bio zbnjen takvom otvorenošću, pružio je ruku, čak se i nakanjao, vjerovatno da očisti grlo od cigareta, i čuo ugodan bariton – "Trebam vas na dvije, tri minute". Nije Stanko mlada šiparica da padne na naglašen šarm, ipak je otvorio oči i uputio se u pravcu ruke dr. Marića. Veliki igrač je govorio polako, i bez uvijanja predložio mu suradnju. Stanko je naučen da ne udara prvu loptu. Pomiclio je da ovaj gospodin ne prodaje neko osiguranje? Misao je bila instinktivna, u to su vrijeme takvi pozivi završavali ponudom životnog osiguranja. Brzo je odbacio tu prljavu silnicu i otvorio usi, ali još ne i srce, njega je poslije kao i većina u politici izgubio. Doktor je izlagao polako, kao i svi veliki igrači, koristio je stanke u govoru koje su trebale naglasiti rečeno ili uzbuditi um.

Ti si pametan Stanko! Bila je to prva ofucana rečenica na koju malo tko ne padne, međutim nastavak je bio maestralan. Odmah poslije prve klišej rečenice, uslijedilo je lice zagledano u zemlju i težak pogled koji, usput, Stanko nije mogao niti vidjeti.

"Meni treba tvoj savjet. Znaš, ti se razumiješ u poljoprivredu?"

Mali igrač nije prepoznao tanak led tog polupitanja, pa se borio za zrak teško pogoden tim očitim neznanjem velikog igrača.

"Razumijem se u poljoprivredu, što ovaj trabunjača", dolazio je do zraka i u poluudahu (zaustavljenom zbog cigareta), ispušto nejasno i piskutavo: "Naravno".

Veliki igrač kao i svi koji drže stvar pod kontrolom nije slušao Stanka nego je nastavio započetu taktiku, postavljao je pitanja i tražio važne savjete od žrtve kao da su stranački i osobni prijatelji već godinama. Kada je Stanko shvatio da dr. Marić treba pomoći i da se zato baš njemu obratio, opet mu je crvenilo udarilo u lice, samo ovaj puta neugodnog i obrambenog karaktera. Mijenjao je šef zadruge boje kao kolo sreće koje vrte prije izvlačenja lota, samo što nije mogao dobiti.

Prvi sastanci mirisali su konspirativno, i svojim ozračjem nerazumljivosti i deranja uzbudivali Stanka u tolikoj mjeri da je ženi jedanput priznao: "Ovo su pravi ljudi, poštne. Mislim da bih ovde mogao nešto napraviti. Uglavnom imam vremena za bacanje, u ovaj stranci ću zapeti, znaš, onako kako samo ja to znam."

Idealizam visokih ciljeva je prava klopka za malog čovjeka, on je naime potreban za ostvarivanje, ali ne i za upravljanje.

Razmišljanje je prekinuo žamor i buka kad je predsjedavajući oglasio pauzu. Svi su navalili u predvorje gdje je poslužena hrana. Prvi su izašli oni koji su sjedili na kraju dvorane, to je bila pješadija. Potrebni glasači, koji su koristili jedinu beneficiju konvencije, besplatno jelo i piće.

Bitnije figure ostale su u dvorani još neko vrijeme, stvarajući krugove oko svojih kandidata. Svi su znali kako će glasati, ovo je bio zadnji dogовор i procjena mogućnosti. Dok su obični glasovi ispirali grla i punili želuce sendvičima francuskih naziva, predsjednik je obilazio vojsku i rukovao se brzinom japanskih robova u Toyoti. Pružio je ruku i Stanku koji je bio na izlazu dvorane. Srećom, da je predsjedniku kandidat broj 7 samo jedan u nizu, jer je Stanko morao hitno u WC. Već kada je dolazio u ranim popodnevnim satima, osjetio je napetost u želuci i sjetio se svoje punice i njenog pečenog graha s kupusom koji je jučer ručao. Nervoza je ubrzala stvari, sjeo je na dasku i opustio se. Lažna uzbuna, mirovao je dok nije sve utihnuo. Vratio se u dvoranu u zadnji tren, samo nekoliko trenutaka kasnije svi bi pogledavali u njega, dok bi on dignuo cijeli drugi red da bi došao na svoje mjesto.

Uopće je malo poznato zašto je Stanko pristupio uzbudljivom vrtlogu zvanom politika. Imao je dosta ili, kako skromni kažu, i više nego je trebao. Ženu majku i službeniku, stabilnu i dosadnu (uzbudljiva žena nije potrebna u tim godinama), ali pouzdanu pratiteljicu s divnom osobinom koju u narodu zovu takt. Sin, student apsolvent već drugu godinu, mladić bez posebnih vještina i znanja. Njegov otac bi rekao: "Prosječni primjerak uzaludne mladosti i sistema školovanja". Koliko puta mu je Stanko govorio da fakultet završavaju uporni, a ne pametni. "To je istina, nažalost" – odgovarao je sin.

I evo ga sada u drugom redu, na stolici broj 7 čeka svojih 15 minuta. Opet je osjetio

napetost koja se pojavljivala i nestajala vjerojatno zbog uzbudenja uslijed mnogih stvari koje su mu se trebale dogoditi. Prirodni proces bujanja i raspadanja vlakana, nastavio je svoj neumitni evolucijski tijek u Stankovu želucu.

Kolega kandidat broj 8 koji je sjedio pokraj njega, obrati mu se pogunte glave ispod glasa.

"Vi ste prvi put na listi?"

"Molim?"

"Ovo vam je prvi put?" – ponovi kolega pitanje i rukom zamaše ispred sebe kao da je požurivao Stanka da odgovori.

"Da, ovo mi je prvi put! Vama nije?"

"A ne, iako sam rangiran iza vas, u stranci sam od početka." Ove riječi pogode Stanka i on izusti sam: "Oprostite."

"Ne, molim Vas nemojte se ispričavati. Nisam Vam se zato obratio, ionako ni ovi ispred nas nemaju šanse. Vidio sam da ste razgovarali s tajnikom, pa sam Vas htio upozoriti na nekoliko stvari." Mogao je Stanko kulturnom gestom odbiti razgovor, ali mislio je na želudac i onaj unutarnji glas crijeva koji je zasad samo on čuo.

"Vas su sigurno dovolkulj kao i mene, s pomoću sugestije" – nastavio je ovaj.

"Molim? Kakve sugestije?" – pitao je sed već pomaš iživeiran što stalno ponavlja riječ molim. "To vam je opasna kurva. Mislim ta sugestija. Razumijete?" Sad je primijetio da sugovornik sluša, naslonio se i nastavio. "Kad su mene uvukli u sve ovo, ovaj sada tajnik bio je glavni agitator u ogranku. Tada sam baš pod njegovim predsjedanjem počeo mijenjati mišljenje, rezultat je to neprimjetne, ali snažne sugestije. Znate već kako to ide, slušać sve te priče oko sebe i godinama šutis jer nemam pluća trubača i ne možeš se nadvikivati s ostalima. Upravo tako dobivaš nove istine, izgovorene tudim ustima i kolektivno potvrđene. Razumijete? Sugestivno zavodenje. Politika! Ništa doslovno, koriste se termini poput, 'trebali bi', 'mogli bi', 'bilo bi dobro'..."

Prvi red stolica bio je rezerviran za političku elitu iz središnjice. Baš ta gospoda s obešenim, vjerovatno u tom trenutku zbog premorenosti i zakopčanim glavama ugledali su Stanka. Izašao je u svom smedem odijelu uspravna držanja i odlučnog koraka. Naravno da u tom koraku nitko nije mogao prepoznati tremu koja se skupljala cijelog života i da nitko nije ni bio sposoban nakon tri sata izlaganja uočiti takve pojedinosti. Stanko je ponio papire sa sobom iako su mu savjetovali da iz njih ne čita, zbog efekta sigurnosti. Stavio ih je pred sebe na govornicu koja je, kako je primijetio, bila neobično

čista i ugodno osvijetljena. Zakašljao se u mikrofon, diskretno koliko to može šef zadruge, i počeo izlaganje vrlo samouvjereni. Bez stajanja, suvišnih riječi i nepotrebnih ponavljanja, Stanko je punim glasom ispuštao sve ono što je pripremao punih tri mjeseca. Govor je bio optimističan. Koristio je kandidat broj 7 svoju prednost što dolazi iz maloga grada gdje simulacija društva nije uništila prirodne zakone.

Stvari su krenule drugim tokom pred kraj govora. Kad je trebala nastupiti ona euforična faza, puna političkih poruka prekidanih pljeskom i uvjerenju u ono što ste govorili posljednjih petnaest minuta, na licu govornika pojavio se grč. Promjenio boju obraza u crvenu, što su odmah primijetili prvi redovi. Poneki latak odvojio se od rukohvata stolice, par vratova su istegnuli prve pršljenove kralježnice ne bi li bolje vidjeli promjene. I nakon što je prva kap znoja napuštalaziske govornika, pogled je većine u dvorani bio prikovan na Stankovo lice. Nije bilo žamora, pratitelja svih neugodnih situacija, prije je ovlađala šutnja, napetost što će se dogoditi. U licu kandidata broj 7 sve oči su tražile razlog za ove sad već bolne grimase. Jedan se delegat čak ustao sa stolice i pokazao rukom na govornika, međutim ništa nije rekao. Tišina je u ovom svijetu šizoidne buke neugodna stvar. U pravom trenutku tišinu je prekinuo tajnik, počeo je pljeskati. Ukrzo su se i drugi pridružili pljesku koji nije uspio. Zahvaljujući nenadanoj potpori govorniku, čak i oni koji su pušili u predvorju počeli su se vraćati u dvoranu. Stanko je stiskao, pokušavao misliti na druge stvari, uvrtao se i nesvesno proizvodio sve one izraze koji su polako, ali neumitno već počeli zabavljati prisutne u dvorani. Prvi red, u kojem su sjedili predsjednik i ostale važne figure, nije se zabavljao. Prvi čovjek stranke, hladna lica, šutke je promatrao muku po Stanku. Ostali oko njega samo su se nakašljivali i više gledali u pod nego u zabavljajuća.

Naravno da je govornik bio u panici, blokirani, nije mogao napustiti pozornicu. Kažu da pred smrt vidiš sve drage ljude i dogadaje. U kratkom video-clipu podsvijest ti pokazuje što gubiš. Stankova glava projicirala je sve ono što je mogao imati. Ugled, poštovanje, reputacija...

Sad ostaje kuglana, mirovina, anonimnost, nitko i ništa.

Uglavnom, sve to nije dugo trajalo i kandidat broj 7 je prduuo. Bio je to dugi glas, po uličnoj gradaciji – srednjotonac. Glasno olakšanje zbnjenog čovjeka. Sam čin je svakako prirodnog karaktera, interpretacija nije. Ona je kriva što je Stanko ostao sam, ne samo na pozornici nego i na političkoj sceni. Sve što je rekao u svom govoru i sav trud došao pred ovim stranačkim kolegama odnio je taj mali vjetar. Zastor srama i osude je pao na kandidata broj 7. Reakcija je počela smijehom, brzo je u dvorani opet sve zašutjelo. To je znači njegov komentar na sve nas?

Stanko je u tih nekoliko trenutaka bio svjestan da je sve gotovo. Prekinuo je govor, pokupio papire i otisao iz dvorane. Hodao je bez kaputa, ravno na željezničku postaju. Na konvenciju su došli zajedno autobusom, ali on sada nije mogao natrag s njima.

Kasnije su neki pričali kako je predsjednik u svom govoru na kraju konvencije spomenuo aktivno članstvo, aktivnu utrobu stranke. □

Samir Raguž, rođen u Vinkovcima, 1968. U pubertetu bio istaknuti član izviđačkog saveza, po zanimanju električar. Danas se bavi prodajom monografija malih gradova stanovnicima i poduzećima iz dotičnih gradova. Piše uglavnom o traumatičnim iskustvima koje je stekao kao običan član minorih stranaka hrvatskog desnog centra. Živi pored silosa, čita Sloterdijka i odgaja sitnu djecu. □

Neb Webster u magli

Velibor Čolić

Kako je Neb Webster, tenor sakofon u nezaboravnom orkestru *Vojvode Ellingtona* zauvijek zamrzio studen i tuberkulozu

Nekoliko slika vezanih za Sarah

Usjećanje mu se urezalo malo slika vezanih za Sarah, ali svaka od njih ocrтvala se jasno kao vitraž; prvi deset godina ispunjenih pogledima na lice majke uokvireno plavim šalom, zatim očeva lula, opuštena donja usna dok iščitava poslijeratne vijesti; i naravno Sarah, lijepa i zgodna, zlatna skarabeja njegovih sjećanja. Na jedanaesti rođendan Neb je video, i upamlio, golu krušku njene zadnjice, obla kojena, i one fine, zlatne maljice, na izduženim butinama svoje rođake, kada je slučajno, tražeći nešto, nekakvu zaboravljenu stvar ušao u gostinjsku sobu. Ležala je gola i uspavana, jaka kosa i znoj uokvirivaše njeno lice, kao da iza pokrivača koji je, dok je se prevrtala u snu, pao, njeno mlađe i jedro tijelo čeka poljubac i dodir, nečiji tudi, muški dlan, koji bi kao riba da sklizne niz njene grudi, niz oznojen vrat na kojem je jedva i primjećivaše nekakav lančić, srebrni i sjajan kao mrazno jutro u prosincu. Stajao je tako nekoliko trenutaka, iznenaden, uzbuden i nadražen njenim mirisima, dok jutarnje sjenke kao leda zebre padaju svuda po krevetu i sobi. Neb je prišao lagano prozoru, odškrinuo tešku brokatnu zavjesu, puštajući unutra memljivo zimsko sunce, tešku maglu, mrzovoljno kao da pušta u kuću mokrog psa. Skripa njegovih koraka je probudi, Sarah uzdahne i pruži ruke prema nevjernoj laži ljubavnika kojega je sanjala, prema toj toplini koja se od pupka penje prema grudima; probuđena djevojka s mukom, mljackajući suho ustima, smiješi se, proteže se, ali se ne skriva, ostajući tako jedan tren, ne dug, ali značajan, lagano raširenih butina, golog pupka i trbuha, zategnute, meke, podatne kože. Neb ju je gledao nijemo, glu-po i gluho, kao riba, prepadnut ali i uzbuden, osjećajući u oznojenim, stisnutim dlanovima, kao vreo usijan ključ, sopstveno bilo koje suludo udara nekakav nerazgovijetni tam-tam, čudnu poruku njegovog dječačkog srca. Bijaše lijepa, ali čudna, dok se ovako još uvijek nerasanjeno pridiže u postelji, sjedi skrštenih nogu, potom nekakvim čudnim, izmijenjenim glasom kaže pridi, pridi malo bliže rođače.

Kao u snu, kao na tuđim nogama, Neb je prišao, pružio ruku i dodirnuo njenu kosu. Sarah mu uzme dlan, lizne mu prste i stavi ih na svoju dojku.

Zatim neko davno ljeto u gradu, s vrha ogromnog sladoleda otima se jedna rastopljena kapljica i klizne joj niz bradu. Sarah se smije čitavim tijelom, bogata i sjajna kao crni rubin pod ljupkim bijelim šeširićem a velovi njene kovrčave kose koketno padaju milujući joj uho, praveći uz to i nekoliko zamršenih S po njenome vratu. Taj šećer, ta sparina beskonačnog srpanjskog popodneva, okus vanile i rastopljenog šećera, čudan, beznačajan detalj, dok se rođaka propinje preko stola i nestošno, kao djevojčica, otpija njegovu sodu, a dječak osjeća svuda, njena prisutnost, Sarah je uvijek tu: čak i kada zatvorí oči, mehani jastučići prstiju dok mu popravlja kragnu namigujući mazno, a sjenka oboda šeširića dijeli njeno lice, jasno kao nožem, na pola. I njeni koraci, ono veselo tok-tok-tok njenih potpetica dok neravnom kaldrmom idu prema parku, a nekakav bolestan, topao i težak, vjetar okreće listove drveća prema naličju, kao da su na roštilju, kao da ih prži. I njena tanka ljetna haljina, iza koje ne vidi, ali sluti zrele polutke, mirisne dinje zadnjice, dok trčkara za njom. Koliko razbludnih, ušuškanih pokreta, dok kleći, a Neb udiše njen miris kao mokru maramicu, dok se saginje da mu zaveže pertlu, a sunce pada na njene duge, njegovane nokte, i umnoženo deset puta, kao u kakvim magijskim zrcalima, udara mu u lice i oči. Ne znajući ni sam zašto stavio je ruku na njeno rame, osluškujući oznojenom kožom kako ispod tkanine, svaki končić bijaše ispunjen statičkim elektricitetom, diše njena crna, djevojačka koža. Ili nekoliko godina kasnije, već 25 ili

26 godina dvadesetog stoljeća, kada na ulazu dok se vraća kući, držeći uglačano drvo violine pod pazuhom, raširenih nozdrrva osjeti njen miris, lagan kao rep vjeverice, trag kamilice i lavande, i mlađahni Neb ulazi u predvorje i hodnik, znajući da je Sarah negdje tu, u dnevnoj sobi, ili u kupatilu; i dok se rukuje s njenim mužem Neb krajnjicom oka gleda pod njenu haljinu, dugački listovi nogu, ispod velova, kao kriješte valova bogati volani, dok zavaljena u fotelju u jednoj ruci drži čašu, nešto providno i sjajno s mnogo leda, a na licu joj, kao i uvijek titra lagan osmijeh; sjenka poroka na debelo našminkanim usnama, kao prezrela voćka koja puca na dodir.

Iza postavljenog ručka, dok vani neki drugi slave 4. srpnja, Neb je između dvije žlice juhe gledao svjetlost uhvaćenu u rođakine minduše, kao slučajno, češkajući tobože tjeme, propinjao se očima sve do njenog zabranjenog dekoltea, sve do početka njenih zrelih grudi, a otac priča neke čudne i strašne priče o segregaciji i KKK, a majka rasijeca čurkin batak sa sjajnom, kao da je od piva, kožicom koja pod oštricom hrska, kao suh papir. Noć je proveo budan, osluškujući uzaludno, neutješno, kroz mrak njen lagan korak, zamišljeno je brojao ovce, očekujući spokoj, lagani veo, ono dobro poznato bestežinsko stanje sna, sve do u jutro, kada je mučen neodoljivom žedu, navukao lagunu, svježu i hladnu plahu na lice, duboko uzdahnuo i napose, ne bez straha, potonuo na samo dno bunara svijesti. Prve dječačke godine, jedan zamišljen zimski dan, majka koja valjda od sreće, i to je moguće, plaže u teškom grču i suzama dok rođaka Sarah, ponosno, u naručju drži golu i ružnu djevojačicu, koja dernjajući se pokazuje svima, jasno i bez stida,

gole, ružičaste desni. Na Sarinu licu, primjećuje Neb, u uglovima očiju, tamo gdje je koža najtanja uhvatila se paučina, fina mrežica prvih bora, koje kad se nasmije postaju dublje i svjetlijе, kao da je na tom mjestu koža iznenadno, i preko noći, postala prhka i stará.

Zatim još nekoliko slika, nejasnih obrisa i boja, kao na apstraktnim platnima zamućenim njegovim pubertetskim snovima, neobičnim i fantastičnim natuknicama o tijelu žene, koje razmjenjuje s drugarima, u dugim uvijek mračnim hodnicima muzičke škole, gdje bez stvarnog interesa studira klavir i violinu. Nekoliko kratkih susreta za Thanksgiving i za Božić, neka druga djeca koja u ravnopravnim razmacima od neke godine dana izlaze iz njenoga tijela; i tužna spoznaja dok vidi kako se Sarino tijelo mijenja, krupnja, stari, postajući oblo i mekano, kao prezrela rajčice. I zadnji dodir, kada je slučajno, prolazeći hodnikom kuće, laktom dodirnuo njen već sedam mjeseci trudan i napet trbuh; i sva ta tuga, teška, ali na sreću kratka, dječačka tuga, kada je umjesto očekivanih, egzotičnih mirisa njenoga razbludnoga znoja, osjetio nekakav sterilan, bolnički miris, nešto što odurno i slatkasto zaudaraše na ljekarije i bolesti.

Varljivi film sjećanja na Sarah završava se naglo, 1936. godina je, u prohладnoj kapelici baptističke crkve u Kansas Cityju, kada je majka nespretno podigla crni veo, sagnula se kroz reumu, i utisla zadnji poljubac u našminkano čelo preminule rođake. Neb je stajao malo u stranu, oznojen u tjesnome crnome odijelu, začuđeno, i ne bez straha, gledajući rođakin profil, ravno čelo, malen nos koji se pretapa u bogate, činilo se čak i sada-kada je mrtva, sjajne i bolesno čulne usne. Promatrao je

proza

cvijeće, golem buket otužnih krizantema, malo više raspeti Krist, nijem i zamišljen pod svojim ranama kao i uvik, i dok korača po mozaiku hladnih pločica krematorija, Neb gleda u vrhove cipela, bezuspješno tražeći majčinu ruku, smiješnu končanu rukavicu koja stiše bijel, čudesno bijel, rubac, težak i hladan, kao da je od svile. Stali su u polukrug, tiki kao sjenke, i u trenu kada se Sarino tijelo zauvijek, i nepovratno, pretvorilo u prah otac je promuklo, duhanski teško i kroz kašalj rekao jedno aleluja. Od toga dana je Neb Webster, budući tenor saksofon u nezaboravnom orkestru *Vojvode Ellingtona* zauvijek zamrzio studen i tuberkulozu.

Jedna slika vezana za Magu

U sjećanje mu se urezalo malo slika vezanih za Magu, ali svakako najjača od njih bila je ona kada je Maga, obučena u crvenu haljinu kao da je prvi dan proljeća, te 1949. godine zauvijek odšetala niz Boulevard de Saint Germain. Bio je dan svetog Valentina, dan zaljubljenih, i Neb joj je donio rukohvat cvijeća, koji je toga tuberkuloznog jutra kupio od nekakve starice na izlazu iz metra. Orkestar je bio nakratko, svega sedam dana, u poslijeratnome, no već probudenom "gradu svjetlosti", svirajući svaku večer stare, dobre, standarde pod čarobnim štapićem Dukea Ellingtona. Bijahu mlađi i veseli, gomila pijanaca koja odapinje boce, koja galami kotrljajući se kao kamenje niz ulice Pigalla, a svuda okolo njih ovaj čudni, nevjerni grad mijenja ritam kao da mijenja prljavu košulju. Čudni i ružni njemački vojni marševi koji se pretvaraju u klavirske akorde, u saksofone i trube, u tople i brbljave melodije američkog juga. U jednu jedinu riječ, koja bi jaše na svim usnama, govorio ju je čak i slavni pjesnik Cocteau i koja je izgovorena sličila na francusku riječ plavo, ali koja je značila mnogo više.

Bijahu sjajni i divni, BIG BAND, lijepi i crni kao samo dno noći iz koje su dolazili, i svake večeri tog

čarobnog i pijanog tjedna, dok je svirao solo u *The midnight sun will never set*, sam ispred mikrofona na pozornici Neb je osjećao nekakvu čudnu, do tada nedozivljenu, toplinu koja mu obuzima tijelo, potpuno i zauvijek, kao bourbon. I dani, dugi i živi, jarkih boja kao kokainska snoviđenja, beskonačni nakon obavezne glavobolje jutra, kada korača pločnicima, začuđeno, kao da je u muzeju, gledajući nizove kuća uradenih pomalo pompozno, ali sa stilom. Maleni bistri u kojima sve vrijeme toče crveno vino na čaše, ružna lica pijanaca za šankom, i ljupke krčmarice koje prevrću očima i pljuckaju dok mucaju ono, tada obavezno, yes, *I speak English. Notre Dame*, pred kojom se slikaju, zabacujući šešire visoko na čelo, razvezanih kravata, puštajući da im pepeo cigareta pada ne revere, ostavljući iza sebe, kada ga obrišeš rukom, bijeli trag, kao mraz.

Beskonačni labirint metroa, stisnuti tijela koja pod nemilosrdnom vještačkom svjetlošću bezuspješno pokušavaju sakriti godine okupacije i rata, izlizani laktovi, bezbroj puta prevrnuti odijela, nježni dječaci s djevojačkim licima i tvrde, smrknute, žene, kratkih frizura koje otresito podsjećaju na mladiće. Nebrojeni, ali nekako prazni i usamljeni mostovi koji opkoračuju Seinu, čudne, plave table na kojima su ispisana imena trgovca i ulica, napuštene, nekako bolesno pljessive i zelene fontane, tragikomični žandari, zvani "laste", koji na biciklima, s teškom mukom, zamiču uličicama koje vode nekamo gore, prema Montmartre. Lagano pijanstvo koje na svojim skutima donosi vjetar s ne tako dalekog mora, mlaka kiša koja kao engleski čaj dolazi sva-koga dana u pet popodne, nerazgovjetna psovka čovjeka koji mrzi boju Nebove kože, i jedna poštanska kartica napisana na brzinu, na koljenu, s jeftinom reprodukcijom poznatog Tornja u daljini. Nekakva tužna melodija odsvirana na harmonici, dok sjedi za šankom u hotelskome baru,

popodne je i Neb uzaludno čeka da mu konobar natoči nešto, bilo što, što je jače od vina, lupkajući prstima po mokrom, izlizanom cinku, tražeći bezuspješno nekakvu sinkopu, nekakav nepoznat akord, u toj čudnoj, razvučenoj i toploj kao kuhano mljeko melodiji.

To dolazi s juga, rekao mu je starač i prihvatio ponuđeno piće.

Lutanja ovim gradom jednoga popodneva odvede ga pred kino gdje su davali nekakav Chaplinov film. Neb Webster je bio tužan jer je prethodne večeri sanjao Satchmovu melankoličnu trubu, ali ipak kupio je kartu i ušao u zamračenu salu. Na izlazu, nakon predstave, tako kratke da se jedva i ugrijao, naletio je na Magu.

Bila je žena oficira poginulog u ratu, tanka brineta iz čijih ušiju stalno ispadaju teške, činilo se afričke, naušnice. Iste te večeri otkrio je u svome krevetu i dvije kapi ciganske krvi u njenome temperamentu dok je skidala, neprestano plešući, svoju roza, nekada crvenu haljinu, koju kao da su isprali svi vjetrovi sa Seine.

Ljibili su se dugo, grčevito i dugo, i Neb joj je ujutro darovao jednu melodiju, lagana i melankoličnu, produvanu kroz njušku saksofona, onkraj prozora, kroz lagana, jutarnju, alkoholičarsku drhtavicu. Sastajali su se po dogовору, križajući svoje putanje koje su vodile od Avenue des Champs Élysées pa sve do Boulevard du Port-Royal na jugu, njena ruka je tako dobro pristajala njegovo, njene usne zauzimale su kraljevski dio njegove tjelesnosti, dok između dva koraka, ispod kišobrana, ljubi njegovo podbulo, dobroćudno lice. Koliko čarobnih, ukrađenih trenutaka, koja ljepota kože, dok se izvlači iz njegove postelje i onako gola, na prstima, kao balerina, pod prigušenim svjetлом stolne lampe, prelazi tih nekoliko koraka do WC-a, a iz nje na zgužvanoj postelji ostaju mirisi i toplina, sveprisutno i razbludno, nekoliko diskretnih kapljica "Chanel" i ruž za usne na

rubu čaše, na njegovome vratu, na ugašenim cigaretama. Koja puna zrelost njenih grudi, kakva somotna bedra, kičmeni pršljenovi pod njegovim prstima, kao zlatna dugmad na saksofonu, kao klavirske dirke.

Znaš što, rekla je vraćajući se, paleći novu cigaretu, ti za mene nisi ni crnac ni bijelac. Ti si za mene tako jednostavno muškarac.

Treće večeri njihove kratke ljubavi Maga je, smiješći se poročno kao Mona Lisa, na svome golom, još uvik zadihanom i oznojenom trbu-hu punih pet minuta, zadržavajući dah, držala punu času šampanjca, sa savršenom koncentracijom njenih dalekih rođaka, konjokradica, bacača noževa i cirkusanata.

Dajem srebrni dolar za svaku kap koju prospeš, rekao je Neb.

Ne vrijedi, smijala se Maga, šampanjac je tečno zlato.

Koliko blaženih, blagoslovenih trenutaka kada goli, nakon ljubavi, ležeći u krevetu razmjenjuju upaljenu krijesnicu cigarete, i taj Lucky Strike mu se čini stvarno sretan, dok gleda u kolutove dima koji se lijeno poput sitih zmija, odmotavaju prema stropu. Imala je oštре zube, kao vučica, dok dišući razbludno i duboko gricka resicu njegova uha, imala je tanke i dugacke prste s nekoliko blijedih, neznanih, ožiljaka, tvrda koljena, kao u dječaka. Malenih, skoro neprimjetnih grudi, s nježnorozu bradavicom, dok je ovako, iz profila, gleda kako spretno, kao kurva, navlači suknju i čarape, štučajući, ispuštajući malena balone šampanjca na otvorena usta. Koliko bolno kratkih trenutaka zaborava, dok kroz tamu napipava, kao da je slijepac, kao da čita brajevu abecedu Magine kože, njeni mokro i podatno tijelo; koliko drske ljubavi dok se Maga sveprisutna ispod njegova tijela izvija, klizeći mu između prstiju kao pijesak, kao kakva bijesna riba, nekakva živa pastrmka potočara. A bijahu stranci, potpuni stranci, nije je interesirala njegova priča, svaki put kada bi pokušao nešto reći o sebi Maga bi prinosila kažiprst usnama i štitala jedno psssst, psssst, nije uopće važno. I svaki put kada bi je nešto pitao o njenome životu, ona bi za jedan tren začutala, počešala koljeno ili nos, namignula i otpila malo svoga obavezognog pića. Ovo nije važno, govorila bi, ovo nije ljubav. Ovo je samo tjelesno, bez budućnosti...

Samo je zadnju večer, pred Nebov odlazak iz Pariza, tobože slučajno, onkraj kreveta u hotelskoj sobi, izlazeći na prstima, kao lošov, da ga ne probudi, zaboravila jednu svilenu maramu.

Oprostili su se, kao što već rekli, kratko i nabrinu u jedno kišno popodne, na dan svetog Valentina 1949. godine. □

Vilibor Čolić je rođen je 1964. u Bosni. Od 1992. živi i radi u prijateljskoj Francuskoj.

Objavio kod nas: *Madrid, Granada ili bilo koji drugi grad* (roman), Quorum, Zagreb, 1987., *Odricanje svetog Petra* (priče), Quorum, Zagreb, 1990. U Francuskoj je objavio nekoliko knjiga od kojih su novije romani *La vie fantasmagoriquement brève et étrange d'Amadeo Modigliani*, Paris, 1995. i *Mother Funker*, Paris, 2001., te zbirka priča *Les ténèbres denses de la memoire*, Lille, 2002. U 2004. očekuje objavljanje romana *Perdido*. □

Bernard Jan

Knjigom protiv pokolja

Dzlažak drugog, dopunjeno izdanja tvojeg kratkog romana Potraži me ispod duge, u izdanju nakladnika Genesis, poklopio se s 15. ožujkom, Međunarodnim danom prsvjeda protiv pokolja grenlandskih tuljana (Pagophilus groenlandicus – ljuditelj leda s Grenlanda) u Kanadi. Zanima me od kuda i od kada proizlazi tvoja (trajna) posvećenost prijavi tih životinja nad kojima je ove godine započeo najveći lov/pokolj u posljednjih pedeset godina?

– Sve je počelo 1989. kupnjom ploče *Rainbow Warrior*. Sjećam se da sam u to vrijeme bio neizlječivi ovisnik o glazbi i da sam nabavljao gotovo svaku vrijednu ploču. Cinjenica da su U2, Belinda Carlisle, Sting, Eurythmics, The Pretenders, INXS, Simple Minds, R.E.M., Bryan Adams, Peter Gabriel, Dire Straits, koji su u to vrijeme "haračili" svjetskom glazbenom scenom, dali svoj doprinos borbi Greenpeacea – bila mi je samo motiv više. Dakle, ispunio sam kupon koji se nalazio u tom dvostrukom albumu, poslao ga na adresu u Keizersgracht u Amsterdamu i nedugo zatim na moju je adresu pristigla hrpica zanimljivog materijala.

Zelena duša i aktivizam

Naravno, oduvijek sam bio zeleni u duši, no tek tada sam shvatio da mogu i nešto učiniti, a ne samo simpatizirati zelenu ideju. Moj prvi zeleni angažman sastojao se u prikupljanju potpisa za očuvanje Antarktika od imperialističko-financijsko-eksploatacijskih nakana, u čemu sam, uz pomoć staraca i frendova, moram priznati, bio prilično uspješan. Prikupljene potpisne poslao sam natrag u Amsterdam te zauzvrat dobio nove materijale.

Ne znam točno kako ni zašto, no tragedija grenlandskih tuljana nekako me se posebno dojmila. Tada sam odlučio učiniti za njih nešto više, a ne samo pasivno "učiti" o njihovu pogromu. S obzirom na to da sam do tada već imao dvije objavljene knjige, te da sam bio u nekom špuriju pisanja, pomislio sam – *Why not? Let's do it!*

And so I did it! U deset dana priča je iscurila iz mene. Apsolutno sam oborio svoj rekord u pisanju, i priča o Dannyju, žrtvi čovjekove pohlepe i bezobzirnosti, bila je dovršena. Sada je, međutim, nastupio onaj teži dio. Duboko u sebi odlučio sam početi mijenjati svijet (na bolje), no da bih to ostvario, morao sam ponajprije ostvariti dva preduvjeta: promijeniti sebe prije nego što počnem mijenjati druge i objaviti knjigu. Upravo iz tog razloga, iz etičkih i nesebičnih pobuda, postao sam vegetarijanac, a nešto kasnije našao sam i nakladnika. Od tog trenutka, gren-

landski su me tuljani pratili poput dugi. Ne punih 11 godina kasnije krug se zatvorio i tematika o kojoj sam nekad pisao, nažalost, opet je postala aktualna. U većim i grozomornijim razmjerima nego ikada, svijet koji nas okružuje još jednom je izgubio svoju nedužnost...

Ekološka i (radikalna) animalistička književnost

S obzirom na to da je tvoj roman posvećen bebi tuljaniu Dannyju, jedan od rijetkih radikalno animalističkih romana na našoj književnoj sceni, kako komentiraš nedovoljnu zastupljenost navedene Velike Teme kod nas, osim, naravno, u dječjoj književnosti koja je prožeta animalističkim i ekološkim svjetovima?

– Nezastupljenost navedene Velike Teme u hrvatskoj književnosti (a i kulturnom životu u širem smislu) osobno me previše ne začuđuje jer to najbolje odražava stanje duha, područja streljenja i sfere interese hrvatskog čovjeka. Još prekapamo po ranama prošlosti kao gladni po smeću, ostajući gluhi, slijepi i nijemi na pojave koje se događaju u *rest of the world*. Možda upravo iz tog razloga gotovo da hrvatsku književnost uopće ne pratim jer sve je to milijun puta reciklirano. U njoj mi fali odmaka i pomaka, otkrivanja drukčijih svjetova i misaonih struja, jednom riječju – ekshibicionizam. Sve ide nekako po šabloni i pravilu; mene turbo privlače ekstremni sportovi!

Tragom navedenoga, smatraš li da je pored animalističke književnosti – u koju, primjerice, možemo ubrojiti zbirku poezije Zahvalnica životinjama (1998.) Ane Horvat, u kojoj u žanru posvete autorica ističe kako je prihod od prodaje knjige namijenjen spašavanju pasa iz zagrebačkoga šinteraja (ili eufemistički, što će reći u navedenom slučaju – Veterinarsko-bigijenskoga servisa) – moguće govoriti o radikalno animalističkoj književnosti, i koja bi djela – tebi osobno bliska – uvrstio u navedenu moguću dva bliska književno-ekološka kračka?

– Ne znam mogu li se usuditi ovde govoriti o radikalnoj animalističkoj književnosti (ne znam mogu li to reći i za "Dannyja", s obzirom na to da je i on možda pre malo radikaljan), no svakako pozdravljam svaki oblik (kvalitetne) književnosti koji usmjerava reflektore pozornice ljudske dominacije i na problematiku svih marginalnih bića.

A što se tiče meni bliskih djela izvan granica hrvatske postojeće književnosti, tu bih ponajprije tipovao na fenomenalno djelo *Eternal Treblinka* Charlesa Pattersona. Nema veze što je riječ o publicističkom *masterpieceu* koji uspoređuje naš odnos prema životinjama s našim nekadašnjim odnosom prema holokaustu,

Suzana Marjanić

U povodu objavljinjanja drugog, dopunjeno izdanja kratkog romana *Potraži me ispod duge* razgovarali smo s autorom o animalističkoj književnosti u svijetu i u nas

Treba li nas čuditi da o animalističkoj književnosti u Hrvata možemo za sada govoriti samo u terminima *would be ili should be*

knjiga se čita sama od sebe (u trenucima kad se čovjeku želudac ne okreće od gadosti koje je u ime specizma spreman sâm počiniti). Svakako bih izdvojio i *Slaughter of the Innocent* u kojoj Hans Ruesch nemilosrdno raskrinkava "bijele kute", širom otvarajući vrata dobro skrivenih laboratorija, *Oslobodenje*

Za čisti okoliš i prazne laboratoriјe

Snježana Klopotan

U povodu Svjetskog dana planeta Zemlje (22. travnja) i Svjetskog dana zaštite laboratorijskih životinja (24. travnja), Prijatelji životinja sudjelovali su na *eko placu* koji je organizirala Zelena akcija na Trgu bana Jelačića u Zagrebu. Aktivisti udruge su 22. i 23. travnja na štandu dijelili informativne materijale i brojnim zainteresiranim građanima

životinja Petera Singera pisano u sličnom tonu, *Vegan – nova etika prehrane* Erika Marcusa i *Diaries from Hell* Michelle Rokke nad kojom sam tulio. Sve su to "teške" knjige, no na mene su ostavile toliki dojam i trag da se u ovom trenutku, ako želim biti iskren, ne mogu sjetiti nekog romana koji bih im svrstao uz bok.

Životinjski holokaust

Lisa Franzetta, koordinatorica PET-a, u predgovoru tvojem romanu Potraži me ispod duge, među ostalim, zapisuje kako je roman "poetski, održesit i jasan poziv na akciju". Međutim, bez obzira na brojne akcije Greenpeacea (na brodu Rainbow Warrior) na Newfoundlandu u okviru kojih sprejaju bezopasnom bojom mlade grenlandske tuljane kako bi sprječili njihov masakr, ipak je ove godine stradalo više od 350.000 tuljana, a "goleme hrpe mrtvih tuljana na ribarskim brodicama podsjećaju na slike iz njemačkih koncentracijskih logora" (Jutarnji list od 13. travnja).

– Nisam znao za ovu usredbu iz *Jutarnjeg lista* i ne mogu vjerovati da je ta analogija povučena kad su upravo (neki) mediji pribili Prijatelje životinja na stup srama zbog izložbe *Holokaust na vašem tanjuru*.

Osobno sam, kao vjerojatno i čitav svijet (minus kanadska vlast koja je dala zeleno svjetlo tom pokolju, minus kanadski ribari koji su masovnim izlovom ribe sveli količinu bakalara na manje od jedan posto pa sada za to optužuju te "morske nemani" – tuljane, minus "dame" koje navlače oderane leševe dvotjednih beba, minus njima slični ne-znam-kako-bih-ih-nazvao) zgrožen time što se ovih dana zbiva/lo u Newfoundlandu. Brojka od 350.000 beba tuljana u dobi od tjedna do godine samo je dio kvote od milijun tuljana koje kanadska vlast planira potamaniti

u trogodišnjem planu donesenom daleke 2002. godine. Riječ je o jednom od najvećih pokolja morskih sisavaca u povijesti.

Kako je cijena tuljanovog krzna, primjerice, u Norveškoj dostigla 60 dolara, a ni Rusi ni Poljaci za njima ne zaostaju (da ne govorimo o Kinezima koji se "fiksaju" tuljanovim spolovilima kao afrodizijskom), nije ni čudo da je ova "žetva" novovo procvjetala.

Ne treba smetnuti s umu da je upravo ovakav pritisak javnosti koji je orkestrirao Greenpeace prije dvadesetak godina stavio moratorij na to ludilo. Čvrsto sam uvjeren da će se povijest opet ponoviti; broj onih koji se priključuju prosvjedu strelovito se približava kritičnoj masi koja će učiniti promjenu. To je neizbjježno, kao što je neizbjježno da će *vox populi* stati na kraj okrutnosti nad našom braćom životinjama, kao što je to već učinio u vrijeme lova na vještice, robovlasištva i holokausta.

Dugini ratnici

Ina krajtu: zašto Helen vjeruje da je inuitska legenda o Dugim ratnicima "ipak nešto drukčija" od one koju je ispričao Erwin?

– Iz jednostavnog razloga što je legendu o Dugim ratnicima Erwin interpretirao na svoj vlastiti, osebujan način, odnosno što ju je autor posebno "izmislio" za ovu priču. Legenda o Dugim ratnicima postoji, no zbog samog tijeka priče i zatvaranja kruga života u knjižici *Potraži me ispod duge* Erwin je ispričao svoju legendu, a ne izvornu, autentičnu.

To je ono što me fascinira u književnosti! Potpuna sloboda kreiranja i inventivnosti, širok prostor put k ekshibicionizmu i ekstremnim idejama. Treba li nas onda čuditi da o animalističkoj književnosti u Hrvata možemo zasad govoriti samo u terminima *would be ili should be*?! □

pružili informacije o vegetarijanstvu i pravima životinja, dok su 24. travnja stavili naglasak na vivisekciju i dijelili letke sa sve traženijom bijelom i crnom listom proizvođača kozmetike i sredstava za čišćenje.

Na Svjetski dan planeta Zemlje, 22. travnja, Prijatelji životinja organizirali su u net.klubu *mama* predavanje o ekološkom aspektu vegetarijanstva kao i rastućem utjecaju mesne industrije na nekontrolirano trošenje resursa te masovno zagadenje Zemlje, nakon čega je uslijedila burna i konstruktivna rasprava. □

kolumna

Egotrip

Pesoljubci

Željko Jerman

Svaki pesek je biće za sebe, karakter posebit + kako ne pripada određenoj rasističkoj sorti UNIKATAN LIK! kakovog ne možeš nigdje naći... za razliku od sortiranih raznih terijera, setera, pudlja, ovčara i drugih, koji su zbilja svi tak slični da ih je skoro nemoguće međusobno razlikovati

Trebalo je odfurat jadno i bolesno pseto na eutanaziju, smoći snage za taj potez, biti dovoljno hrabar i dat ubit drago, najdraže biće... je da, kad bi bio barem takav tip – “muškarčina”, no nisam a sve po onoj upitnici Thomasa Manna: “Jel umjetnik uopće muškarac”(?) il tak nekak, zavuko sam glavu pod parket i čekao da namjesto mene jednom se, na taj za sve ukucane stravičan potez, odluči Jedina mi i jedinstvena Bojana Sch. jerbo je njoj ipak drugačije... Ona nije umjetnik već umjetnica, a za takve ne važi piščeva konstatacija, tj. pitalica. Morti su umjetnice muškarci a umjetnici žene, a možda smo svi mi “bi”, bez obzira bili artisti ili nogometnici, radili poetsko-grafičke mape ko Demur i Martek ili mlatili nogometne suce ko štemer Štimac... predstavljali Hrvatsku na svjetski značajnim biennalima ili fudbalskim nadmetanjima, bili čirasti ili kožarasti... da zbilja... (ma vraga, sve je to

“normalno” al kraj silnih queerova više ti ni jasno – ko protiv koga i s kime, kam li zašto?) no ni važno; dakle B. je ošla s Belom zoološkim taxistom, a Ja u birtiju da se na šanku isplačem, jerbo je tak najlakše... to kaj drugi dan proživljavaš unutrašnji zemljotres, s tebe cure potoci znojidbe, lupi te mučnina ko kad gledaš Dinamo kak muči loptu i par stotina blesavih zločestih dečki koji sveudilj to mogu izdržati – nema veze! Tko da DANAS misli na SUTRA, to je gore nego razmišljati o JUČER, biti vremeplovac, racionalist, cionist, nacionalist i sliknuto NIŠTA!

Pika, Breza, Bela...

Nu vratim se ja ipak iz birtije (onog mog čumeza u Bijeničkoj kod dućana) i imam kaj vidjeti: Jedina u naručju drži malu oko 2 mjeseca mladu kujicu!!! Hiii ☺!!! ČUDO VELIKO!!! zoolog taksista joj uvalio neku mješavinu ko zna čega, a kako smo mi PESOLJUBCI, umah smo usvojili štenicu, a ona nas OSVOJILA... jedini valjda u kvartu imamo uvijek nekake bogtepitaj kako zmiksane kontrarasne cuckice, a tako i ja prije, od djetinjstva, tako isto Bojana i njeni roditelji. Kada sam pred 15-ak let uletio u obitelj Švertasek taman mi je mama gori živa i zdrava, par mjeseci ranije dok sam bio na jednoj od brojnih operacija uha, dala ukokat bolesnog Ruma (bogo moj, kada mi je rekla šta je uradila u bolničkoj sobi dnevnicu, rasplakao sam se ko da mi je umro nikada rođeni brat, a to su i pomislili svi ostali pacijenti & njihovi vizitisti!) e, da, stadoh kod Švertasekovih... pre 15 godina u njih sam našao dvije slatke male mješanke zgodnih imena koja su zapravo označavala obilježja tih kujica... mama Pika i njena kćer Breza. A ja od rođenja PESOLJUBAC umah se s njima sprjateljio, no starost je ubrzo učinila svoje... prvo je na BESKRAJNE LIVADE otišla Pikkica, a onda i Brezica... a tati Ivanu Švertaseku reko veterinar da je najbolji lijek za pesoljubce odmah nabaviti novog psića, tata tj. već dida sinka Janka se samo nasmijao i reko: “Imamo već, lijepu malu milu bijelu Belu”! Je, da, Belu nam je dodao susjed preko plota, jer mu žena nije obožavala cucke, još manje cuckice i bila je u nas u suterenskom stanicu, ali se isto koristila i velikim stanom Bojaninu starčeku, a dida ju je obvezno šetao dok je mogao... pod kraj zbog bolesti nije mogao, a pod kraj zbog njene bolesti nije je ni trebalo šetati... dakle, da ne pati zbilja ju je valjalo umrtviti. (Inače). Blago psima što se toga tiče(!) nama ljudima ma koliko patili od teških bolestina, zakon brani eutanaziju! To zbilja nije fer: trebali ste ko ja desetak puta biti na stravičnim bolesničkim odjelima, vidjeti grozne muke i polagano umiranje oboljelih od raka, sepse, menigitisa, ciroze jetara... očigledno nestajanje, nestajanje ČOVJEKA u najtežim mukama, njegovu pretvorbu u ŽIVI LEŠ, tu patnju i, i nikavki vjerski il bilo kakovi razlozi ne bi vas uvjerili da takovim osobama ne treba pomoći, tj. dati im kao psima injekciju za smirenje i onda pravu za otici u VJEĆNA LOVIŠTA.

Đimbo, Ari, Adolf...

Nu, to je druga tematika, ovaj puta ču u centar interesa staviti TA DIVNA STVORENJA, koja smo nažalost često oplakivali, kako mi Jermani tako i gospoda Švertaseki, uz napomenu da smo svi bili

oduvijek ANTIRASISTI, te da među brojnim psima nije bilo u nas (neovisno, jer se naravno nismo poznavali) niti jednog jedinog stvora s pedigreom, rodovnikom u kome bi pisalo njegovo šampionsko podrijetlo i sliknute idiotarije. Evo mi je B. Š. napisala popis njihovih pasa: Đimbo, Triksi, Ari, pa već spomenute Pika i kćer joj Breza, kao i imena ostale Pikkine dječice – Merlinka, Poli, Api, Adolf... E, a što je tu interesantno upitat će se PESOMRZSCI, jerbo postoje i takovi izrodi ljudskog roda!?! SVAŠTA, ili bolje reći SVE!!! Svaki pesek je biće za sebe, karakter posebit + kako ne pripada određenoj rasističkoj sorti UNIKATAN LIK! kakovog ne možeš nigdje naći... za razliku od sortiranih raznih terijera, setera, pudlja, ovčara i drugih, koji su zbilja svi tak slični da ih je skoro nemoguće međusobno razlikovati

...Flora, Rum...

Predimo sad na antirasističke pse moje obitelji, koje je baš nabavljao uglavnom djeda – 1. jednog riđeg Medu, s kojim sam se jako skompal dok je bio mići, ali, pošto su ga stavili na lanac i vezali za nekaku improviziranu pseću kućicu, pas je postao sve divlji i divlji, tako da na koncu mu se nisam usudio ni prići. Sve bi oko sebe rastrgao svojim oštrom zubima, a jedini su mu smjeli prilaziti deda, onaj stric koji ima kćerku staru curu, što potpisuje peticije za ukidbu Tvornice, te moj otac, ali kada ni njih više nije fermao pozvali su sintere da ga odvedu na likvidaciju. Bio je to neopisiv SOK za mojih desetak godina; bacanje mreže na psa, navlačenje metalnom omčom koju su mu nekako uspjeli staviti oko vrata, udaranje životinje, KRV!!! Učinili su mi se oni, šintići divljim zvjerima, a ne podivljali pas(!) kog bi najradije / da sam bio malo veći i jači... obranio od sadista. Da me umire i od psihičkog stresa smire, deda je odnekud dofurao neku nerasnusku kujicicu, koja je zapravo bila (sam) MOJ PRVI PAS, međutim ne za dugo. Oče! Čuješ me tamo gori ili ovdoli ak si se sakrio u neku najlon kesicu!?! Nikada ti neću zaboravit kako si u mraku ne pazivši na razigrano mlado pseto, koje se podvlačilo pod noge, STAO na Floru (imenovao sam je tako stoga što sam u to vrijeme obožavao biologiju) i dokrajčio je da se ne muči...

čuo sam jeziv cvilež, dotičao do vas i video joj rasutu utrobu po ciglama popločenom puteljku (ŠOK i slika koju i danas, više od 40 godina poslije pamtim!)... Ali ubrzo su me Jermani utješili novom štenicom, novom Florom! Onom koja me neki dan posjetila s Rumom i nestala, sada sam uvjeren da to nije bila nikakva halucinacija već NAJAVA... da će Bela poč uskoro za njima na livade beskrajne, gdje psi i njihovi LJUBIMCI (da, to smo mi, pokojni pesoljubci!) provode bezbržne dane u stalnim igrama. E, ta je Florica isto bila u dvorištu po starim glupim navadama na lancu(!) no ni ponorila ko većina privezanih pasa i pasica, jer sam ju svakodnevno puštao i po par sati s njome u dvorištu ludovaо, ili je pak vodio u duge šetnje na obližnju veliku livadu na vrhu Horvatovca (zvali smo je “Potkova”), gdje je znala natjeravati jata divljih prepelica il pokoje zalutalog isto divljeg zeca (mi vjerujete?! samo dvadesetak minuta pješice od Kvatrića!!!). Krasno smo se zabavljali i baš tako zamišljam da će opet biti kada dojdem tamo, gdje su svi moji dragi promixani canis familiaris! ABER! mi ljubimci naših ljubimaca živimo puno dulje od njih, ter ih redom oplakujuemo, barem 5-6 tijekom svoje trajidbe, dok oni nas rijetko... Flora mi je bila na kraju za gradskog cuka festa stara i jedva se dovukla iz šupe u kojoj je noćila do svoje kućice... te tu uz rojeve muha koje sam bjesno tjerao, i potoke suza koje nisam ni pokušavao smiriti polako umirala (ne kreparala, pesomržsci!).

Nju je naslijedio, hajde napokon jedan mužjak i pas kome sam barem znao roditelje, što će velnuti – znao sam iz kog je mixera izšao... mama Lesica i to od drugova i drugarica iz familije Baltić, a očka Šarplaninac iz dvorišta do njihovog. Koja luda kombinacija! A tek narav! Djeca bi ga htjela navlačiti i igrati se s “Lesijem”, no on se ni u ludilu nije dao vući za rep i ts!, pa sam šetajući ga stalno morao paziti da koji klinac ne ostane bez ruke (čista paranoja!). Inače strašna dobrčina, Rum je znao biti jako opasan ako je u pitanju bila “njegova koža”. Ime je dobio po piću koje sam u to doba trusio ko vodu, a krstili smo ga Fedor Vučemilović, isto član Grupe šestorice autora, onomad i moj podstanar i Ja, jerbo je tada takošto bio cool na zapadu. Rum je, međutim, pored dosadne dečurlje mnogo mrzio i pijance, sve osim mene! Kada bi se u ranu zoru jedva otključajući vrata stropštao i poljubio pod, moj me vjeran Rumica lizao i pokušao probudit, a kako mu je to rijetko uspijevalo otisao bi do usnule mi majke, razbudio je i, stara je mam znala po njegovom kretanju – vratio se sinek, ne zna za sebe i treba ga nekako strpat u krpe. Nu nikaj ni bilo tako strašno ko poči s Rumom veterinaru na cijepljenje... koja drama! Na putu do stanice u Heinzelovoj ulici bilo je srećom par šljakerskih birtija, tako bi u svakoj popio po dupli RUM, e da bi smogao hrabrosti ući s RUMom u ambulantu, i preživjeti skupa sa doktorovim pomoćnicima sve judo zahvate pomoću kojih bi umirili psa da dobi PIK – PIK!

Ode Bela, stiže Moka!

Daklem Hiii ☺ evo sve kreće iz početka! Ode Bela – stiže Moka, Mokica!!! Ime je dobila po boji dlake, farbi nalik boji kave, a ne kako bi neki MENEMRZSCI pomislili – morfiju. Nisam ga uzeo godinama i niti ne znam čak jel i danas narkiči rabe te izraze: moka, mokica, ili za kokain KOKA! Naša je mlada curica slatko i neizrecivo milo i zahvalno nam stvorene, i nikada joj ne bi dali ime ružnih konotacija! Slatka KOKA, naša MOKA! pomogla nam je da lakše odžalimo Belu, iako u velikim srcima nas PESOLJUBCA ima mjesta za sve naše psiće, sa svih LIVADA i ovoga i ONOGA SVIJETA! □

P.S. Hvala zootaksisti članu neke udruge što zbrinjava napuštene četveronošce, DRUŠTVU ANTIRASISTIČKIH PESOMANA...

kolumna

Noga filologa

Andautonia Airlines

Neven Jovanović
neven.jovanovic@ffzg.hr

I film-varalica iz "airbusa" i andautonijski dani *Kruha i igara* nastali su, u biti, iz sličnih motiva: trebalo je u "komercijalnu", turističku, masovno-potrošačku ambalažu upakirati nešto što u takve pakete teško stane. Ali Andautonija vodi. Pletući rimske košare i gledajući šarenog Juvencija ne osjećamo se blesavo, nego veselo

Nedavno sam doživio jedno bizarno iskustvo. Nakon mnogo vremena letio sam avionom, i to "airbusom" jedne naše zrakoplovne kompanije, iz Zagreba u Split. Znate onaj ritual dok avion polijeće: u prolazu stojte stjuardese i izvode malu pantomimu, pokazujući gdje su izlazi za slučaj opasnosti, kako se stavlja maska za zrak itd. E, u ovome "airbusu" toga više nije bilo. Umjesto da gledamo stjuardese, gledali smo – na ekrančićima postavljenim iznad svakog četvrtog ili petog reda sjedala – crtani film gdje je sve to, sjedeći na jednom od naših mesta, demonstrirao kompjutorski animirani putnik (muškog roda, usput budi rečeno).

No nije ovo moje bizarno iskustvo – ovo je samo probudilo instant nostaliju za stjuardesama-pantomimičarkama.

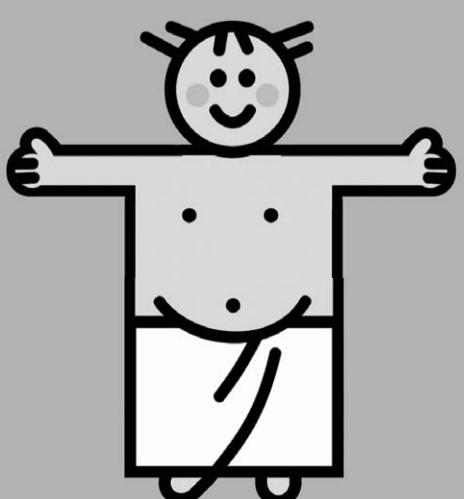
Bizarno je iskustvo uslijedilo za četvrt sata, kad smo bili negdje iznad Velebita ili Dinare, na onoj točki gdje pilot najavi da smo počeli spuštanje, iako do samog slijetanja ima još dobroih stotinjak kilometara i desetak minuta (pa smo praktički tek na polovici leta). Nakon pilotove najave, dakle, opet su se upalili ekrančići – da bi se onđe počeo vrtjeti film o slijetanju u Splitu. Ne nezam se. Gledali smo panoramu Splita iz zraka, gledali smo na avion kako aterira, gledali smo aerodrom u Kaštelimu, pa Rivu, palme, šetače, pa vesele prodavače kako slažu kašete na peškariji... *Sve to još dok su jedino što se vidjelo iz prozora aviona bile gornje strane oblaka.* Nisu se vidjele čak ni planine preko kojih smo letjeli.

Osjećao sam se vrlo blesavo.

Andautončeki

Dok sam bio u Splitu – jer avion je, urokljivom filmu usprkos, sretno stigao – u Zagrebu su se održavali treći Dani Andautonije. Tako vam je to: cijele godine ne ideš nikamo, a onda se u jedan vikend kad te nema dogode tri zanimljive stvari istovremeno (ostale su dvije bile *Violent Femmes* i konvencija Linux korisnika plus Sferakon, ali nećemo sad o tome). No, kako me nije bilo, prepričat će iz novina što su Dani Andautonije i kako su ove godine izgledali.

MENS SANA
IN CORPORE SANO

Ono što je Salona za Split, to je – iako u manje dramatičnim razmjerima – Andautonija za Zagreb. Taj se rimski gradić nalazio u turopoljskoj ravnici, na desnoj obali Save, znači preko puta jezgre današnjeg Zagreba, i to na cesti od Poetovija (Ptuj) prema Sisciji (Sisak). Prvi su stanovnici bili panonski Iliri; dio Rimskog Carstva Andautonija je postala u prvom stoljeću nove ere, a na vrhuncu je razvoja bila 200 do 300 godina kasnije. Tada je grad zauzimao pola kvadratnog kilometra, imao je popločane ulice, kanalizaciju, javno kupalište, luku na Savi, vojni logor, groblje, gradsko vijeće (*decuriones*); natpisi svjedoče da su Andautonci služili kao konjanici u rimskim "pomoćnim trupama"; znamo, također, da je neki Marko Juvencije Primigenije sa svojim poslovnim ili klupskim partnerima (*socii*) po zavjetu podigao žrtvenik Savi, riječnom bogu; nalazi potvrđuju da su građani Andautonije postavljali natpise u čast Trajana i Herenije Etruscile, supruge cara Decija, i da je neki Gaj Julije Paterno svoju pokojnu suprugu Akoniju Salviju na spomeniku odano nazvao "najjedinstvenijom".

Kruha i igara

Tamo gdje je bila Andautonija, između Zagreba i Velike Gorice, danas je selo Šćitarjevo. Dondono vozi prigradski autobus, selo ima crkvu, gostionu i dućan. Jedan dio nalazišta Andautonije danas je arheološki park.

U tom su arheološkom parku za vikend 24. i 25. travnja bili organizirani spomenuti Dani Andautonije. Pod motom *Kruha i igara*, zagrebački Arheološki muzej i Turistička zajednica Zagrebačke županije htjeli su predstaviti "ne samo otkrivene dijelove grada... već i način na koji su stanovnici živjeli", pa su posjetitelji – usprkos kišnom vremenu – imali prilike jesti rimski kruh, sudjelovati u rimskim igrama (ako je vjerovati fotografijama, ne cirkuskim nego onima na ploči), pod stručnim vodstvom izradivati košare kakve su prikazane na reljefima rimskih nadgrobnih spomenika. Za djecu su pak bila pripremljena iskapanja u pješčaniku – igrajući se arheologa, nalazili su fragmente keramike i potom ih sastavljali u cjelinu. I po završetku vikenda ostao je trag o svemu tome, na andautonijskoj web-stranici (www.andautonia.com).

Metafizik Erlajns

Čini se tako da se stvari kreću u dva oprečna smjera. Mudrijaši iz mojega "airbusa" iz petnih se žila trude *virtualizirati realnost*, odvuci nas od stvarnosti, navesti svoj živi teret, uvijek lagano nespokojan na pet tisuća metara iznad zemlje, da ne misli o tome gdje je, da ignorira vrtloge šećerne vate koji promiču ispod prozorčića, da bude već u Splitu – čak i ako se avion sruši prije slijetanja. Tehnologija bi ovdje trebala biti opijum (ne baš za mase, iako je "airbus" bio pun).

Nasuprot zrakoplovnoj kompaniji, ekipa koja osmišljava andautonijski arheološko-zabavni park porazmisliла je (i to intenzivno) o tome kako *realizirati virtualnost*. Naime – kao što zna svaki povjesničar, arheolog i filolog – ono što sam vam prije nekoliko odlomaka predstavio kao koherentnu priču o Andautoniji, gradu s fizionomijom, uređenjem, stanovnicima – sve je to počelo kao hrpa nepovezanih, prilično neobećavajućih indicija: gomila kamenja, često recikliranog kao građevni materijal (neki su andautonijski natpisi u trenutku nalaza bili mostići i pragovi seljačkih kuća; drugi su još i danas u crkvenim zidovi-

ma), niz kriptičnih skraćenica (RESP ANDAVT D D tek nakon višestrukog dešifriranja otkriva se kao *respublica Andautoniensium, decreto decurionum* – autonomna zajednica Andautonija, po odluci gradskog vijeća), par sumnjivih podataka u antičkim *auto-kartama* (gdje se spominje Dautonija, ili Dautona, ime Andautonije rekonstruirano je zapravo iz dva nadgrobna natpisa ljudi koji su umrli u današnjoj Madarskoj!).

Nestvarne stvari

Sve što o Andautoniji znamo prikučili su specijalisti za slaganje ovakvih nezahvalnih *pazla*, gdje od tisuću komada imamo njih dvanaest i pol, koji ne samo da su posve raznorodni – nego su i prilično beznačajni. Ostaci arhitekture i infrastrukture, keramika i kosti, i banalni natpisi – od one formulirane vrste na kojima se mijenjaju samo imena. Andautonija nije ostavila traga ni kod Cezara ni kod Tacita; nijedan rimski pisac, nijedan rimski car, nijedan ranokršćanski svetac ili naučitelj nije se onđe rodio niti je onđe živio; Andautonci nisu imali novaca ili potrebe za kazalištem, za arenom; ne znamo jesu li njihove vrtove i ulice ukrašavali kipovi zasluznih građana ili bogova, ili mozaici, ili slikarije; ako i jesu, sve je to odvučeno tko zna kamo, davno prije rođenja naših praprapraka.

Tako je od kraja osamnaestog stoljeća (prva istraživanja tragova Andautonije izvode se oko 1770.) Andautonija postojala kao beskvan, neprivlačan – ako niste fanatični filolog – skup ostataka i specijalističkih znanja. Pa ni danas, nakon svih iskopavanja i rekonstrukcija, taj arheološki park, ruku na srce, nije mnogo više od livade – to je zapravo dvorište (župnog dvora) s nekoliko panoa, s klupicama u sjeni trešnje, i s uobičajeno nijemim – za ne-fanatika – pola metra dubokim rupama u kojima su ostaci temelja zgrada, dva metra antičkog kolnika – i bok. Pet minuta razgledavanja je uvrh glave.

Andautonijsko pojačalo

Andautonija nije stvarna. Ona pripada prošlosti. Koliko god oplijive bile njezine cigle, njezino kamenje, njezina uklesana slova – sve je to, istovremeno, nijemo. Andautonija stvarnom tek treba postati; tek treba naći razlog da, nakon onih pet minuta razgledavanja, ili čak i prije njih, ne zbrisemo na autobus ili u gostionu. Učiniti Andautoniju stvarnom znači *pojačati je*: učiniti je *zanimljivom*. Andautonija je pojačana kad su je naselili *živi ljudi*; kad je Marko Juvencije Primigenije, koga sam spomenuo gore, dobio lice, dobroćudan osmijeh, tijelo – makar u vidu stiliziranog dječjeg crteža s plakata-suvenira (koji možete, između ostalog, skinuti s andautonijskih stranica). Andautonija je pojačana kad smo *mi* postali Andautonci – jedući andautonski kruh, pletući andautonske košare. I najvažnije: Andautonija je pojačana kada su i arheologija, i filologija, i povijest, i epigrafika, i muzeologija – *kada je sve to postala igra*. Ili, malo drukčije: kada smo se sjetili da se svega toga možemoigrati.

Istini za volju, i film-varalica iz "airbusa" i andautonijski dani *Kruha i igara* nastali su, u biti, iz sličnih motiva: trebalo je u "komercijalnu", turističku, masovno-potrošačku ambalažu upakirati nešto što u takve pakete teško stane (u avionu – strah, u Andautoniji – skromnu "bazu"). Ali Andautonija vodi. Pletući rimske košare i gledajući šarenog Juvencija ne osjećamo se blesavo, nego veselo. ■

Španjolska

Nagrađen Gonzalo Rojas

Najznačajnija književna nagrada španjolskoga govornog područja *Cervantes* uručena je čileanskom pjesniku Gonzalu Rojasu 23. travnja. "Pjesnik se zapravo postaje sasvim slučajno", izjavio je 86-godišnji autor u svojem govoru zahvale. Iako nije objavio mnogo brojna djela, Rojas je jedan od najcjenjenijih pjesnika Latinske Amerike. Također je dobitnik Čileanske nacionalne književne nagrade i španjolske nagrada kraljice Sofije.

Središnje teme koje se pojavljuju u njegovim književnim djelima su ljubav, erotik, prolaznost života i smrt. *Antologija zraka* i *Protiv smrti* ubrajaju se među njegova najpoznatija djela. Podučavao je književnost na nekoliko sveučilišta u Sjevernoj i Latinskoj

Americi. Tijekom čileanske vojne diktature (1973.-1990.) živio je u Rostocku u Istočnoj Njemačkoj, te u nekadašnjem Sovjetskom Savezu i u Venezueli. Također je neko vrijeme kao diplomat proveo na Kubi i u Kini. Svečana dodjela nagrade (dotirane uz iznos od 90 tisuća eura) održana je u blizini Madrija, u španjolskome gradiću Alcalá de Henares, rodnome mjestu Miguela de Cervantesa. □

Egipat

Otkrivene mumije

Francuski i egipatski arheolozi prilikom otvaranja dvaju sarkofaga – otkrivenih u prosincu prošle godine u grobnici u blizini piramide u Sakari kod Kaira – otkrili su dvije mumije. Pretpostavlja se kako mumije potječu iz 4. i 7. stoljeća prije Krista. Sarkofazi su izvađeni s dubine od šest metara, a postoji mogućnost da jedna mumija pripada 26. faraonskoj dinastiji. Na šarenom sarkofagu vidljivi su hijeroglifi i prikazi egipatske božice Nut. Drugi sarkofag je veoma bogato ukrašen. Gornji dio je plave boje i na njemu je oslikan zlatni portret boga Ozirisa.

Šef uprave za očuvanje starina Zahi Hawas kazao je da su mumije u vrlo dobrom stanju. Istraživanja na pronađenim mumijama pridonijet će novim saznanjima o mumijama uopće. □

Njemačka

Hitlerov dnevnik

Na dražbi, 20. travnja, u njemačkoj aukcijskoj kući Jeschke, Greve & Hauff za iznos od 6500 eura prodan je krivotvoreni dnevnik Adolfa Hitlera koji je napisao Konrad Kujau. Dnevnik se smatra umjetničkim djelom i genijalnom krivotvorinom, a Kujau, kojega nazivaju uteviljiteljem "njemačke komedije", napisao ga je u zatvoru gdje je zbog prijevare proveo četiri godine. Umro je 2000. u šezdeset drugoj godini. Prije dvadesetak godina vjerovalo se kako je taj dnevnik, u kojemu je zabilježeno posljednjih petnaest dana uoči Hitlerove smrti, doista napisao Hitler, no na temelju

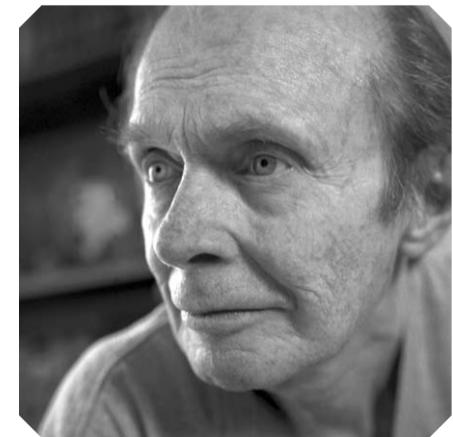
provjere autentičnosti autorova rukopisa utvrđeno je da je riječ o Konradu Kujau. U javnosti se špekuliralo o tome kako je dnevnik navodno pronađen u olupini jednoga zrakoplova na području bivšega DDR-a. Godine 1983. njemački je tjednik *Stern* za kupnju dnevnika platilo 9,3 milijuna maraka, a ujedno je i bio prvi koji je objavio ekskluzivnu vijest o njegovu otkriću. I novinari britanskih novina *Sunday Times* u početku su smatrali kako je dnevnik autentičan. Kupac dnevnika želio je ostati anoniman, kao i osoba koja ga je dala na dražbu. Zna se samo da dnevnik neće napustiti Njemačku. □

Sjedinjene Američke Države

Umro Hubert Selby

Hubert Selby bio je posljednji predstavnik generacije autora koji su američku književnost revolucionizirali pričama o drogi, seksu, prljavštini i bijedi. Umro je u dobi od sedamdeset pet godina od posljedica kroničnoga bronhitisa. Selby je odrastao u New Yorku u skromnim uvjetima, a proslavio se romanom *Last Exit to Brooklyn* 1964. godine, i to gotovo preko noći. U njemu otvoreno opisuje svijet kriminalaca, homoseksualaca, prostitutki i ljudi bez budućnosti u gradskim *slumovima*. Knjiga je izazvala veliko negodovanje, bila je proglašena opscenom, a u Velikoj Britaniji bila zabranjena jer se smatrala nepristojnom. Njemački producent Bernd Eichinger 1988. godine prema njoj je snimio film. "To je bila knjiga koja je utrla put, prekinula je s mnogim tradicijama", o autorovu je prvencu kazao Jim Regan s kalifornijskoga sveučilišta, na kojemu je i Selby posljednjih dvadeset godina radio kao izvanredni profesor. "U istu generaciju pisaca ubrajali su se William Burroughs, Henry Miller i Hubert Selby, koji je bio posljednji pripadnik te generacije i jedan od najvećih pisaca američke nacije", dodao je Regan.

Gioia-Ana Ulrich

Italija

Probna vožnja Leonardova auta

Leonarda da Vinci (1452.-1519.) nisu samo zanimali inovacije na području umjetnosti, nego i na području znanosti i tehnologije. Prema nacrtu što ga je izradio u svojem *Codexu Atlanticus* kompjutoraši i inženjeri sada su konstruirali automobil koji će do 5. lipnja biti izložen u firentinskom Museo di Storia della Scienza. Vozilo je izrađeno od drva, ima tri kotača, a zahvaljujući oprugama koje sliče satnom mehanizmu ono doista samostalno može voziti nekoliko metara – kako je pokazao test na ulicama Firence. Na izložbi je moguće vidjeti tri modela Leonardova automobila u različitim veličinama te reprodukcije njegovih originalnih nacrtova. □

a s o f t e r w o r l d

Drugu godinu zaredom

netko koga volim
umro je na moj rođendan

pa sam morala

otkazati zabavu

a s o f t e r w o r l d

Kao dijete,
naučio sam
da te knjige mogu osloboediti

enciklopedija je lebdjela
nad mojom glavom

skrivena u tami,

dok se uvlačio
u moju sobu

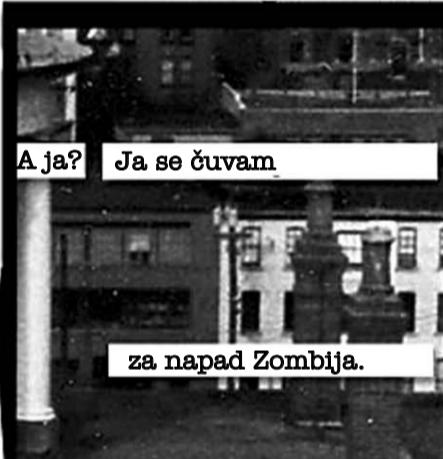
a s o f t e r w o r l d

Djed mi je
poginuo u ratu

Otač mi je poginuo u ratu

A ja? Ja se čuvam
za napad Zombija.

a s o f t e r w o r l d

Dok gledam
ptice kako se igraju,

neprestano nešto
želim,
a ne znam što.

Valjda je to seks.

a s o f t e r w o r l d

Konačno sunčan dan,
a svi žele

zvati policiju zbog
tijela koje smo pronašli

fakat ne kužim.